

Regeringens proposition

1983/84: 116

om gymnasieskola i utveckling;

beslutad den 23 februari 1984

Regeringen förelägger riksdagen vad som har tagits upp i bifogade utdrag av regeringsprotokoll för de åtgärder eller de ändamål som framgår av föredragandens hemställan.

På regeringens vägnar

OLOF PALME

LENA HJELM-WALLÉN

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen dras riktlinjerna upp för en stegvis reformering av gymnasieskolan. Förslagen bygger i stort på gymnasieutredningens principbetänkande (SOU 1981: 96) En reformerad gymnasieskola.

I propositionen föreslås en femårig period av försöksverksamhet och utvecklingsarbete under vilken förslagen prövas och konkretiseras. Regeringen avser att återkomma till riksdagen med ytterligare förslag på grundval av erfarenheterna av försöksverksamheten.

I propositionen framhålls att gymnasieskolan nu skall vara beredd att ta emot alla ungdomar som lämnar grundskolan och att den därför behöver bli mer flexibel. Övergången mellan grundskolan och gymnasieskolan måste också bli mjukare. Redan i dagens organisation bör övergången kunna underlättas genom att åtgärder vidtas i grundskolans slutskede och i inledningsskedet av gymnasieskolan. Sådana åtgärder bör prövas i försöksverksamhet. För ungdomar som har svårt att klara av heltidsutbildning och som deltar i kommunernas uppföljningsverksamhet föreslås att varvning mellan gymnasiala studier och annan verksamhet skall prövas.

Gymnasieskolans flexibilitet bedöms bli större genom att möjligheterna till fördjupningsstudier ökas. I propositionen föreslås att specialarbetet återinförs på tre- och fyraåriga linjer i gymnasieskolan genom att timplanen för detta ändamål utökas med två veckotimmar i årskurs 3 på dessa linjer. Vidare föreslås försöksverksamhet på treårig humanistisk och samhällsvetenskaplig linje med specialämnena av den typ som redan finns på de treåriga ekonomiska och naturvetenskapliga linjerna och den fyraåriga tekniska linjen.

Gymnasieskolan föreslås bli flexiblare även genom att nya typer av påbyggnadsutbildning tas fram. Ökade möjligheter att byta studiemål öppnas dels för elever på teoretiska linjer med hjälp av koncentrerade yrkestekniska kurser, dels för elever från yrkesinriktade linjer genom kompletteringsutbildning till kompetenser motsvarande dem som nås på teoretiska utbildningsvägar. Vidare föreslås att den försöksverksamhet som f. n. pågår i fem län med en decentraliserad beslutsordning i fråga om fastställandet av tim- och kursplaner för regionalt arbetsmarknadsanknutna högre specialkurser/påbyggnadsutbildningar, skall utvidgas till att gälla alla län.

Den inre arbetsmiljön i gymnasieskolan bör kunna förbättras. En mindre splittrad arbetssituation kan åstadkommas genom att koncentrationsläsning tillämpas i ökad omfattning. Utvidgad försöksverksamhet med individuella timplanejämkningar som kan utnyttjas för att stödja en personlig intresseutveckling även inom andra områden än idrott föreslås. Skolan bör också intressera sig mer för den enskilde elevens studiesituation och åtgärder bör vidtas för att åstadkomma en bättre kontakt mellan elev och skola. Därför föreslås att s. k. individuella planer prövas i utvecklingsarbete.

I propositionen föreslås att försöksverksamhet med praktik, kallad gymnasiepraktik, skall påbörjas på alla linjer och linjelika utbildningar i gymnasieskolan. Praktiken får i försöksverksamheten efter lokala beslut byggas ut successivt till att omfatta högst tre veckor per läsår.

Det är viktigt att ett utvidgat samarbete mellan gymnasieskolan, komvux och AMU kommer till stånd. För att finna lämpliga former för detta föreslås försöksverksamhet inom detta område. Målet är ett rationellare utnyttjande av de samlade utbildningsresurserna. Samarbetet skall ske med beaktande av de politiska och pedagogiska mål som gäller för resp. utbildningssystem. Mellan gymnasieskolan och komvux bör samarbetet kunna drivas långt i fråga om yrkesinriktad utbildning och utbildning i glesbygd. Vidare föreslås att man länsvis prövar en utvidgad samplanering av utbildningsutbudet. Länsskolnämnderna föreslås få en ökad roll i detta sammanhang.

I propositionen föreslås slutligen en ändring av systemet med elevplatsramar för gymnasieskolan så att det fr. o. m. läsåret 1985/86 blir möjligt att överblicka alla direkt grundskoleanknutna studievägar i en ram för sig. Samtidigt föreläggs riksdagen redan nu förslag om elevplatsramar för läsåren 1985/86 och 1986/87 enligt det nya systemet. Genom ett tidigt beslut om ramarna får alla berörda bättre tid för planeringen av gymnasieskolan. Propositionen innehåller också förslag till vissa justeringar av budgetpropositionens förslag till ramar för läsåret 1984/85.

UTBILDNINGSDEPARTEMENTET

Utdrag
PROTOKOLL
vid regeringssammanträde
1984-02-23

Närvarande: statsministern Palme, ordförande, och statsråden I. Carlsson, Lundkvist, Feldt, Sigurdson, Gustafsson, Leijon, Hjelm-Wallén, Petersson, Andersson, Boström, Bodström, Göransson, Dahl, R. Carlsson, Holmberg, Hellström, Thunborg, Wickbom

Föredragande: statsrådet Hjelm-Wallén

Proposition om gymnasieskola i utveckling

1 Inledning

Med stöd av regeringens bemyndigande tillkallade jag i augusti 1976 en kommitté (U 1976: 10) för att utreda den gymnasiala utbildningen. Kommittén antog namnet gymnasieutredningen (GU).

GU överlämnade i november 1981 sitt huvudbetänkande (SOU 1981: 96) En reformerad gymnasieskola samt specialbetänkandena (SOU 1981: 97) Undersökningar kring gymnasieskolan och (SOU 1981: 98) Studieorganisation och elevströmmar¹.

Utredningen har också avlämnat serien (Ds U 1981: 13–20) Ämnesanalyser för gymnasieutredningen, skrifterna En framtida gymnasieskola – så vill vi ha den (1980, red. Lars Ekholm) och Att organisera omvärlden (1980, förf. Ulf Lundgren) samt forskningsrapporten (SOU 1980: 30) Den sociala selektionen (förf. Härnqvist-Svensson).

Till protokollet i detta ärende bör fogas som *bilaga 1* utredningens sammanfattning av sitt huvudbetänkande och som *bilaga 2* en förteckning över remissinstanserna och en sammanställning av remissyttrandena i de frågor som behandlas i det följande.

Jag avser nu att med GU:s huvudbetänkande som underlag lägga fram förslag till riktlinjer för en reformering av gymnasieskolan. De idéer och förslag som jag kommer att behandla är i huvudsak av principiell karaktär.

¹ Ledamöter när dessa betänkanden avlämnades: professorn Urban Dahllöf, ordförande, riksdagsledamoten Stig Alemyr, ombudsmannen Hans Fogelström, kommunalrådet Arne Gren, direktören Björn Grünewald, dåvarande riksdagsledamoten Lena Hjelm-Wallén, utredningssekreteraren Lillemor Mundebo, ombudsmannen Lars Paul, dåvarande riksdagsledamoten Christina Rogestam, skolinspektören Bert Stålhammar och riksdagsledamoten Ingrid Sundberg.

Flera av dem behöver därför föras vidare i försöks- och utvecklingsarbete innan närmare riktlinjer kan fastställas.

Med *försöksverksamhet* menar jag i fortsättningen sådan verksamhet som är avsedd att belysa principförslag för att ge konkretion och ett förbättrat underlag för ett slutligt ställningstagande. Med *utvecklingsarbete* avser jag sådan verksamhet som endast syftar till att finna de närmare formerna för en viss förändring.

Min avsikt är att regeringen hos riksdagen skall hemställa om de beslut som krävs för att ett reformarbete skall kunna inledas hösten 1984. Regeringen får senare återkomma till riksdagen med de närmare förslag som utvecklingen föranleder. I det följande kommer jag för helhetsbildens skull att redovisa även vissa förslag som inte fordrar beslut av riksdagen. Det gäller bl. a. verksamheter som inte innebär avvikelser från riksdagsbundna regler eller som med hänsyn till sin beskaffenhet utan vidare kan beslutas med stöd av redan givna bemyndiganden.

Jag avser att senare föreslå regeringen att ge skolöverstyrelsen (SÖ) i uppdrag att genomföra visst utrednings- och utvärderingsarbete som underlag för kommande ställningstaganden. I fall där jag bedömer det vara av värde för helhetsbilden kommer jag i det följande att redovisa mina kommande förslag till uppdrag åt SÖ.

När det gäller nuvarande förhållanden och deras bakgrund får jag i huvudsak hänvisa till GU:s betänkanden och övriga skrifter.

I budgetpropositionen 1984 (prop. 1983/84: 100 bil. 10 s. 115) redovisade jag mina planer på att i samband med förslag på grundval av GU:s huvudbetänkande även ta upp vissa frågor om gymnasieskolans planeringssystem samt ramar för budgetåret 1985/86. Jag återkommer nu till dessa frågor. Dessutom kommer jag att föreslå vissa ändringar i budgetpropositionens förslag till ramar för budgetåret 1984/85.

Redan nu vill jag också nämna att jag avser att inom kort förelägga regeringen förslag till en särskild proposition om kommunal och statlig utbildning för vuxna.

Jag har i detta ärende samrått med chefen för arbetsmarknadsdepartementet samt med statsrådet Göransson i frågor som rör deras ansvarsområden.

2 Utgångspunkter

2.1 Tidigare reformarbete

Den förnyelse av gymnasieskolan som mina förslag i det följande lägger grunden för är en fortsättning på efterkrigstidens omfattande reformarbete inom utbildningsväsendet.

Detta reformarbete har utgått från en grundsyn på samhällsutvecklingen, där utbildningspolitiken varit ett väsentligt medel i strävandena mot demokrati och jämlikhet. Utbildningsreformerna skall ses som delar i ett målmedvetet arbete för att utveckla hela vårt samhälle.

Övergripande för reformarbetet har varit målet att ge mer kunskap till fler. Alla, oavsett ekonomisk och social bakgrund eller bostadsort, skall ha samma rättighet och möjlighet till utbildning och kunskap.

Detta jämlikhetsmål var en förutsättning för välfärdssamhällets framväxt. Alla medborgare skulle få möjlighet till den frihet i form av självkänsla, självförtroende och personlig utveckling som kunskap utgör grunden för. Utbildning och kunskap öppnar vägen till ett rikare liv. För den enskilde ger kunskaper möjligheter att påverka samhällsutvecklingen och skapar förutsättningar för ett aktivt deltagande i den demokratiska beslutsprocessen. Därmed bidrar utbildningen också till demokratiseringen av samhället som helhet. En gemensam grundutbildning för alla bär upp och förstärker demokratins principer om solidaritet, tolerans och förståelse för andra människors situation.

Att ge alla medborgare en hög kunskapsstandard var nödvändigt för att snabbt omvandla vårt land till en välfärdsnation. Väl utbildade arbetare och tjänstemän med en allmänt bred och hög kunskapsnivå har varit en av vårt lands viktigaste konkurrensfördelar.

Utbildningspolitikens mål har således varit att främja samhällets utveckling mot välfärd, demokrati och jämlikhet. Samtidigt har syftet varit att skapa förutsättningar för den enskilde att utvecklas till en fri, självständig och demokratisk människa.

I överensstämmelse med dessa mål har utbildningssystemet successivt byggts ut och utvecklats till både omfattning och innehåll. Efter försöksverksamhet med enhetsskolan genomfördes den sammanhållna grundskolan genom statsmakernas beslut 1962 och läroplansreformen 1969. Den obligatoriska skolan skall ge alla en grundläggande medborgerlig utbildning, som garanterar goda förutsättningar för fortsatta studier och för framtida samhälls- och yrkesfunktioner. I och med reformeringen av skolans inre arbete 1976, införandet av ett nytt statsbidragssystem 1978 och förändringarna i läroplanen för grundskolan 1980 har arbetssättet utvecklats och inflytandet över skolan decentraliserats. Förändringarna syftade till att skapa en grundskola för alla, inte bara organisatoriskt utan också i fråga om innehåll och arbetsformer.

Även det gymnasiala stadiet har reformerats under denna period. 1964 fick de treåriga studievägarna sin nuvarande utformning. 1968 fattades beslut om förändringar av yrkesutbildningen och två år senare kom beslutet att organisatoriskt samordna de tre skolformerna gymnasium, fackskola och yrkesskola till en sammanhållen gymnasieskola. Utbildningens innehåll bibehölls dock i allt väsentligt. I gymnasieskolans nuvarande linjeuppdelning återspeglas fortfarande de tidigare skolformerna. Det är t.ex. enbart de linjer som motsvarar det gamla gymnasiet och fackskolan som ger allmän behörighet för högskolestudier.

Genom beslut 1967 och 1971 etablerades den kommunala vuxenutbildningen (komvux) som ger kommunerna möjlighet att anordna utbildning

för vuxna på både grundskolenivå och gymnasial nivå. Syftet var att överbrygga utbildningsklyftorna mellan generationerna och ge vuxna, som inte fått del av utbildningsreformerna, möjlighet till utbildning och kunskap. Vuxenutbildningsreformerna kompletterades 1974 med ett ökat studiesocialt stöd för att ge vuxna också ekonomiskt bättre möjligheter till vidare utbildning.

Högskolereformen 1975 skapade en sammanhållen organisation för alla eftergymnasiala utbildningar, och samtidigt breddades utbildningsutbudet och rekryteringen. Nya antagningsregler och utbyggnad utanför de traditionella universitetsorterna gjorde den högre utbildningen tillgänglig för nya studerandegrupper. I anslutning till högskolereformen beslöt riksdagen också att återkommande utbildning skall vara en grundläggande planeringsprincip för all utbildning efter grundskolan.

Reformarbetet har inneburit en unik höjning av utbildningsnivån hos befolkningen. För knappt trettio år sedan var en gymnasial utbildning ett privilegium för ett fåtal. 1950 var det bara ca 10 % av en årskull som gick vidare till utbildning i de dåvarande gymnasierna. I dag är tillgången till kunskap och utbildning en rättighet för alla. Alla ungdomar går den nio-åriga grundskolan och nästan alla fortsätter direkt eller efter en tids uppehåll till en gymnasial utbildning. Genom utbyggnaden av högskole- och vuxenutbildningen har också nya möjligheter öppnats att som vuxen återkomma till utbildning.

Bred politisk enighet har rått om både målen för och huvuddragen i utbildningsreformerna. Denna värdegemenskap har varit av stor betydelse för utbildningsväsendets utveckling.

Den fortsatta utvecklingen av gymnasieskolan måste bygga vidare på de övergripande mål för utbildningspolitiken jag här har redogjort för. Den bör även ses som en vidareutveckling av de strävanden som mera specifikt kännetecknat reformeringen av det frivilliga skolväsendet.

2.2 Behovet av förnyelse inom gymnasieskolan

Förändringar inom skolväsendet

Som jag tidigare beskrivit har både grundskolan och högskolan genomgått omfattande förändringar. Grundskolans yrkesinriktade inslag har utvecklats och grundskolan har därmed blivit en enhetlig allmänbildande grundutbildning. Högskolan har öppnats för andra än studerande med traditionell gymnasiebakgrund och anpassats till kraven på återkommande utbildning. Däremot har stora delar av gymnasieskolan både till struktur och innehåll varit i stort oförändrad under de senaste 10–15 åren.

I direktiven till gymnasieutredningen betonade jag vikten av att reformeringen av grundskolan och högskolan följs upp av en förnyelse av gymnasieskolan. Jag framhöll bl.a. att reformeringen av den inre arbetsmiljön i grundskolan måste få genomslag också i gymnasieskolans arbets-

former liksom att den fortlöpande demokratiseringen i arbetslivet och samhället måste påverka även gymnasieskolan. Dessutom behöver gymnasieskolans organisation och innehåll förändras, om intentionerna med högskolereformen skall kunna förverkligas.

Jag pekade också på flera allvarliga brister i gymnasieskolan som gör en förnyelse av innehåll och arbetssätt nödvändig. Bl. a. framhöll jag den otillräckliga kontakten mellan skolan och arbetslivet och den splittrade inre arbetsmiljön. Jag pekade på att lämpliga utbildningsalternativ saknas för elever som tidigare haft svårigheter i grundskolan samt på den bristande samverkan mellan gymnasieskola och vuxenutbildning.

Flera av dessa brister har sedan direktiven skrevs kommit att framstå än tydligare. Utvecklingen på arbetsmarknaden har lett till att allt färre ungdomar kan erbjudas arbete direkt efter grundskolan. Samtidigt har efterfrågan på gymnasial utbildning stadigt ökat såväl från ungdomar, som söker direkt efter grundskolan, som från äldre. Detta understryker behovet av att utbildningssystemet kan erbjuda meningsfulla utbildningsalternativ för alla som lämnar grundskolan. Gymnasieskolans innehåll, organisation och arbetssätt måste därför anpassas till alla ungdomars behov. Detta ökar också kraven på en mjukare övergång från grundskola till gymnasieskola. Gymnasieskolan måste naturligt bygga vidare på och fördjupa de grundläggande kunskaper och färdigheter eleverna förvärvat i grundskolan. Den kan inte längre enbart förbereda för antingen högskola eller yrkesliv, utan måste ge mera av både yrkes- och studieförberedelser till alla.

Det är bl. a. mot denna bakgrund som jag anser att en reformering av gymnasieskolan är nödvändig. Till det kommer att förändringar är nödvändiga till följd av arbetslivets och samhällets snabba utveckling. Dessa aspekter utvecklar jag i det närmast följande.

Vissa utvecklingstendenser

All utbildning är i grunden framtidsinriktad. De kunskaper, färdigheter och normer som utbildningsväsendet förmedlar till dagens barn och ungdom är den grund de skall bygga på i framtida familje-, samhälls- och yrkesroller. Skoltiden är också den period då unga människor i stor utsträckning formar sin personlighet, sina värderingar och sina attityder. Utbildningen är en av de faktorer som i hög grad bidrar till att påverka framtiden. Samtidigt måste utbildningen anpassas till de krav som vi i dag kan förutse att samhället och arbetslivet kommer att ställa i ett längre perspektiv. Ungdomar som får sin utbildning i gymnasieskolan under 1980-talet kommer att vara aktiva i samhällsarbetet och i yrkeslivet flera årtionden in på 2000-talet.

Självfallet går det inte att i detta tidsperspektiv med några anspråk på säkerhet uttala sig om näringslivets och arbetsmarknadens utveckling eller om samhällsutvecklingen i stort. Med utgångspunkt i tendenser i dagens samhälle kan vi emellertid anta att omvandlingen och förändringstakten i samhälls- och arbetslivet kommer att gå allt snabbare.

Vad gäller arbetslivet hävdar många bedömare att vi i dag befinner oss i en brytningstid mellan det industriella och det post-industriella samhället. Redan i dag arbetar över 65 % av arbetskraften inom tjänstesektorn och den svarar för 60% av vårt lands bruttonationalprodukt. Industriproduktionen förutses öka till följd av den snabba tekniska utvecklingen och fortsatt rationalisering och strukturomvandling. Däremot kommer sysselsättningen inom industrin långsiktigt att minska och ersättas med en ökning av både offentlig och privat tjänsteproduktion. Skall denna omvandling bli möjlig krävs en ökad satsning på kvalitetsproduktion och tjänsteproduktion med stort kunskapsinnehåll. Hög innovationsberedskap, kompetens och teknisk kunskap kommer att bli nödvändig inom olika yrken och på alla nivåer i arbetslivet.

Sverige har redan i dag goda förutsättningar för en mer kunskapsintensiv inriktning av produktionen. Internationella jämförelser visar att vi generellt sett har en mycket hög utbildningsnivå. En stor och jämförelsevis effektiv offentlig sektor innebär också betydande fördelar. Forskning och utvecklingsarbete har god kvalitet och bredd inom både näringslivet och högskolan.

Ett aktivt utvecklingsalternativ som innebär att svenskt näringsliv tar vara på och utnyttjar dessa fördelar förutsätter en fortsatt bred satsning på utbildning. Utbildningsväsendet har i detta perspektiv karaktären av en viktig och nödvändig investering för framtiden. Utbildningen måste då också bli så dynamisk och flexibel i fråga om både organisation och innehåll att den kan underlätta en utveckling i näringslivet som den jag skisserat. Då samhällsbehoven ändras måste utbildningen följa med. Ett statistiskt utbildningsväsende i ett dynamiskt samhälle blir snabbt en dålig investering. Ett nära samspel mellan samhälle och skola är därför en nödvändighet. I det följande återkommer jag till de särskilda krav detta ställer på den nya gymnasieskolan.

Den snabba tekniska utvecklingen skapar för den enskilde möjligheter men också betydande risker. Strukturomvandlingar i näringslivet kan innebära att stora yrkesgrupper får uppleva att de nuvarande arbetsuppgifterna försvinner och ersätts med nya, som kräver ett annat yrkeskunnande. Samtidigt kan den nya tekniken öppna förutsättningar för en mer flexibel utläggning av arbetstiden, som ökar den enskildes möjligheter att umgås med familjen, studera eller på annat sätt utvecklas socialt och kulturellt.

Som helhet kommer den tekniska utvecklingen att förändra våra livsbe-
tingelser, både på arbetsplatsen, i hemmen och på fritiden.

Många bedömare har också pekat på att strukturomvandlingar i arbetslivet och förändrad arbetsorganisation i kombination med den snabba utbyggnaden av offentlig service kan leda till ökad upplevelse av främlingskap och minskat inflytande för den enskilde. Kraven på lokalt inflytande och en fortsatt demokratisering både av näringsliv och av offentlig förvaltning blir därmed allt viktigare. När det gäller offentlig verksamhet har

också initiativ tagits i både statlig och kommunal verksamhet för att decentralisera förvaltningsuppgifter. Som en följd av 1970-talets medbestämmandereformer har också en demokratisering av arbetslivet påbörjats.

Stora förändringar pågår även inom massmedieområdet. De "nya medierna" får allt större betydelse och det utländska medieutbudet riskerar att få en kraftig dominans över det inhemska. Detta påverkar inte bara våra möjligheter att bevara vårt eget kulturarv utan kan också leda till en förändrad samvaro i hemmen. Även barns och ungdomars uppväxtvillkor kommer i än större utsträckning att präglas av utvecklingen på kultur- och medieområdet.

Dessa tendenser måste vara viktiga utgångspunkter för det fortsatta reformarbetet inom gymnasieskolan när det gäller att stimulera en önskvärd utveckling och att motverka och förebygga de risker som förändringarna kan medföra.

Livslångt lärande

Osäkerheten om hur samhället och arbetslivet kommer att utvecklas och om vilka kunskaper som kommer att efterfrågas på längre sikt gör att de flesta människor kommer att behöva återkomma till utbildning flera gånger under sin livstid. Med de snabba omställningar som kan förutses inom näringslivet och samhället i övrigt kommer ständigt nya kunskaper och kunskaper i nya kombinationer att efterfrågas.

GU framhåller att utredningen i sina kontakter med näringslivet överallt mött kravet på både breda och djupa kunskaper. Ett näringsliv i omvandling kräver en utbildning som kan ge generella kunskaper och en omfattande orientering över stora kunskapsområden. Samtidigt kvarstår eller skärps kraven på fördjupade specialistkunskaper, bl. a. på grund av användningen av allt mer avancerad teknologi.

Behovet av både ökat djup och en större bredd i kunskaperna är en stor utmaning för utbildningssystemet. Till detta skall läggas att de ekonomiska, tekniska, sociala och organisatoriska förändringar som pågår i samhället ständigt leder, till behov av förnyade kunskaper hos medborgarna. Enligt min mening leder dessa ökade krav till att utbildning inte längre bara kan vara något som man får under ungdomsåren som en "engångsföreteelse". Den enskilde måste vara inriktad mot att återkomma till utbildning under ett livslångt lärande. Gymnasieskolan, högskolan och vuxenutbildningen måste ses i ett helhetsperspektiv och möjligheterna till samverkan mellan olika utbildningsformer måste förbättras.

En bärande tanke både för 1964 års gymnasiereform och 1968 års yrkesutbildningsreform var att öka bredden i utbildningens innehåll utan att därför ge efter på kravet att varje studieväg skall vara klart målinriktad. Därmed ökade också behovet av att utforma den gymnasiala utbildningen som en del i ett system av återkommande utbildning. 1968 års utbildningsutredning (U 68) konstaterade att utvecklingen av återkommande utbild-

ning skulle stimuleras om alla utbildningar i gymnasieskolan kunde ha såväl yrkes- som studieförberedande inslag. Vidare ansåg utredningen det vara ett grundläggande krav att gymnasieskolutbildningen är så lång och har ett sådant innehåll att den kan ge alla en tillräcklig grund för att efter avslutad gymnasieskola kunna välja mellan yrkesverksamhet och fortsatta studier. Detta synsätt bekräftades genom 1975 års riksdagsbeslut om reformeringen av högskoleutbildningen, då principen återkommande utbildning lades fast som grund för utbildningsplaneringen. GU framhåller i linje härmed att utredningen har återkommande utbildning som en viktig utgångspunkt för sin målsättning att skapa en mer flexibel gymnasieskola.

Gymnasieskolan bör enligt min mening vara en naturlig grundsten i ett utbildningssystem som bygger på principen återkommande utbildning. Mot denna bakgrund måste gymnasieskolan för det första byggas upp för att kunna ge både yrkesförberedelser och förberedelse för fortsatta studier åt alla. För det andra måste kompletterande utbildning kunna organiseras som påbyggnad på en två- eller treårig gymnasieutbildning, antingen i direkt anslutning till avslutad linje eller efter en tids yrkesverksamhet.

En gymnasieskola för alla

I ett samhälle som förändras snabbt och blir alltmer kunskapsinriktat är det viktigt att bevaka att vissa grupper inte ställs vid sidan om utvecklingen på grund av bristande utbildning. Redan i dag märks ett tydligt samband mellan bristfällig utbildning och arbetslöshet.

Särskilt svåra problem har ungdomar som av olika skäl inte fullbordat grundskoleutbildningen eller inte fortsatt till gymnasieskolan. Från att i mitten på 1960-talet kunna ta emot ca 50 % av en årskull 16-åringar har arbetsmarknaden numera i stort sett upphört att existera för dessa ungdomar. Något val mellan fortsatt utbildning och arbete efter avslutad grundskola är därmed för de flesta ungdomar inte längre möjligt. Något tillspetsat kan man säga att utvecklingen har gjort gymnasieskolan reellt, om än inte formellt, obligatorisk. I dag är gymnasieskolan också dimensionerad för att ta emot fler än alla 16-åringar.

Redan 1960 års gymnasieutredning underströk principen att *alla* ungdomar bör beredas plats i det gymnasiala skolstadiet. Detta har sedan kommit att bli vägledande för statsmakternas ställningstagande att successivt bygga ut gymnasieskolan. Som en konsekvens härav föreslog jag i årets budgetproposition förändrade regler för intagningen till gymnasieskolan i syfte att ge sökande under 18 år företräde.

Att ställa utbildningsmöjligheter till förfogande är dock inte tillräckligt för att alla ungdomar också skall få reella möjligheter till en gymnasieutbildning. Den utbyggnad av gymnasieskolan som ägt rum måste nu följas av en förnyelse av innehåll och arbetsformer för att alla ungdomars rätt till gymnasial utbildning skall kunna förverkligas.

Ungdomar som inte går direkt till gymnasieskolan efter avslutad grund-

skola avstår från att söka eller har så dåliga studieresultat att de inte klarar konkurrensen om utbildningsplatserna. Sett från deras synpunkt finns det inte några acceptabla alternativ. De vill ha ett arbete som inte finns. De vill inte ha eller klarar inte de utbildningar som erbjuds.

För att förbättra dessa ungdomars situation har på senare år en rad åtgärder vidtagits i syfte att underlätta möjligheterna att antingen få en fast anställning eller utbildning. Det nyligen införda systemet för det kommunala uppföljningsansvaret med bl. a. anställning på ungdomsplats och lokalt arbetsmarknadsanknutna specialkurser i gymnasieskolan är exempel på en sådan åtgärd. Som en följd av denna utveckling har utbildningsväsendet via kommunernas skolstyrelser övertagit det samlade ansvaret för ungdomar under 18 år som inte har fast anställning. Kommunerna erbjuder nu dessa ungdomar antingen gymnasieutbildning eller annan meningsfull verksamhet som kan underlätta övergången till arbetslivet eller till vidare studier.

Förändringen mot en mer kunskapsintensiv produktion, som jag tidigare pekat på, kommer att ytterligare höja kunskapskraven för inträde på arbetsmarknaden och därigenom starkare understryka behovet av någon form av gymnasial utbildning för alla. Ungdomar med enbart grundskoleutbildning kommer enligt min bedömning också fortsättningsvis att ha stora svårigheter på arbetsmarknaden.

Gymnasieskolan och de mer arbetsmarknadsinriktade insatserna inom uppföljningsansvaret måste därför ses som en helhet. Om inte gymnasieskolan utformas så att den står öppen för samtliga ungdomar kommer kraven i stället att öka på insatser inom uppföljningsansvaret. I årets budgetproposition betonade jag mot denna bakgrund att gymnasieskolan och uppföljningsverksamheten kan liknas vid kommunicerande kärl och att de måste bedömas gemensamt. Samtliga insatser för ungdomar måste således samordnas och sättas in i ett gemensamt utbildningspolitiskt sammanhang.

Även utbildningsmöjligheterna inom det kommunala uppföljningsansvaret måste bli en naturlig del av de samlade utbildningsinsatserna, där också kommunal vuxenutbildning bör kunna ha en viktig roll. Den stora uppgift vi nu står inför är att åstadkomma en sådan helhetssyn och en så effektiv samverkan mellan arbetsmarknads- och utbildningsinsatser, att alla ungdomar finner för dem intressanta och meningsfulla utbildningsalternativ. Jag återkommer till detta i det följande i samband med att jag diskuterar det inre arbetet i gymnasieskolan, insatser för ungdomar inom uppföljningsansvaret och samarbetet med den kommunala vuxenutbildningen.

Skolan som arbetsplats

En gymnasieskola som skall kunna ta emot alla som slutar grundskolan måste också erbjuda en inre arbetsmiljö som svarar mot alla ungdomars behov.

Tiden i gymnasieskolan är en kort och intensiv period i ungdomarnas liv. Under denna period skall mycket hända. Det är nu ungdomarna skall välja verksamhetsområde, förbereda sig för vuxenlivet och lämna rollen som tonåringar. Det är nu de mognar och utvecklas till individer som kan ta ansvar för sina liv i de olika roller som vuxenlivet erbjuder.

Det inre arbetet i gymnasieskolan måste vara så utformat att det stödjer denna utveckling och mognadsprocess. Ungdomarna måste få ta ansvar och ställas inför krav som de kan gå i land med. Det är viktigt för unga människor att få känna att de gör nytta, inte bara för egen räkning utan också för andras, att känna att de är kuggar i ett socialt sammanhang.

Ungdomarna måste också få större möjlighet att påverka sin arbetssituation och ges ett ökat inflytande på skolarbetets uppläggning och genomförande.

I direktiven till GU framhöll jag att samhällets fortlöpande demokratisering inte kan lämna skolan opåverkad. "Gymnasieskolan bör i högre grad än f. n. närma sig vuxenvärlden. Ett ökat ansvarstagande av eleverna och en högre grad av egen aktivitet bör kunna medföra större arbetstrivsel och bättre studiemotivation. En viktig uppgift för gymnasieutredningen är att föreslå åtgärder som kan främja de studerandes inflytande över det egna arbetet."

Speciellt väsentligt är det för ungdomar som i dag inte finner sig tillrätta i gymnasieskolan att utbildningsutbudet är så varierat att även de skall kunna finna meningsfulla studiealternativ. Detta kan t.ex. komma att kräva att gymnasial utbildning erbjuds varvad med andra aktiviteter. Det kräver också en inre arbetsmiljö som är känslig för när problem börjar uppkomma och som ger möjligheter att stödja och underlätta för elever med studiesvårigheter.

Gymnasieskolans roll som basen för ett livslångt lärande medför också ökade krav på den inre arbetsmiljön. Arbetet i skolan måste bedrivas på ett sådant sätt att det hos *alla* ungdomar skapar en positiv inställning till lärande. Man måste bättre ta till vara och utveckla *alla* ungdomars inneboende lust att skaffa sig kunskap och kompetens. Detta kräver att eleverna under gymnasieskoltiden också får möjlighet att bygga upp den självkänsla och det självförtroende som kan växa fram då man i sina studier lyckas uppnå de mål man själv har varit med om att ställa upp.

Förändringarna i barns och ungdomars uppväxtvillkor, inte minst de som följer av utvecklingen på kultur- och medicområdet, ställer enligt min mening särskilda krav på utbildningsväsendet. Skolan måste i grunden hävda en humanistisk livssyn. Det är därför nödvändigt att ungdomarna redan i skolan får tillfälle att möta god kultur, som får oss att förstå och uppleva, som roar och oroar. Som jag anförde i årets budgetproposition är skolan samhällets största och viktigaste resurs för att vänja ungdomarna vid god kultur. Det är i skolan som det finns möjligheter att uppmuntra kulturintresse och låta *alla* ungdomar få del av vårt kulturarv. Dessa

uppgifter bör vara centrala också för gymnasieskolans fortsatta utveckling. Mina förslag i årets budgetproposition om två års obligatorisk undervisning i svenska på samtliga linjer och försöksverksamhet med estetisk-praktiska utbildningar är ett konkret uttryck för denna strävan att vidga elevernas möjligheter att göra medvetna kulturval och utveckla sin personlighet.

Jag återkommer i det följande till flera förslag från GU om hur arbetsmiljön kan förbättras. Vissa förslag syftar främst till att öka elevernas inflytande över den egna studiesituationen. Jag tänker då dels på förslagen som går ut på att öka flexibiliteten i gymnasieskolan, dels på förslagen om studiekontrakt och personlig handledning samt förslaget om ökade sociala inslag i gymnasieskolan.

Andra förslag syftar till att skapa en mindre splittrad studiesituation och bättre möjligheter att få personliga intressen tillgodosedda. Jag tänker då på förslagen om koncentrationsläsning och sammanhållna studiepass, om ett ökat stöd till föreningsverksamhet inom skolan samt om möjligheter till olika slag av fördjupningsstudier.

2.3 Ett fortsatt reformarbete

Jag har i det föregående redovisat de viktigaste motiven för varför gymnasieskolan nu måste reformeras.

Gymnasieskolan fick sin nuvarande läroplan 1971. Men detta betyder inte att skolformen sedan dess varit oförändrad. Tvärtom har en fortlöpande innehållslig och organisatorisk utveckling pågått. Införandet av nya linjer, varianter, ämnen och timplaner är exempel på detta liksom utbyggnaden av lokalt arbetsmarknadsanknutna kurser (LA-kurser) och högre specialkurser. Den friare resursanvändningen i gymnasieskolan är ännu ett exempel. Ytterligare utvecklingsinsatser har föreslagits i årets budgetproposition.

Genom GU:s arbete och det ovan nämnda utvecklingsarbetet finns nu underlag för statsmakterna att ange inriktningen av ett successivt reformarbete.

Min uppfattning är att vi har en i många avseenden väl fungerande gymnasieskola. Den förnyelse som nu bör inledas skall ta vara på och utveckla det som redan fungerar bra i gymnasieskolan och samtidigt göra gymnasieskolan mer framtidsinriktad och därmed ge eleverna bättre beredskap för kommande förändringar i såväl arbetslivet som samhället i övrigt.

Reformarbetet skall bedrivas i nära samarbete med dem som är verksamma inom skolan så att lokala erfarenheter och initiativ kan tas till vara i den fortsatta förnyelsen. Från dessa utgångspunkter bör reformeringen av gymnasieskolan genomföras stegvis och starta med ett brett försöks- och utvecklingsarbete. Detta synsätt ansluter också till vad en överväldigande majoritet av remissinstanserna anför.

Jag föreslår därför att gymnasieskolan går in i en period av försöks- och utvecklingsarbete som i första hand omfattar de närmaste fem åren.

Både stat och kommuner befinner sig f. n. i ett svårt ekonomiskt läge vilket ytterligare understryker behovet av att starta förnyelsen av gymnasieskolan med en period av försöks- och utvecklingsarbete. Förnyelsearbetet skall syfta till att, inom ramen för gymnasieskolans resurser, pröva olika vägar att utveckla gymnasieskolan. I försöks- och utvecklingsarbetet skall såväl pedagogiska som ekonomiska konsekvenser klarläggas för att skapa ytterligare underlag för kommande ställningstaganden. Denna förutsättning gäller för all försöksverksamhet som jag i det följande ämnar föreslå.

Jag avser att föreslå regeringen att ge SÖ i uppdrag att i samverkan med kommuner och länskolnämnder utarbeta ett förslag till program för detta försöks- och utvecklingsarbete. Förslaget bör tjäna som underlag för regeringens ställningstaganden till vilka bemyndiganden och närmare riktlinjer som kan komma att behövas. Programmet bör också kunna utgöra ett värdefullt underlag för den lokala och regionala planeringen av försöks- och utvecklingsarbetet. Jag vill i detta sammanhang understryka att det förnyelsearbete som enligt mitt förslag nu skall inledas är en angelägenhet för hela skoladministrationen. Ett aktivt engagemang och deltagande från landets gymnasieskolor är också en förutsättning för att den reformstrategi jag nu förordar skall bli framgångsrik.

SÖ har som ett led i sitt förberedande arbete tillsammans med länskolnämnderna genomfört en kartläggning av kommunernas intresse för försöks- och utvecklingsarbete. Länskolnämnderna, som bearbetat intresseanmälningarna, har till SÖ redovisat ca 850 anmälningar fördelade på 6 försöksområden.

Jag bedömer att den genomförda kartläggningen är av stort värde för ett fortsatt arbete med att planera och genomföra konkreta försöks- och utvecklingsinsatser ute i kommunerna. Jag kommer också vid mina överväganden i det följande att redovisa en del av de intresseanmälningar som kommit in från kommuner. Redovisningarna innebär inte något ställningstagande till enskilda försök utan skall endast ses som exempel på det omfattande planeringsarbete som nu pågår lokalt.

Mina förslag i det följande är i huvudsak av mer principiell karaktär och främst avsedda att utgöra riktlinjer för försöksverksamhet som endast på lång sikt kan leda till genomgripande förändringar av gymnasieskolan. Vissa förslag kan dock genomföras mer eller mindre direkt efter det att utvecklingsarbetet gett underlag för verksamhetens närmare reglering.

Min avsikt är att under den kommande femårsperioden återkomma med ytterligare förslag, allteftersom resultat av försöks- och utvecklingsarbetet kommer fram.

3 En mer flexibel gymnasieskola

3.1 Inledning

Gymnasieskolan erbjuder utbildning på 25 linjer och dessutom i form av ca 550 specialkurser samt ett antal lokalt arbetsmarknadsanknutna specialkurser (LA-kurser) av varierande längd. Härtill kommer gymnasial lärlingsutbildning. Huvuddelen av eleverna söker sig till de olika linjerna som är två-, tre- eller fyraåriga. Specialkurserna är i regel ettåriga eller kortare. Linjerna och flertalet specialkurser bygger direkt på grundskolan.

Linjesystemet har otvivelaktigt en rad fördelar. Det ger stadga åt studierna genom att man efter sitt val följer en fast lärogång fram till slutmålet. Utbudet av linjer är också stort och variationsrikt. Systemet har emellertid även vissa nackdelar som sammanhänger med att behoven har förändrats sedan det tillskapades.

Den största nackdelen är den stora åtskillnaden mellan teoretiska (studieförberedande) och yrkesinriktade utbildningar. Detta är i sig en spegling av utbildningssystemets tidigare uppdelning i dels gymnasier och senare också fackskolor, vilka framför allt skulle ge förberedelse för universitets- och högskolestudier, dels yrkesskolor som skulle ge direkt användbara yrkesfärdigheter. Denna uppdelning svarar varken mot arbetslivets behov eller mot den syn på livslångt lärande som jag tidigare redovisat.

Den ensidiga inriktningen av å ena sidan de teoretiska linjerna mot fortsatta studier och å andra sidan de yrkesinriktade studievägarna mot arbetslivet skapar problem för elever som vill byta studieinriktning. Ett byte från ett teoretiskt till ett yrkesförberedande studiemål eller vice versa innebär i dag i stort sett en omstart i gymnasieskolan.

Vissa elever på teoretiska linjer varken vill eller kan gå vidare till högskolestudier. Högskolan har f. ö. inte heller kapacitet för att ta emot alla som söker dit. För dessa elever uppstår ibland problem då de skall gå ut i arbetslivet. Flera av de teoretiska utbildningarna förbereder knappast alls för detta.

Eleverna på yrkesinriktade linjer får å andra sidan ganska litet av allmänna ämnen. Detta begränsar för deras del den hjälp till personlighetsutveckling och samhällsorientering som kunskaper i sådana ämnen kan ge. Inslaget av allmänna ämnen är inte heller tillräckligt för att ge en allmän grund för fortsatta högre studier.

Uppdelningen i studieförberedande och yrkesinriktade utbildningar gör vidare att den gemensamma referensram för synen på samhälle, kultur och arbetsliv, som gymnasieskolan skulle kunna ge, inte kommer till stånd. GU ger exempel från två områden, vårdområdet och det sociala området. Inom dessa områden efterlyses i utbildningen en gemensam referensram för personal av olika kategorier som arbetar inom hälso- och sjukvård, social service och barnomsorg.

Den strikta indelningen i studieförberedande och yrkesinriktade utbildningar leder slutligen till en rekrytering till gymnasieskolan som avspeglar samhällets socialgruppsmönster. En särskild studie av den sociala selektionen till gymnasiestadiet (SOU 1980: 30) som GU lät genomföra visar att den sociala skevheten i rekryteringen till olika linjer fortfarande är mycket stor. Även i rekryteringen av pojkar resp. flickor till olika utbildningar är skevheten stor. Ungdomarnas val återger bilden av kvinnors och mäns arbetsmarknad. De traditionella kvinnolinjerna har dock i allt mindre utsträckning visat sig leda till arbete. Med den omstrukturering som håller på att ske på arbetsmarknaden måste fler flickor välja utbildning inom de tekniska och industriella sektorerna.

En annan stelhet i dagens gymnasieskolorganisation är det ensidiga sätt på vilket enskilda utbildningar organiseras. Alla utbildningar erbjuds i dag med något undantag som "helheter" och studierna måste också bedrivas på heltid utan möjligheter till varvning med andra aktiviteter. Det finns erfarenheter som visar att detta inte passar alla elever. Speciellt gäller det ungdomar som av olika anledningar inte lyckats så bra i grundskolan. De känner olust och tväkan inför alternativet att tvingas binda sig för ytterligare ett eller två år av enbart studier. Deras studieresultat i grundskolan gör det också svårt för dem att hävda sig i konkurrensen med andra elever om sina förstahandsval.

Dagens linjesystem har samtidigt en styrka i att det finns klara studiemål för de olika utbildningarna. Denna stadga ger dock begränsade möjligheter för enskilda elever att koncentrera sig på grundläggande moment i ett ämne eller att fördjupa sig i ämnet. Utrymmet för personliga intresseval eller för att utforma studierna efter individuella behov är också begränsat.

Mot bakgrund av vad jag tidigare framhållit om samhällets snabba utveckling och de krav som detta ställer samt om att gymnasieskolan skall erbjuda platser för *alla* ungdomar är det enligt min mening alldeles klart att gymnasial utbildning måste kunna erbjudas på ett mer flexibelt sätt än som sker i dag. Låt mig här kort sammanfatta utgångspunkterna för en utveckling mot en flexiblare gymnasieskola.

För att alla ungdomar som lämnar grundskolan skall finna det meningsfullt att söka sig till en gymnasial utbildning måste bl. a. övergången mellan grundskolan och gymnasieskolan göras mjukare.

Behovet av att förbereda och underbygga sina val av studieväg, att korrigera felval och att t. o. m. helt byta studiemål måste också kunna tillgodoses i ökad utsträckning.

Gymnasial utbildning bör vidare kunna förekomma i annan form än i dagens "hela" utbildningar. Möjligheterna att tillgodose personliga intresseval och fördjupningsstudier liksom över huvud taget speciella behov måste förbättras. En ökad flexibilitet av detta slag kan även bidra till att olika handikappades behov bättre kan tillgodoses.

Slutligen måste, som jag tidigare framhållit, varje gymnasial utbildning

för den enskilde kunna utgöra grunden för återkommande utbildning, dvs. ge viss förberedelse *både* för arbetslivet och för fortsatta studier. Denna dubbla förberedelse skall kunna ges dels inom de enskilda utbildningarnas ram, dels också genom kompletteringar av olika slag.

I det följande skall jag med utgångspunkt i GU:s förslag närmare behandla hur jag anser att gymnasieskolan kan förändras för att därmed bättre tillgodose de krav som jag nu har angett.

3.2 En mjukare övergång

För att kunna åstadkomma vad jag här valt att kalla en mjukare övergång är det flera önskemål som behöver tillgodoses. Ett sådant önskemål är att valen till gymnasieskolan underlättas.

För vissa elever är i dag valet mellan å ena sidan teoretiska linjer och å andra sidan yrkesinriktade utbildningar både svårt och avgörande. Valet av en teoretisk tre- eller fyraårig linje öppnar för fortsatt utbildning vid högskolan. Detta ger dessa linjer viss status. Om emellertid studieresultatet inte blir så bra är denna väg stängd och samtidigt arbetslivsförberedelsen mycket begränsad. Ett något uppskjutet val mellan teoretiska och yrkesinriktade studievägar, så att detta val görs efter en tid i gymnasieskolan, skulle kunna göra valet lättare. Om den inledande perioden i gymnasieskolan dessutom innehåller både teoretiska och yrkesinriktade moment torde valet av utbildning kunna underbyggas ytterligare.

Valet mellan teoretiska och yrkesinriktade utbildningar kan också göras mindre svårt och avgörande om det i utbildningarnas slutskede eller direkt efter deras slut erbjuds goda möjligheter att ändra "kompetensprofil". En teoretisk utbildning skall då kunna kompletteras med yrkesinriktade och en yrkesinriktad med studieförberedande inslag. Bytet av studiemål underlättas givetvis också om grundutbildningarna inte är så ensidigt teoretiskt resp. yrkestekniskt inriktade.

Ett annat önskemål för att göra övergången mjukare är att både grundskolans avslutande del och gymnasieskolans inledningsskede inriktas mot att underlätta övergången. Eftersom samhällsutvecklingen lett till att praktiskt taget alla ungdomar kommer att möta gymnasial utbildning i någon form är det naturligt att grundskolans slutskede förbereder för detta. Dessa förberedelser bör vara av betydelse både för elever som är säkra i sina val och för elever som är osäkra eller inte alls vet vad de skall välja.

Under gymnasieskolans inledningsskede gäller det att hjälpa många elever att klara av de förändringar i krav, arbetstakt och arbetsformer som övergången till gymnasieskolan innebär. Inledningsskedet måste helt enkelt anpassas till det nya kravet att gymnasieskolan skall vara en skola för alla som lämnar grundskolan.

För vissa ungdomar bör detta kunna innebära att gymnasieutbildningen inleds med en kortare eller längre period av varvad utbildning, där utbild-

ningsinslagen avbryts av perioder av verksamhet i arbetslivet. Kopplingen mellan kommunernas uppföljningsverksamhet och gymnasieskolan är här betydelsefull.

GU:s förslag om gemensam start

GU skulle enligt sina direktiv pröva en organisation som innebär att man "utgår från en gemensam bas med inriktning mot ett brett yrkesområde i vilken vissa linjer och specialkurser, såväl teoretiska som mer utpräglat yrkesinriktade, skulle kunna sammanföras i gemensamma studiegångar".

Utredningens förslag till ny organisation innebär att studiestarten i gymnasieskolan för huvuddelen av eleverna skall ske i något av tre utbildningsområden, ett ekonomiskt, ett socialt eller ett tekniskt. Det sistnämnda skall vara uppdelat i fyra block med olika inriktning.

Med sitt förslag försöker GU eliminera flera av de nackdelar med det nuvarande linjesystemet som jag inledningsvis har pekat på. De yrkesinriktade inslag, som den gemensamma starten ger i början av alla utbildningar, knyter dem alla närmare till arbetslivet. Genom inriktningen mot ett av tre verksamhetsområden får alla utbildningar en förankring inom ett sådant område. Valet till gymnasieskolan behöver därmed inte vara ett val mellan teoretisk utbildning, som främst leder mot högskolan, och yrkesinriktad utbildning, som leder direkt ut i arbetslivet.

Majoriteten av remissinstanserna, bland dem Landsorganisationen i Sverige (LO) och Tjänstemännens centralorganisation (TCO), sluter upp bakom principen om en gemensam start och syftena med denna. Vissa instanser, bl.a. Svenska arbetsgivareföreningen och Centralorganisationen SACO/SR, har dock en annan syn. De menar att de målinriktade eleverna fördröjs och kan tappa motivationen om de inte direkt får påbörja de studier de önskar. De anser också att de yrkesinriktade eleverna på detta sätt får så mycket av allmänna ämnen att de avskräcks från fortsatta gymnasiala studier. Risken för att kvaliteten i både långa och korta studieprogram blir sämre än i motsvarande utbildningar i dagens gymnasieskola är också enligt dessa remissinstanser stor. Universitets- och högskoleämnbetet (UHÄ) påpekar att det råder en konflikt mellan de mål som en gemensam ingång avser att främja och andra mål för gymnasieskolan.

Från principiell synpunkt delar jag uppfattningen att en gemensam start i tre utbildningsområden, ett ekonomiskt, ett socialt och ett tekniskt, utgör en intressant modell för en ny organisation av gymnasieskolan.

GU lämnar ett konkret exempel på hur en gemensam start skulle kunna utformas utan att studietiden räknat i antal läsår förlängs och utan att antalet lektioner i enskilda ämnen minskas. GU:s förslag innebär dock att läsåret förlängs, att ett treterminssystem införs och att veckoarbetstiden ökas kraftigt.

Även om en majoritet av remissinstanserna ställer sig positiva till principen om en gemensam start, så innebär detta inte att de accepterar det av utredningen presenterade exemplet på hur en sådan start kan utformas. Som jag senare kommer att redovisa ställer sig många tveksamma till den stora utökning av den schemabundna skolarbetstiden som GU:s förslag innebär. Likaså är flera tveksamma till treterminssystemet. Man framhåller också att kostnadsbilden för den gemensamma starten är oklar och att många praktiska problem återstår att analysera och belysa innan man kan avgöra hållbarheten i exemplet.

Läsåret 1982/83 påbörjades på GU:s initiativ och efter regeringens medgivande ett försök med sammanhållet ekonomiskt utbildningsområde vid gymnasieskolan i Mora. Försöket innebär en gemensam start i gymnasieskolan som omfattar hela första läsåret. Därefter följer ett delvis differentierat andra år. Därmed är den yrkesinriktade utbildningen, motsvarande dagens distributions- och kontorstekniska linje, slutförd. De elever som under det andra året valt den mer studieförberedande vägen går vidare till ett tredje läsår. Därefter har de en utbildning som i allt väsentligt skall motsvara dagens treåriga ekonomiska linje. I utbildningen ingår också praktikinslag för alla under det första gemensamma läsåret.

Försöket visar att det går att finna andra modeller för en gemensam start än den som GU presenterat som exempel. Det är dock ännu för tidigt att dra några mer bestämda slutsatser av försöket.

Enligt min mening måste vägarna att nå syftena med den gemensamma starten övervägas och analyseras ytterligare. En rad frågor kvarstår att utreda. En sådan fråga är vilken omfattning förankringen i ett verksamhetsområde genom yrkesinriktade inslag kan ha utan att kostnaderna kraftigt ökar för lokaler, utrustning, förbrukningsmateriel och undervisningstid. På denna punkt ger försöksverksamheten i Mora besked endast för det ekonomiska utbildningsområdet. Möjligheterna för övriga utbildningsområden måste belysas ytterligare innan jag är beredd att förorda försöksverksamhet utöver den som nu pågår i Mora. Dessutom behöver möjligheterna att på andra vägar nå de mål som gäller för den gemensamma starten också belysas. Jag ämnar därför föreslå regeringen att ge SÖ i uppdrag att ytterligare analysera och belysa vilka olika möjligheter som kan finnas att inom nuvarande kostnadsramar uppnå syftena med en gemensam start.

Åtgärder inom grundskolan

GU tar i sitt betänkande upp frågan om en ökad samverkan mellan grundskolan och gymnasieskolan för att åstadkomma en mjukare övergång. Utredningen framhåller att många ungdomar går in i gymnasieskolan "helt i blindo" och menar dels att informationen i grundskolan om gymnasieskolan och arbetsmarknaden måste förbättras, dels att tiden under senare delen av vårterminen i årskurs 9 måste användas för konkreta förberedelseåtgärder från grundskolans sida.

De remissinstanser som tagit upp frågan är genomgående positiva till GU:s förslag härvidlag. Positiva reaktioner inför en ökad samverkan mellan grundskolan och gymnasieskolan kan också noteras bland de intresseanmälningar till SÖ som kommunerna har lämnat under hösten 1983. Flera kommuner har sålunda lagt fram konkreta förslag till ökat samarbete som man önskar pröva i försöksverksamhet.

Grundskolans nya läroplan, Lgr 80, erbjuder enligt min mening vissa möjligheter att göra övergången till gymnasiala studier mjukare. Jag tänker då framför allt på hur temastudierna, tillvalssystemet och den praktiska arbetslivsorienteringen (praon) kan anknytas till elevernas val och framtidsplaner.

Enligt min mening skulle man under vårterminen i årskurs 9 i viss utsträckning kunna genomföra temastudier som anknyter till de verksamhetsområden som eleverna avser att inrikta sig på efter grundskolan. Hur och i vilken omfattning detta skall göras bör beslutas lokalt på samma sätt som gäller för temastudierna i dag.

Ett annat sätt att göra övergången mjukare som man har möjlighet att lokalt besluta om är att förlägga viss del av praon även till vårterminen i årskurs 9. Därmed skulle dessa delar av praon, t.ex. i samverkan med temastudierna, kunna inriktas mot verksamhetsområden som ligger i linje med vad eleverna tänker ägna sig åt efter grundskolan.

De lokalt utformade tillvalskurserna, slutligen, öppnar också enligt min mening vissa möjligheter för vissa elevgrupper att förbereda sig för den verksamhet de inriktat sig mot efter grundskolan.

Jag anser alltså att Lgr 80 ger vissa förutsättningar för att åstadkomma en mjukare övergång mellan grundskolan och gymnasieskolan. Det är enligt min mening angeläget att i försöksverksamhet pröva hur dessa förutsättningar bäst kan utnyttjas. Ett försöks- och utvecklingsarbete bör därför påbörjas för att åstadkomma en mjukare övergång genom att utnyttja de möjligheter som Lgr 80 ger.

Genom den ordning som nu gäller med intagning på höstterminens betyg i årskurs 9 har eleverna redan i början av vårterminen gjort sina val till gymnasieskolan. Mitt förslag i årets budgetproposition om att prioritera sökande under 18 år vid intagningen till gymnasieskolan bör leda till att fler ungdomar går direkt från grundskolan till gymnasieskolan och att fler får sina förstahandsval tillgodosedda. Detta innebär därför att många elever redan i början av vårterminen kan vara ganska säkra på vilken studieväg de kommer in på. Intagningsnämndens beslut kommer i april. Det intresse som eleverna genom sina val visat för olika utbildningar bör kunna utnyttjas under vårterminen för att motivera dem att använda viss del av tiden till att förbereda övergången. De elever som inte har sökt till gymnasieskolan kan också få hjälp under vårterminen för att senare söka dit.

Jag är samtidigt medveten om att intagningen på höstterminsbetyget hittills har skapat problem på många grundskolor. Höstterminen har blivit

mer arbetsbelastad samtidigt som det på många håll har varit svårt att göra vårterminens arbete engagerande. Enligt SÖ:s bedömningar beror dock många av de upplevda problemen på att reformen genomförts för snabbt och utan tillräcklig förberedelse på lokal nivå. Detta ger anledning anta att problemen är av övergående natur. Erfarenheterna från försökskommunerna, där man haft möjlighet att söka sig fram till fungerande lösningar, styrker detta antagande. Den fortsatta utvecklingen får visa hur allvarliga problemen är och vilka åtgärder som kan behöva vidtas.

Åtgärder i övrigt

Enligt min mening är det också viktigt att undersöka vilka möjligheter som finns att utan mer genomgripande organisatoriska åtgärder göra förändringar under gymnasieskolans inledningsskede som gör övergången från grundskolan mjukare. Som jag tidigare framhållit är detta särskilt viktigt i en situation då allt fler av eleverna går direkt från årskurs 9 till gymnasieskolan.

Enligt SÖ:s bedömningar går i dag mindre än 5 % av en årskull 16-åringar direkt efter grundskolan ut i arbetslivet på arbeten som leder till fast anställning. Av övriga 16-åringar går ca 85 % direkt till utbildning i gymnasieskolan. Ca 10 % av 16-åringarna berörs därmed varje år av kommunernas uppföljningsverksamhet.

I årets budgetproposition har regeringen föreslagit vissa åtgärder som bör öka antalet ungdomar som går direkt från grundskolan till gymnasieskolan. Ett sådant förslag är att sökande under 18 år fr. o. m. läsåret 1985/86 skall ges företräde vid intagning till gymnasieskolans grundskoleanknutna studievägar. Återhållsamhet skall vidare gälla i fråga om att erbjuda dubbelutbildning i gymnasieskolan. Därmed kan man vänta sig att färre 16-åringar direkt behöver gå in i uppföljningsverksamheten.

Lika viktigt som att ge dem som söker direkt från grundskolan ökade möjligheter att få påbörja gymnasiestudier är det att försöka minska avbrotten i gymnasieskolan. En stor del av avbrotten sker redan under den första terminen. Ofta är orsaken att man inte har fått sitt förstahandsval tillgodosett och att man därför känner sig missnöjd med den utbildning man har kommit in på. Denna typ av avbrott bör genom prioriteringen av sökande under 18 år nu kunna minska. De förändringar i den inre arbetsmiljön som jag kommer att föreslå i det följande kommer också enligt min mening att medverka till att dessa avbrott blir färre.

Avbrott måste också på olika sätt förhindras genom ett effektivt utnyttjande av gymnasieskolans stödresurser. SÖ har på regeringens uppdrag utvärderat användningen av dessa stödresurser och lämnat förslag om en rad åtgärder för att dels förebygga att svårigheter uppstår för elever med särskilda behov, dels stödja och hjälpa elever med svårigheter att på bästa sätt genomföra sina studier i gymnasieskolan.

Även i fortsättningen kommer det att finnas 16- och 17-åringar som av

olika anledningar inte söker till eller som avbryter sina studier i gymnasieskolan. Detta är dock inte någon enhetlig elevgrupp. Bland dem finns t. ex. ungdomar som har goda studieförutsättningar men som inte vill studera vidare. Till denna grupp hör också många invandrare som på grund av språksvårigheter och av andra orsaker tvekar att söka till gymnasieskolan eller avbryter sina studier där. Det gäller också de elever som har dåliga studieresultat från grundskolan och som inte söker till gymnasieskolan därför att de inte tror sig om att klara av studierna där eller för att de är grundligt trötta på att befinna sig i en situation där de känner sig otillräckliga. Gruppen innehåller slutligen de elever som inte har fullföljt sina grundskolestudier och som därför inte är behöriga.

Dåliga studieresultat i grundskolan behöver inte i sig betyda att man inte klarar av att skaffa sig en utbildning i gymnasieskolan. Orsakerna till att man "misslyckas" i grundskolan kan vara många. Det kan bero på sjukdom, relationsproblem i skolan eller i hemmet eller ha andra orsaker. Om man tidigt kommer efter och detta inte uppmärksammas snabbt kan kunskapsklyftorna snabbt växa. Med en dålig grund att bygga vidare på blir det allt svårare att hänga med den övriga klassen. Man får rollen av att vara den som inte förstår, inte kan. De ungdomar som fastnar i denna roll uppvisar snart nog alla tecken på att vara "skoltrötta".

För många av ungdomarna i den grupp jag nu talar om har gymnasieskolans yrkesinriktade utbildningar visat sig kunna fungera bra efter en förberedande tid inom kommunernas uppföljningsverksamhet. Där har det då gällt att till att börja med stärka ungdomarnas självkänsla och självförtroende och "överbevisa" dem om att de kan klara av en gymnasial utbildning. Det har också gällt att låta dem få känna på olika arbetsmiljöer och delta i praktiskt arbete inom verksamhetsområden som de kan bli intresserade av. Det har slutligen gällt att reparera de mest svårartade bristerna i dessa elevers grundskoleutbildning. Genom särskilt stöd under den inledande tiden i gymnasieskolan har man också försökt att undvika tidiga studieavbrott.

GU tar i sitt principbetänkande upp möjligheterna att erbjuda elever med särskilda problem utbildning i olika studietakt samt att erbjuda utbildning varvad med inslag av praktik/arbete. Utredningen framhåller att de ungdomar det gäller ofta kan ha temporära svårigheter i form av efterpubertet, relationsproblem, intressekonflikter m. m.

GU framhåller att man mot denna bakgrund måste tänka sig olika okonventionella lösningar på dessa ungdomars utbildningsproblem och hänvisar till den försöksverksamhet som efter beslut av regeringen har påbörjats. Sålunda omfattar en försöksverksamhet i Västerås en hel serie åtgärder som kan vara tillämpliga i speciella situationer. Även här gäller grundtanken att utbildningarna i inledningsskedet erbjuds som varvade utbildningar. Det sker därvid en samverkan mellan gymnasieskolan och kommunens uppföljningsverksamhet. Man erbjuder bl. a. en introduktionsperiod

som kan få variera i längd och som efter hand går över i en varvning av studier och praktik. Teoretiska ämnen som eleven har svårigheter med skall kunna förläggas till senare delen av utbildningen. Studiestarten skall vara "mjuk" och en normal första årskurs skall med introduktionsperiod och inlagda praktikperioder kunna få ta upp till två läsår. Efter de två första läsåren är eleven på detta sätt "i fas" med skolan i övrigt, men med ett års fördröjning. Årskurs 2 kan nu anordnas på vanligt sätt, eventuellt med stödsatser av olika slag. Den kan också anordnas i andra former, t. ex. som inbyggd utbildning, i samverkan med komvux eller som fortsatt varvad utbildning.

En majoritet av de remissinstanser som yttrat sig i frågan framhåller att utredningens förslag svarar mot ett länge känt behov av större flexibilitet i studieuppläggningsen för gymnasieskolan. Sveriges Lärarförbund anser i likhet med utredningen att skolan måste ta hänsyn till varje elevgrupps eller varje elevs särpräglade önskemål eller behov. Lärarnas Riksförbund (LR) avvisar dock utredningens förslag om ensidiga satsningar på fortsatt skolgång för svagmotiverade elever och förordar att särskilda resurser också satsas på andra åtgärder som ungdomspraktik, inbyggd utbildning och lärlingsutbildning, vilket ger eleverna möjlighet att välja och därmed att med större motivation ägna sig åt sin utbildning.

Genom kommunernas uppföljningsansvar har samhället tagit på sig ansvaret för att alla ungdomar under 18 år som inte har stadigvarande arbete får utbildning eller annan meningsfull sysselsättning. Dessa ungdomar kommer då att vara verksamma antingen inom gymnasieskolan eller i uppföljningsverksamheten.

Enligt min mening är det bästa alternativet för ungdomarna att de under denna tid utbildar sig i så stor utsträckning som möjligt. Det normala bör därför vara att de direkt efter grundskolan påbörjar en utbildning i gymnasieskolan. För dem som inte kan tänka sig gymnasieskolutbildning direkt efter grundskolan och som därför omfattas av kommunernas uppföljningsansvar bör gymnasial utbildning under ett inledningsskede kunna erbjudas i form av varvad utbildning. Varvningen bör därvid kunna ske med stor frihet och med hänsyn tagen till de elever det gäller. Målet måste dock vara att ungdomarna så snart det är lämpligt övergår till att följa gymnasieskolans reguljära undervisning med de stödåtgärder som då också kan erbjudas.

En kursindelning av gymnasieskolans yrkesinriktade ämnen i enlighet med GU:s förslag, som jag återkommer till i det följande, skulle kunna göra det enklare att åstadkomma varvade studiegångar av detta slag.

Den varvade utbildningen bör i första hand gälla gymnasieskolans tvååriga linjer och specialkurser av motsvarande längd. Den bör när så är lämpligt även kunna gälla komvuxkurser och kortare specialkurser i gymnasieskolan.

Enligt min mening kan komvux genom sin organisation med fristående

kurser, sin uppdelning av de stora yrkesämnena i kortare kurser (delmoment-kurser) och sina särskilda yrkesinriktade kurser (SY-kurser) erbjuda utbildningsalternativ som gymnasieskolan i dag inte har. Jag kommer i det följande att diskutera möjligheterna för ett mera långtgående samarbete mellan komvux och gymnasieskolan vad gäller de ungdomar som inom uppföljningsansvaret önskar få en yrkesinriktad gymnasial utbildning genom varvning av studierna med ungdomsplats/praktik/arbete.

Lokalt arbetsmarknadsanknutna specialkurser, s.k. LA-kurser, används i ökande utsträckning som utbildningsinslag inom kommunernas uppföljningsverksamhet. Min uppfattning är att en LA-kurs kan utgöra en bra första utbildningsdel för ungdomar inom uppföljningsverksamheten, förutsatt att kursen verkligen täcker ett angeläget utbildningsbehov och därför leder till anställning eller fortsatt utbildning. Viktigt är dock att man vid planeringen av dessa kurser ser till att de inte blir "återvändsgränder" i utbildningssammanhang. I stället måste de vara så planerade att de ger en grund för fortsatt utbildning, dvs. att de kan ingå som en del i ett system för återkommande utbildning.

I kommunerna görs stora ansträngningar för att på olika sätt stödja de ungdomar som omfattas av uppföljningsansvaret. Idéerna om hur utbildning bäst skall kunna erbjudas är många. Av GU initierad försöksverksamhet och lokalt initierat utvecklingsarbete pågår.

Jag ämnar i annat sammanhang föreslå regeringen att SÖ får i uppdrag att följa denna verksamhet och löpande inkomma med förslag till sådana förändringar i regelsystemet som möjliggör att varvad utbildning i olika former främjas för den aktuella ungdomsgruppen.

3.3 Ämnesindelning och kurssystem m. m.

Inledningsvis har jag berört behovet av att öka flexibiliteten i studierna inom en utbildning. GU berör denna fråga på flera olika sätt. Bl. a. för utredningen ett resonemang om olika ämnens roller i olika utbildningar och om möjligheterna att dela in vissa mer omfattande ämnen i grund- och tilläggskurser.

GU talar om att ett ämne kan uppträda i roller som allmänt färdighetsämne, karaktärsämne och stöd- och integrationsämne. Med allmänna färdighetsämnena menar GU ämnen som bör ingå i alla utbildningar och som alla elever behöver ha färdigheter i. Som karaktärsämne bör ett ämne ha en inte alltför liten omfattning och dels ge en kärna av grundläggande kunskaper som alla måste kunna behärska, dels ge vissa ytterligare kunskaper som ger både bredd och djup. Som stöd- och integrationsämne kan ett ämne ha en betydligt mindre omfattning och belysa ämnesfrågeställningar på ett mer allmänt och "orienterande" sätt.

GU föreslår en kursindelning som gäller framför allt ämnen med stort tidsmässigt omfång, dvs. i första hand karaktärsämnena och allmänna fär-

dighetsämnen. Utredningen föreslår sålunda att dessa ämnen skall delas upp i grundkurser och tilläggskurser.

Grundkurserna avses ge de för alla studerande nödvändiga kunskaperna i form av centrala begrepp och problemställningar. Kurserna kan vara en eller flera i ett ämne beroende av ämnets karaktär och omfattning. Innehållet skall vara angivet i centralt fastställda kursplaner.

Tilläggskurserna skall ge dels ökad bredd genom tillägg av nya moment, dels ytterligare belysning av valda områden i grundkurserna. Innehållet i tilläggskurserna skall vara mera fritt och inte styras i detalj av centralt utformade kursplaner. Inom varje ämne skall kunna finnas en eller flera tilläggskurser.

Flertalet av de remissinstanser som yttrat sig i frågan ställer sig positiva till förslaget om kursindelning. Härnösands kommun framhåller dock vikten av att finna en "lämplig avvägning mellan centralt utarbetade rekommendationer, direktiv och full lokal planeringssuveränitet". Elevorganisationen avvisar helt det föreslagna kurssystemet på grund av risken att man får "ett renodlat ackordssystem" där det gäller att hinna avverka så många kurser som möjligt.

Konflikten mellan centralt och lokalt inflytande över utbildningars innehåll är inte ny och kompromisser mellan motstridiga behov får ideligen göras. GU:s förslag om centralt bestämda grundkurser samt tilläggskurser som man lokalt får ett visst inflytande över, är en sådan kompromiss. Dess närmare innebörd kan dock inte bedömas förrän man i ett läroplansarbete preciserar vilken omfattning av lektionstiden för olika elever de olika kurstyperna bör ha samt hur det lokala inflytandet skall ta sig uttryck.

Dagens gymnasieskola fungerar i praktiken oftast så att alla elever i en klass samtidigt ger sig i kast med samma problem och stoff. Alla i klassen har samma tid till sitt förfogande med i stort sett samma lärarinsats. Utfallet av studierna blir då till mycket stor del beroende av den enskildes intresse, vilja, motivation, förmåga, aktuella personliga situation och faktiska tillgång till tid.

Vad GU:s förslag tillför är framför allt individuella möjligheter att efter behov koncentrera mer tid på grundläggande avsnitt i studiekursen. Elever som av olika anledningar inte klarat av vissa grundläggande moment på "normaltid" med den undervisning som normalt ges, får ytterligare tid och möjligheter att reparera detta.

Jag finner det föreslagna kurssystemet intressant från flera synpunkter. Skolan måste kunna göra klart vad som bedöms som nödvändigt och tillräckligt för en godkänd prestation. Enligt min mening ger ett kurssystem av det slag GU föreslår förutsättningar för detta. Genom grundkurserna uppställer skolan klara krav på vad som skall anses vara nödvändiga, grundläggande kunskaper för alla. En godkänd prestation på en grundkurs leder till nästa. Mellan dem kan valfritt ligga en eller flera, olika långa, tilläggskurser.

Skolan måste vara noga med att se till att eleverna skaffar sig de grundläggande kunskaper som är en förutsättning för att de skall kunna gå vidare i studierna. Enligt min mening bottnar många elevers problem i att de leds vidare i sina studier utan att egentligen ha inhämtat de grunder som är förutsättningen för att kunna fortsätta till nya moment och områden. För den enskilde eleven leder detta till krympande självförtroende, blockeringar och känslan av att vara "oduglig" för studier. Klara godkändgränser i angivna grundkurser med möjlighet att koncentrera sina arbetsinsatser torde för många elever vara långt bättre än att de i en för alla angiven arbetstakt leds vidare trots att de av någon anledning kommit efter.

Även om ett system av grundkurser och tilläggskurser har många positiva drag enligt vad jag redovisat, finns också, som Elevorganisationen påpekat, risker med ett sådant system. Dessa måste uppmärksammas.

Min principiella ståndpunkt är således att ett kurssystem av föreslagen typ på ett bättre sätt än dagens studieorganisation kan ange klara kunskapskrav i de olika ämnena. Godkända prestationer på grundkurserna är ett sådant krav. Till kraven kan också höra att man måste ha gått igenom och fått prestationen bedömd på någon eller några tilläggskurser.

Å andra sidan anser jag att ett kurssystem inte får användas på ett sådant sätt att antalet tilläggskurser som man gått igenom får betydelse t. ex. för ett kommande urval till högskoleutbildning. Systemet får sålunda inte leda till att vissa ungdomar ägnar all sin tid åt grundkurser medan andra samlar ett maximalt antal tilläggskurser för att därmed nå fördelar i en konkurrens om platser i högskolan. Liksom GU vill jag framhålla vikten av att eftersträva kvalitet i kunskaperna framför kvantitet.

Regeringen har under våren 1983 givit SÖ i uppdrag att ge förslag till hur en kursindelning i grundkurser och tilläggskurser skulle kunna se ut i några representativa ämnen. Därvid skall SÖ även beakta möjliga kopplingar till det kurssystem och den uppdelning av kurserna i en grunddel och en fördjupningsdel som redan tillämpas inom komvux. Sedan SÖ redovisat sitt uppdrag avser jag att återkomma till regeringen i denna fråga.

Tanken att ett ämne kan uppträda som karaktärsämne i vissa utbildningar och som stöd- och integrationsämne i andra i enlighet med vad GU föreslår är i och för sig inte ny. Före den av riksdagen 1964 beslutade gymnasireformen förekom t. ex. de typiska karaktärsämnena fysik, kemi och biologi även i form av orienteringskurser på icke naturvetenskapligt inriktade linjer. På de dåvarande handelsgymnasierna förekom undervisning i dessa ämnen under rubriken naturvetenskaplig orientering.

Den bedömning som gjordes inför reformen 1964 var att orienteringskurserna utgjorde värdefulla inslag i de olika linjernas program men att det hade förelegat stora svårigheter när det gällt den konkreta uppläggnings- och utformningen av kurserna. I stället infördes det nya ämnet naturkunskap, som till sin karaktär är ett stöd- och integrationsämne.

Av de ämnesanalyser som GU låtit genomföra framgår att även ämnet

naturkunskap har haft svårigheter att finna sin form. Där framhålls att man endast i enstaka fall i undervisningen har kunnat leva upp till intentionerna i 1965 års läroplan för gymnasiet.

Av detta framgår att det kan vara svårt att finna formen för hur ämnen, som sedan länge varit etablerade som karaktärsämnen på vissa studievägar, skall läggas upp för att fylla rollen av stöd- och integrationsämnen på andra. Problem tycks förekomma oberoende av om ämnena studeras var för sig eller om man försöker sammanföra dem till blockämnen av typen naturkunskap.

Trots de svårigheter som kan föreligga har jag uppfattningen att grundsynen att ett ämne måste kunna få uppträda i olika roller är riktig såväl av yrkes- och studieinriktningsskäl som av pedagogiska skäl. Avvägningar måste också göras mot elevernas arbetsbelastning. Vissa studievägar i gymnasieskolan, t.ex. den naturvetenskapliga linjen, upplevs i dag som synnerligen arbetskrävande av eleverna. En av anledningarna anses vara att kraven även inom de icke naturvetenskapligt inriktade ämnena är så höga. Enligt GU borde t.ex. ett ämne som samhällskunskap ha rollen som stöd- och integrationsämne på denna linje. Enligt min mening bör det nu redovisade synsättet prövas inom ramen för det fortsatta arbetet med att utveckla ett system av grund- och tilläggskurser.

Som framgår av vad jag nyss har sagt kan ett kurssystem skapa nya förutsättningar för hur kunskapskrav kan utformas och studieprestationer bedömas. GU tar klart ställning mot det nuvarande relativa betygssystemet. Utredningen låter den föreslagna kursindelningen utgöra grundvalen för ett nytt kursrelaterat betygssystem.

Jag är medveten om de brister som det nuvarande relativa betygssystemet har. Så snart klarhet har nåtts om möjligheterna att skapa ett kurssystem i gymnasieskolan ämnar jag återkomma till frågan om ett nytt betygssystem.

Arbetet i den hösten 1983 tillkallade tillträdesutredningen (U 1983: 03), som har att se över principerna för tillträde till grundläggande högskoleutbildning, bedrivs enligt sina direktiv med utgångspunkt i det nuvarande betygssystemet.

Jag aviserade i årets budgetproposition att jag i samband med mina förslag om reformering av gymnasieskolan också skulle ta upp det förslag till *temastudier* som SÖ lämnat i sin anslagsframställning. SÖ påpekar där att den träning till självständigt arbete som eleverna får i grundskolan, främst genom temastudierna, bör följas upp i gymnasieskolan. Möjlighet till temastudier även i gymnasieskolan bör därför finnas, menar SÖ.

Från olika utgångspunkter är det angeläget att skapa förutsättningar i gymnasieskolan att gruppera stoffområden oberoende av den ämnesindelning som finns på de skilda studievägarna. Genom att gruppera stoff kring teman och problemområden ökar förutsättningarna för en undervisning som knyter teori till upplevd verklighet. Sådana ämnesövergripande

studier bör också i stor utsträckning kunna ha problemorienterad uppläggning och bedrivs som temastudier och projektarbete. Härigenom skapas en undervisningssituation som främjar en träning i förmåga till samarbete och till självständigt och kritiskt tänkande. Många av de intresseanmälningar som, enligt vad jag erfarit, har kommit in till SÖ innehåller förslag om en sådan uppläggning och inriktning av undervisningen.

Jag finner idén om temastudier i gymnasieskolan intressant. Jag avser därför att senare föreslå regeringen att uppdra åt SÖ att dra upp riktlinjerna för hur temastudier kan läggas upp i gymnasieskolan. SÖ bör även pröva att inom ramen för ett system med grund- och tilläggskurser utveckla tilläggskurser med ämnesövergripande inslag. Även specialämnena bör kunna ges en ämnesövergripande karaktär. Vidare bör försöksverksamhet med temastudier få påbörjas.

3.4 Fördjupningsstudier

Enligt min mening är det viktigt att gymnasieskolan kan erbjuda olika former av fördjupningsmöjligheter. En kursindelning av det slag jag berört i det föregående underlättar detta. Tilläggskurserna kan då ge möjlighet till fördjupning inom moment som tidigare har behandlats i grundkurserna.

GU föreslår också att särskilda fördjupningsstudier skall förekomma som obligatoriska inslag i årskurs 3. Denna fördjupning föreslås mer ha karaktären av specialstudier inom områden som inte behöver vara bundna till ämnen i läroplanen men som en elev är speciellt intresserad av.

I likhet med en majoritet av de remissinstanser som yttrat sig i frågan ställer jag mig positiv till att öka utrymmet för fördjupningsstudier i gymnasieskolan. I det följande kommer jag att diskutera två olika typer av fördjupning, nämligen specialämnena och specialarbete.

Specialämnena

Fördjupning i form av specialämnena finns redan i dag på flera av gymnasieskolans linjer. Sådana ämnen infördes redan vid 1964 års gymnasiereform på den treåriga ekonomiska resp. den fyraåriga tekniska linjen. Senare har tillkommit alternativämnena på den treåriga naturvetenskapliga linjen. Däremot saknas specialämnena av denna typ på treårig samhällsvetenskaplig och humanistisk linje.

De specialämnena jag nu talar om har den dubbla funktionen att dels förbereda för högskolestudier, dels ge kunskaper av ett slag som ger eleverna bättre möjlighet att få fotfäste på arbetsmarknaden.

Min uppfattning är att specialämnenas roll är så viktig att alla treåriga utbildningar bör ha inslag av sådana ämnen. Jag ämnar därför föreslå regeringen att ge SÖ i uppdrag att belysa hur specialämnena i årskurs 3 på treårig humanistisk och samhällsvetenskaplig linje kan utformas. Jag föreslår också att försöksverksamhet med sådana ämnen på dessa linjer får anordnas.

Specialarbete

En annan typ av fördjupning som infördes vid 1964 års gymnasiereform är specialarbete. Det infördes i två former, dels ett schemabundet specialarbete på vissa grenar i årskurs 4 av fyraårig teknisk linje, dels ett mer fritt specialarbete i årskurs 3 på tre- och fyraåriga linjer som skulle bedrivas utanför schemalagd studietid. För det sistnämnda var en resurs för "fortlöpande aktiv handledning" reserverad inom ramen för timme till förfogande.

Specialarbetet upphörde i princip i och med att möjligheter till självstudier under viss schemalagd undervisningstid infördes läsåret 1982/83 efter förslag i propositionen (prop. 1981/82: 14) om förändringar av gymnasieskolans utformning m. m.

Jag har i årets budgetproposition lagt fram förslag som innebär att det blir möjligt att med stöd av vissa omfördelningar reducera eller avveckla självstudietiden. Om man emellertid har funnit en bra form för att utnyttja viss tid som självstudietid på tre- och fyraåriga linjer får detta dock fortfarande göras i en omfattning av högst tre veckotimmar, förlagda till årskurs 3.

Enligt min mening var det olyckligt att specialarbetet togs bort för eleverna på tre- och fyraåriga linjer i gymnasieskolan. Inte minst de årliga utställningar som förbundet Unga Forskare anordnar visar vilka imponerande resultat som ungdomar kan uppnå med utgångspunkt i specialarbetet i gymnasieskolan. Specialarbetet ger möjlighet att arbeta självständigt och forskningsinriktat. Det ger rika tillfällen till att utveckla kreativitet, initiativförmåga och kritiskt tänkande. Det ger också eleverna tillfälle att fördjupa sig inom områden som de intresserar sig speciellt för. Jag vill därför nu förorda att en fördjupning av den typ som ett specialarbete kan erbjuda återinförs för eleverna på tre- och fyraåriga linjer.

I specialarbetet skall eleverna arbeta enskilt eller i grupp på ett undersökande sätt och med läraren som handledare. Viss facklitteratur skall självständigt gås igenom av eleven. Arbetet skall kräva att man hämtar in information ur olika källor, kritiskt sörjar och jämför olika uppgifter och tolkningar samt att man, då så är möjligt, genomför mindre fältstudier eller experiment. Resultatet av specialarbetet skall presenteras i form av en skriftlig rapport. Arbetets kvalitet skall vidare bedömas varvid vissa krav skall vara uppfyllda för att eleven skall ha fullgjort studiekursen.

Den kritik som oftast har rests mot specialarbetet är att det legat för löst påklistrat gymnasieskolans övriga arbetsuppgifter. Det fanns inte i timplanen och eleverna har ibland i sitt arbete haft svårigheter att få tillgång till skolans lokaler och utrustning. Resursen för handledning inom timme till förfogande har ofta ansetts vara för liten och utsatt för konkurrens från andra viktiga ändamål.

Enligt min mening är det mot bakgrund av denna kritik angeläget att man nu för de tre- och fyraåriga linjerna binder specialarbetet till timplanen.

Specialarbetet bör få väljas med stor frihet men skall innebära en fördjupning i ett eller flera av utbildningens karaktärsämnen. Det bör också ha ett förhållandevis stort tidsutrymme.

Specialarbetet bör planeras så att samverkan med i första hand karaktärsämnena underlättas. Vidare bör man eftersträva att eleverna får mer sammanhängande tid, t. ex. en eftermiddag, som de kan ägna åt specialarbetet.

Jag föreslår sålunda att specialarbete införs på alla tre- och fyraåriga linjer i gymnasieskolan. Specialarbetet skall förläggas till årskurs 3 och inom timplanen ha en omfattning av två veckotimmar. Den schemabundna tiden för specialarbetet erhålls genom att timplanen i årskurs 3 på dessa linjer utökas med två veckotimmar och motsvarande lärarresurs tillförs skolorna.

De nya bestämmelserna om specialarbete bör tillämpas fullt ut i årskurs 3 för elever som börjar sina gymnasieskolstudier hösten 1985 och i möjligaste mån redan för dem som börjar hösten 1984.

Jag ämnar senare föreslå regeringen att SÖ får i uppdrag att snarast dels utarbeta förslag till mål och riktlinjer för specialarbetet och de normer som skall gälla för bedömningen av detta, dels som en följd av dessa förslag se över timfördelningen mellan årskurserna inom de tre- och fyraåriga linjerna.

För tydlighetens skull vill jag påpeka att jag inte har för avsikt att föreslå att specialarbete återinförs i motsvarande kommunala och statliga utbildning för vuxna, eftersom dels vuxenutbildningen i sin helhet bygger på ett stort mått av självstudier, dels varje kurs där skall omfatta en del studier av fördjupningskaraktär.

GU föreslog också att fördjupningsstudier skulle förekomma på yrkesinriktade linjer, men då som frivilliga inslag. Jag återkommer i det följande till detta då jag mer samlat behandlar de yrkesinriktade linjernas problem.

3.5 Påbyggnadsutbildning

Jag har tidigare framhållit att den utveckling av samhället som vi kan vänta oss innebär att gymnasieskolan för den enskilde bör ses som det första steget i ett system av återkommande utbildning. Detta ställer framför allt två nya krav på gymnasieskolan. Det första är att alla utbildningar bättre än i dag skall förbereda eleverna för att kunna gå direkt ut i arbetslivet. Det andra är att alla utbildningar måste vara lättare påbyggbara och inte utgöra "återvändsgränder" i utbildningssystemet.

För att dessa krav skall kunna tillgodoses krävs som jag tidigare har framhållit förändringar inom de nuvarande utbildningarna. Dagens teoretiska utbildningar måste ha inslag som är yrkes- och arbetslivsinriktade. De yrkesinriktade utbildningarna måste få ökade inslag av allmänna färdighetsämnen som även öppnar för fortsatta studier.

Också med förändringar av detta slag kommer emellertid de olika studievägarna att ha en klar profilering, de teoretiska mot fortsatta studier och de yrkesinriktade mot arbetslivet. Gymnasieskolan måste därför enligt min mening också kunna erbjuda kompletterande utbildning. Å ena sidan måste ungdomar som valt en teoretiskt inriktad utbildning ha möjlighet att komplettera denna med ytterligare utbildning som leder ut i arbetslivet. Å andra sidan måste ungdomar som valt en yrkesinriktad utbildning dels kunna komplettera denna med studier som leder till en specialisering, dels kunna få ytterligare utbildning som kan utgöra en länk över till högskolestudier. Detta är enligt min mening viktiga utbildningsinslag som bidrar till att avdramatisera valen till gymnasieskolan och göra denna mer flexibel.

Jag föreslår att kompletteringsutbildning av detta slag i fortsättningen skall kallas *påbyggnadsutbildning*. Med påbyggnadsutbildning skall avses all utbildning inom gymnasieskolan som bygger vidare på en genomgången minst tvåårig grundutbildning i gymnasieskolan. Till sitt innehåll kan en sådan utbildning utgöra en specialisering inom grundutbildningens område. Den kan också utgöra en breddning till angränsande områden. Begreppet täcker därmed dagens högre specialkurser samt av GU föreslagna koncentrerade yrkestekniska kurser (kyt-kurser) och teoretiskt inriktad kompletteringsutbildning.

Utbildningar med liknande innehåll anordnas även inom komvux. En samplanering mellan gymnasieskolan och komvux bör därför ske så att de samlade utbildningsresurserna används på ett så rationellt sätt som möjligt. Jag återkommer till frågan om samplanering då jag i det följande tar upp frågan om ett utvidgat samarbete mellan gymnasieskolan och komvux.

Påbyggnadsutbildning efter studieförberedande utbildningar

Under de närmaste åren gäller att stora ungdomskullar har behov av yrkesinriktad utbildning efter gymnasieskolan. Påbyggnadsutbildning kan då spela rollen som alternativ till högskoleutbildning genom att erbjuda utbildning som leder direkt ut i arbetslivet.

Studieförberedande (teoretiska) utbildningar skall alltså ha som huvudsakligt mål att förbereda för vidare studier av högskolekaraktär. Att helt tillgodose behovet av yrkesinriktad utbildning för denna grupp inom högskolan är dock inte möjligt eller sakligt motiverat. Störst andel som går till högskolan inom en fyraårsperiod efter gymnasieskolans slut, ca 75 %, har den naturvetenskapliga linjen. Därefter följer humanistisk och samhällsvetenskaplig linje med vardera ca 60 %. Lägst andel av de tre- och fyraåriga linjerna, ca 40 %, har ekonomisk och teknisk linje, dvs. de linjer som även har inslag av specialämnen som ger dem en viss "yrkesprofil".

För de elever som av olika anledningar inte söker eller inte blir antagna till högskolestudier har påbyggnadsutbildning en viktig funktion att fylla. Dess inriktning och omfattning måste dock vara väl anpassad till syftet att ge de berörda fotfäste på arbetsmarknaden. De av GU föreslagna kyt-kur-

serna är avsedda att hjälpa elever på studieförberedande utbildningar att ändra studieinriktning från att sikta mot en högskoleutbildning till att utbilda sig för att mer direkt kunna gå ut i arbetslivet.

GU beskriver sina kyt-kurser som "kurser som är yrkesförberedande eller yrkesinriktade, avsedda för elever som inte från början har valt ett yrkesinriktat studieprogram." Målet sågs vara att "på förhållandevis kort tid skall sådana kurser ge en yrkestopp och fungera som något av en sluss ut mot arbetsmarknaden". Kurserna skall också "bygga på eller åtminstone anknytas till teoretiska ämnen". Som exempel på områden för kyt-kurser nämner GU laboratorickunskap, kontorskunskap, marknadsföring, försäljnings- och butiksarbete, transport och samfärdsläro samt grafisk teknik.

I likhet med en majoritet av de remissinstanser som yttrat sig i frågan ställer jag mig positiv till GU:s förslag om kyt-kurser. Jag är dock tveksam till att kurserna skall förläggas till årskurs 3 som alternativ till fördjupningsstudier. Med den utformning som fördjupningsstudierna enligt mitt förslag i det föregående bör få – specialämnena och specialarbete – är detta inte lämpligt. Min uppfattning är att fördjupningsstudierna bör vara obligatoriska inslag i de aktuella utbildningarna. Jag anser också att kyt-kurserna bör ha större omfång än vad de skulle kunna få om de skulle ersätta de föreslagna fördjupningsstudierna.

Enligt min mening bör alltså påbyggnadsutbildning av detta slag erbjudas i anslutning till avslutade grundläggande gymnasiala studier. De ingår därmed som en naturlig del i det utbud av påbyggnadsutbildning som gymnasieskolan erbjuder inom den s. k. lilla ramen. För vuxna som senare i livet önskar sådan utbildning bör komvux kunna anordna samma utbildningar med beaktande av de samarbetsmöjligheter med gymnasieskolan som kan finnas.

Påbyggnadsutbildning efter yrkesinriktade utbildningar

För elever på yrkesinriktade utbildningar är påbyggnadsutbildning också utomordentligt viktig. Många av dagens högre specialkurser är inriktade mot att ge dessa elever specialisering inom grundutbildningens område eller att bredda denna utbildning till angränsande områden. Med tanke på den snabba tekniska utvecklingen kommer behovet av denna typ av påbyggnadsutbildning med stor sannolikhet att vara minst lika stort i framtiden. Jag återkommer till detta då jag i det följande samlat diskuterar yrkesinriktad utbildning (kap. 6).

Jag anser i likhet med GU och en majoritet av de remissinstanser som yttrat sig i frågan att elever från yrkesinriktade linjer även måste kunna erbjudas påbyggnadsutbildning som innebär att de kan gå vidare till högskolestudier. Dessa elever måste kunna få komplettera sina gymnasiala studier med en breddning åt det teoretiska hållet. Detta kan i dag ske bl. a. genom studier i komvux.

Att påbyggnadsutbildning av denna typ dessutom finns i gymnasieskolan kan ha stor betydelse för elever som är osäkra inför valet till gymnasieskolan i årskurs 9. Elever som kan tänka sig en studieförberedande utbildning men som känner sig osäkra på sin förmåga att direkt efter grundskolan klara av en sådan utbildning får då möjlighet att välja en yrkesinriktad utbildning utan att därmed några möjligheter har stängts. Efter att ha slutfört den yrkesinriktade utbildningen kan de sålunda på nytt ta ställning till om de nu vill skaffa sig en kompetens motsvarande en studieförberedande linje. Påbyggnadsutbildningen öppnar på detta sätt alternativa vägar genom gymnasieskolan för osäkra elever, något som bör vara av stor betydelse för att ge en reell valfrihet för alla ungdomar.

I årets budgetproposition har jag talat om sambandet mellan påbyggnadsutbildning i gymnasieskolan och kortare teknisk utbildning i högskolan. Behovet av kortare teknisk utbildning som ger en kompetens ungefär motsvarande den som de s. k. institutsingenjörerna fick genom sin utbildning, har påtalats från flera håll. GU menar att det är viktigt att kortare teknisk utbildning på denna "mellannivå" kan erbjudas som kompletteringsutbildning ovanpå gymnasieskolans yrkestekniska utbildningar.

Jag anser att möjligheterna bör ökas för elever från tvååriga yrkesinriktade linjer i gymnasieskolan att söka sig vidare till kortare teknisk utbildning inom gymnasieskolan, komvux eller högskolan. Sådana möjligheter finns i dag endast på ett fåtal orter i landet.

Påbyggnadsutbildning i form av kortare teknisk utbildning måste enligt min mening också få bli föremål för försöksverksamhet i samband med försök med annan påbyggnadsutbildning. Jag vill här erinra om vad jag i budgetpropositionen 1984 (bil. 10 s. 25) uttalat om behovet av ett sammanhållet beredningsarbete avseende kortare teknisk utbildning.

Försöks- och utvecklingsarbete

Under senare år har utbildning av typen påbyggnadsutbildning varit föremål för ett stegvis ökat intresse i takt med att den s. k. ungdomspuckeln har passerat genom gymnasieskolan. En serie åtgärder har också vidtagits för att öka utbudet av sådan utbildning.

SÖ fick i maj 1981 regeringens uppdrag att utarbeta förslag till nya högre specialkurser som skulle kunna utgöra meningsfulla alternativ till högskoleutbildning för elever från teoretiska linjer. Sådana högre specialkurser har kunnat erbjudas fr. o. m. läsåret 1983/84. Ett fortsatt utvecklingsarbete bör inriktas mot ytterligare påbyggnadsutbildning av typen kyt-kurser i enlighet med vad GU föreslår.

Enligt regeringens beslut bedrivs fr. o. m. läsåret 1983/84 försöksverksamhet med särskild beslutsordning för vissa högre specialkurser i gymnasieskolan. Försöksverksamheten pågår i Södermanlands, Västernorrlands,

Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län och innebär att man bl. a. för elever från teoretiska linjer regionalt arbetar fram högre specialkurser som är speciellt anpassade till det regionala näringslivets struktur och behov. För dessa regionalt arbetsmarknadsanknutna högre specialkurser fastställer läns skolnämnden tim- och kursplaner.

Avsikten med försöksverksamheten är bl. a. att se i vilken grad ett decentraliserat beslutsfattande i dessa frågor kan bidra till att utbudet av högre specialkurser dels snabbare förnyas i takt med den tekniska utvecklingen, dels bättre kan anpassas till uttalat regionalt arbetsmarknadsanknutna utbildningsbehov. Verksamhetens omfattning regleras i vanlig ordning av den s. k. lilla ramen. Då försöksverksamheten påbörjades fanns fortfarande inom denna ram ett outnyttjat utrymme som därmed kunde användas för att öka utbudet av högre specialkurser. Enligt vad jag har erfarit av SÖ är numera den lilla ramen fullt utnyttjad. En fortsatt förnyelse och vitalisering av kursutbudet är dock enligt min mening angelägen och fullt möjlig genom att nya kurser inom av statsmakterna prioriterade områden får ersätta äldre. I det följande kommer jag också att föreslå att antalet utbildningsplatser inom den lilla ramen utökas.

SÖ har i november 1983 föreslagit att den här beskrivna verksamheten skall bli reguljär och utsträckas till att gälla alla län. Enligt min mening bör dock försöksverksamheten först utvidgas och säkra utvärderingsresultat föreligga. Jag föreslår därför att försöksverksamheten fr. o. m. budgetåret 1985/86 skall omfatta alla län.

SÖ har i uppdrag att noga följa och utvärdera den pågående försöksverksamheten. Jag avser att återkomma till regeringen med förslag om att denna utvärdering skall utvidgas till att gälla alla län.

Även teoretiskt inriktad kompletteringsutbildning för elever från yrkesinriktade utbildningar har blivit föremål för försöksverksamhet. Försöksverksamhet bedrivs sedan 1979 med en högskoleförberedande högre specialkurs i naturvetenskap, i första hand för elever från tvååriga yrkestekniska utbildningar. Jag vill också erinra om att en högskoleförberedande högre specialkurs finns för elever som inte gått vårdlinjen men vill gå vidare till hälso- och sjukvårdslinjen i högskolan.

Komvux erbjuder behörighetskomplettering i gymnasieskolans alla teoretiska ämnen. Elever från yrkesinriktad utbildning har alltså redan i dag möjligheter att som vuxenstuderande få teoretisk kompletteringsutbildning inom komvux. Enligt min mening är det dock viktigt att gymnasieskolan kan erbjuda elever, som under utbildningstiden vill ändra studiemål, sådana kompletteringsmöjligheter. Teoretisk kompletteringsutbildning som kan väntas bli efterfrågad av många elever bör därför kunna anordnas inom ramen för gymnasieskolans påbyggnadsutbildning. Samarbete mellan gymnasieskolan och komvux om påbyggnadsutbildning av detta slag bör dock ske på bästa möjliga sätt. Jag återkommer i det följande till samarbetsfrågan.

Önskemål om försöksverksamhet med påbyggnadsutbildning av olika

slag har inkommit till länsskolnämnderna och SÖ från ett stort antal kommuner. Jag ämnar föreslå regeringen att SÖ får i uppdrag att utarbeta förslag till ytterligare påbyggnadsutbildning för att täcka de mest angelägna behoven av kyt-kurser och teoretisk kompletteringsutbildning. Dessa kurser bör också få prövas i försöks- och utvecklingsarbete.

4 Den inre arbetsmiljön

4.1 Inledning

Skolans inre arbetsmiljö har tillmätts stort intresse under de senaste årtiondenas omdaning av det svenska utbildningsväsendet. Redan 1946 års skolkommision ägnade skolans inre miljö stor uppmärksamhet. Kommissionen menade att målet för skolans arbetssätt skulle vara att arbetsmetoder utformas "som främjar elevernas självständighet och kritiska sinne-lag, deras arbetsvilja och lust att arbeta vidare på egen hand, deras sociala sinne och förmåga att samarbeta". Skolan skall "fostra demokratiska människor och fria personligheter". I det fortsatta reformarbetet har man också på olika sätt försökt komplettera organisatoriska och innehållsliga förändringar med en förnyelse av det inre arbetet.

Jag framhöll i propositionen (prop. 1975/76: 39) om skolans inre arbete att skolans uppgift inte bara är att förmedla kunskaper utan också att ge eleven tillfälle att utvecklas till en självständig samhällsmedborgare med personligt engagemang i omvärlden. Skolan har ett ansvar för att skapa ett positivt klimat för *både* inläring och personlighetsutveckling. I propositionen redovisade jag också min syn på hur den inre arbetsmiljön bör vara utformad för att bättre främja inläring och personlighetsutveckling.

Jag vill här inför det förestående reformarbetet utveckla dessa tankar något.

Enligt min uppfattning är inläring en aktiv process som engagerar hela människan, både känslomässigt och intellektuellt. Meningsfull inläring sker då eleven aktivt och med känslomässigt engagemang bearbetar angelägna problem. Den förutsätter också att eleven får möjlighet att lyckas och att det arbete som eleven utför behandlas med respekt och uppfattas som betydelsefullt.

I all undervisning är eleven huvudpersonen. Undervisningen skall bedrivas på ett sådant sätt att den erbjuder eleven möjlighet att utveckla sin personlighet, sin självkänsla, sitt intellekt och sitt känsloliv i den takt och på det sätt som bäst passar honom eller henne. Detta ställer stora krav på undervisningsmiljön och förutsätter en god kontakt mellan lärare och elev samt att eleven kan öva inflytande på hur undervisningen läggs upp och bedrivs.

Strävan efter kompetens finns hos alla människor. Den är lika mycket

ett socialt behov som ett intellektuellt. Med ökat kunnande följer självkänsla och självförtroende. Man kan bättre fylla en funktion i en social gemenskap i vilken man blir accepterad och respekterad.

Undervisningen måste ske på ett sådant sätt att eleven känner sin kompetens öka och känner sig leva upp till omgivningens förväntningar. Omvänt kan strävan efter kompetens hämmas genom att eleven möter överkrav och råkar ut för ideliga misslyckanden, både intellektuellt och socialt.

Enligt min mening råder det inte någon motsättning mellan att främja inlärnin g och att stö dja personlighetsutveckling. Studier som engagerar och som man känner ger meningsfulla kunskaper är i sig utvecklande för personligheten. Sättet på vilket undervisningen bedrivs har dock stor betydelse för personlighetsutvecklingen. Om t. ex. undervisningen är alltför auktoritär, om eleverna har små möjligheter att påverka innehåll, uppläggning och studietakt, om stämningen präglas av konkurrensmentalitet etc. kan undervisningen, hur bra den i övrigt än är, verka hämmande på elevens personlighetsutveckling.

Ett krav på skolans inre arbetsmiljö är således att eleverna får ett ökat inflytande. Jag framhöll i direktiven till GU att "samhällets fortlöpande demokratisering inte kan lämna skolan opåverkad". Ett ökat ansvarstagande av eleverna och en högre grad av egen aktivitet bör kunna medföra "större arbetstrivsel och bättre studiemotivation. En viktig uppgift för gymnasieutredningen är att föreslå åtgärder som kan främja de studerandes inflytande över det egna arbetet". Det rör sig ju om ungdomar som närmar sig eller redan uppnått den ålder då samhället i andra sammanhang lägger ett stort ansvar på dem i form av rösträtt och myndighet och i kraft av detta bl. a. ger den unge möjligheter att ikläda sig ansvar för sociala och ekonomiska förpliktelser, etc.

Som framhålls av Alva Myrdal i GU:s debattbok – En framtida gymnasieskola, så vill vi ha den – utgör gymnasieskolan en väsentlig del i alla ungdomars liv under en viktig levnadsperiod. Den måste därför passa in i och ge sitt bidrag till hela deras livsform under denna period. På samma sätt som vuxna kan leva med och få tillfredsställelse av sin verksamhet i arbetslivet så måste ungdomarna kunna leva med och få tillfredsställelse av sitt arbete i gymnasieskolan. "Skolan måste hjälpa de unga att känna den glädje som ligger i att växa, att bli mer kompetent, att vinna kunskaper, att ge ut av sina krafter, att samverka med kamrater och vuxna, att känna självtilliten och gemenskapen med andra växa. Skolan skall helt enkelt erbjuda en för ungdomarna positiv livsmiljö där de får uppleva den glädje som ligger i att utvecklas och ha en meningsfull sysselsättning."

Som jag tidigare har framhållit är det också viktigt att gymnasieskolan utgör en grund för återkommande utbildning. Den inre arbetsmiljön måste under gymnasieskoltiden vara sådan att den skapar ett studieintresse och en positiv inställning till ett fortsatt lärande i informella eller organiserade former.

GU refererar undersökningar som visar på stora skillnader i den inre arbetsmiljön i dagens gymnasieskola. Enligt dessa undersökningar bedömer elever på yrkesinriktade linjer sin arbetsmiljö betydligt mer positivt än elever på teoretiska linjer. De förstnämnda menar att de känner sig få en personlig kompetens genom utbildningen i gymnasieskolan, en kompetens som ger dem självförtroende och säkerhet. Elever på teoretiska linjer har inte samma känsla av att ha uppnått kompetens och många anser att deras självförtroende snarare har minskat än ökat. Gemensamt för eleverna från alla linjer tycks vara att de märkt ganska litet av skolans ansvar för elevernas personlighetsutveckling. Likaså tycks det vara en allmän uppfattning bland eleverna att de har mycket litet inflytande över den egna studiesituationen, undervisningens uppläggning och innehåll, studietakten, etc. Dessutom tycks verksamheten på särskilt de teoretiska studievägarna ofta uppfattas som avskärmad från samhälls- och arbetslivet i övrigt.

GU framför i sitt betänkande ett antal principförslag om hur gymnasieskolans inre arbetsmiljö kan förbättras. Vissa av dessa förslag syftar framför allt till att skapa en gynnsammare studiesituation genom att öka elevernas valmöjligheter inom ett givet utbildningsprogram. Jag tänker då på uppdelningen av ämnesstoffet i obligatoriska grundkurser och valfria tilläggskurser samt på förslagen om fördjupningssstudier och specialarbete. Jag har redan behandlat dessa förslag i det föregående.

Utredningens förslag om koncentrationsläsning syftar till att skapa en mindre splittrad studiesituation. Förslagen om studiekontrakt och handledning i studiegrupper har bl. a. som mål att underlätta för eleverna att kunna påverka och vid behov förändra sin studiegång. Av intresse i detta sammanhang är också förslagen om personliga intresseval och sociala inslag i alla utbildningsprogram, förslag som båda är inriktade på att stärka elevernas sociala kompetens.

4.2 Koncentrationsläsning

Koncentrationsläsning förekommer redan i dag i gymnasieskolan, i första hand i ämnen med lågt veckotimtal. Lokalt kan man sålunda inom årskurserna besluta om koncentrationsläsning. Om detta skulle medföra att undervisning måste flyttas mellan årskurser, måste dock frågan underställas SÖ som med stöd av skolförordningen (1971:235, omtryckt 1983: 721) kan besluta om jämkning av timplanen.

Efter SÖ:s medgivande bedrivs på ett antal gymnasieskolor försöksverksamhet med sådan koncentrationsläsning. Försöken berör ämnen som svenska, främmande språk, historia, samhällskunskap, matematik, fysik, kemi och naturkunskap på de flesta av de teoretiska linjerna. Koncentrationsläsningsförsök bedrivs även på vissa av de yrkesinriktade linjerna.

I GU:s principbetänkande tas frågan om koncentrationsläsning upp i flera sammanhang. Utredningen konstaterar att den svenska gymnasiesko-

lans tre- och fyraåriga linjer i ett internationellt perspektiv kännetecknas av en stark ämnessplittring. Nackdelarna med detta kommer klart till uttryck i många rapporter från gymnasieinspektörer och i attitydundersökningar bland elever. Utredningen hänvisar också till försöksverksamheten med koncentrationsläsning och framhåller att utfallet i allt väsentligt tycks vara positivt. GU menar därför att övervägande skäl talar för att nu ytterligare steg tas när det gäller koncentrationsläsning. Med hänsyn till samläsningsmöjligheter och av pedagogiska skäl hävdar utredningen dock att koncentrationsläsning inte bör drivas för långt i de moderna främmande språken eller i andra ämnen där eleverna behöver tid för färdighetsträning. I sina timplaneförslag konkretiserar utredningen i vilken grad koncentrationsläsning bör förekomma i olika ämnen.

De remissinstanser som tar upp frågan om koncentrationsläsning är i huvudsak positiva till utredningens förslag. SÖ liksom flera kommuner och läns skolnämnder framhåller de övervägande goda erfarenheterna av försöksverksamheten med koncentrationsläsning. Såväl SÖ som UHÅ framhåller dock att främst färdighetsämnen som matematik och språk inte är lika lämpliga för koncentrationsläsning som andra ämnen. LR anser att utredningen har dragit för vittgående slutsatser av erfarenheterna från de "relativt fåtaliga försöken". LR förordar därför en utökning av försöken samt utvärdering innan beslut fattas om införande av koncentrationsläsning i större utsträckning.

För egen del vill jag anföra följande. Dagens ämnessplittring på de teoretiska linjerna i gymnasieskolan skapar en otillfredsställande arbetssituation för eleverna. Den motverkar också möjligheterna att tillämpa arbetssätt som bygger på att eleverna under en tid fördjupar sig i ett problemkomplex och genomför undersökningar som kräver mer sammanhängande tid. I stället främjar ämnessplittringen en traditionell förmedlingspedagogik.

Enligt min uppfattning skulle en ökad grad av koncentrationsläsning förbättra förutsättningarna för en förnyelse av arbetsformer och arbetssätt i gymnasieskolan.

Möjligheterna att i undervisningen främja fördjupning och förståelse framför en mer ytlig inlärn timer inom större stoffområden – att främja djup framför bredd – och att höja färdighetskraven inom grundläggande områden borde då också vara större.

Jag vill också i detta sammanhang hänvisa till den utveckling som skett i vårt grannland Finland, där man nu på gymnasiestadiet infört en omfattande koncentrationsläsning. Reformen bygger på ett utredningsförslag som publicerades i januari 1977 och som sedan dess har testats i fältförsök. Den nya "läsplanen" för det finska gymnasiet fastställdes i augusti 1980.

Jag har erfart att ytterligare ett femtontal kommuner vill delta i försöksverksamhet med koncentrationsläsning. Jag välkomnar en sådan utveckling och kommer att följa den med stort intresse för att, sedan försöksverksamheten utvärderats, se vilka mer allmängiltiga slutsatser som kan dras om generella förändringar i gymnasieskolans timplaner.

4.3 Ansvar och medinflytande

De flesta av de åtgärder som jag i det föregående har diskuterat har det gemensamt att de syftar till att öka möjligheterna till en mer individuellt profilerad studieplanering. Genom bl. a. specialarbete och påbyggnadsutbildning ställs eleverna inför valmöjligheter som kan utnyttjas för att anpassa studierna efter individuella behov. I det följande kommer jag att föreslå ytterligare åtgärder som skapar individuella valmöjligheter och som ger eleverna möjligheter att påverka sin studiesituation samt att träna ansvarstagande och medinflytande.

GU föreslår att ett handlingsprogram eller "studiekontrakt" skall upprättas mellan elev och skola. Detta är ett dokument som beskriver åtaganden och skyldigheter från ömse håll vad gäller studieval och andra val av verksamhet i skolans regi. Allteftersom studierna fortskrider och situationen förändras kan handlingsprogrammet ändras. Hela idén är ett uttryck för att skolan måste intressera sig mer för den enskilde elevens aktuella studiesituation och att eleven skall ges ökade möjligheter att påverka och ta ansvar för sin egen situation.

För att skapa förutsättningar för denna ökade kontakt föreslår GU bl. a. att det nuvarande klassföreståndarskapet skall ändras. I stället för att en lärare är klassföreståndare för 30 elever i en klass bör läraren vara handledare för flera och mindre grupper av elever. Grupperna bör vara fördelade över årskurserna så att läraren varje år endast behöver ta emot en ny grupp. GU föreslår att gruppstorleken i normalfallet bör vara 8 elever. För dessa grupper blir läraren något av en fadder och skall vara dialogpartnern då studiekontraktet skall upprättas eller ändras.

De remissinstanser som yttrat sig i frågan är i huvudsak positiva till GU:s idéer. Elevorganisationen är dock starkt negativ till alla tankar på gruppindelning, eftersom en sådan indelning kan användas för att uppnå effekter som ursprungligen inte var avsedda.

Enligt min mening behöver inte tanken om en förbättrad dialog mellan elev och skola vara kopplad till en fast gruppindelning av eleverna. GU:s tankegång om en gruppindelning är också något oklar så till vida att målen för indelningen är flera och i viss mån oförenliga.

Det är angeläget att ett utvecklingsarbete startar som syftar till att åstadkomma ett aktivare klassföreståndarskap. Inom ramen för en sådan verksamhet blir det möjligt att genom "studiekontrakt" mellan elev och skola pröva att stimulera eleverna att ställa krav på sig själva och på skolan. En sådan verksamhet kan också utgöra basen för en viktig social träning där förmågan till ansvarstagande för sig själv och för kamraterna förstärks och där självförtroende och förmåga att konstruktivt lösa konflikter kan uppövas. Ett utvecklingsarbete av detta slag bör också kunna utgöra en grund för en utvecklad skoldemokrati. Eleverna bör stimuleras att komma med förslag till förbättringar av klassens och skolans verksam-

het. De bör också kunna ta praktiskt ansvar för verksamheter med direkt anknytning till undervisningen. Flera länsskolnämnder och kommuner har anmält intresse för att pröva en verksamhet med sådan inriktning.

Jag anser att ett utvecklingsarbete av detta slag bör påbörjas. Härvid bör även erfarenheter kunna hämtas från verksamheten med klassråd, där planering av studierna och andra gemensamma angelägenheter behandlas. I fråga om klassråden avser jag att återkomma till regeringen med förslag om att SÖ ges i uppdrag att utvärdera verksamheten som nu pågått sedan läsåret 1978/79.

För de ungdomar som omfattas av kommunernas uppföljningsansvar utformas numera individuella planer för deras verksamhet fram tills de fyller 18 år. En sådan plan skall löpande hållas aktuell genom återkommande diskussioner mellan den unge och förträdare för uppföljningsverksamheten. Båda parter bidrar med sina resurser och båda parter kan ställa krav på varandra. Det pågår en fortlöpande dialog om den unges situation och hur den bör förändras.

Enligt min mening borde idén om individuella planer även kunna tillämpas inom gymnasieskolan. Efter hand som försöksverksamhet och utvecklingsarbete i enlighet med mina förslag leder till förändringar av gymnasieskolan kommer också behovet av sådana individuella planer att öka. Det är därför angeläget att i lokalt utvecklingsarbete pröva hur individuella planer bäst kan utformas och användas. Detta ansluter till GU:s förslag om studiekontrakt.

I likhet med GU och de flesta av de remissinstanser som har yttrat sig i frågan anser jag att skolan bör stödja personliga intresseval inom områden som t. ex. musik, bild, idrott, politik, religion, specialiteter i anslutning till något annat skolämne, elevfacklig verksamhet osv. Jag vill i detta sammanhang erinra om försöksverksamheten med individuella timplanejämnningar för ungdomar som jämsides med studierna bedriver intensiv idrotts träning. Liknande anordningar bör kunna prövas i försöksverksamhet även för att ge utrymme åt andra intressen än idrott. Enligt SÖ har ett stort antal kommuner anmält intresse för sådan försöksverksamhet, t. ex. Eskilstuna, Katrineholm och Ljusdal.

Verksamhet inom de nyss nämnda områdena bedrivs ofta med fördel i föreningar, inom och utom skolan. Jag anser att föreningsverksamhet kan vara värdefull när det gäller att ge elever möjlighet att träna sin förmåga att ta ansvar och öva medinflytande. Den leder även för många naturligt över i en fortsatt föreningsverksamhet efter ungdomsårens skolperiod och därmed till en fortsatt intresseutveckling. Föreningsverksamheten i skolan bör därför inte bedrivas isolerat från eller konkurrera med annan föreningsverksamhet utan snarare anordnas i samarbete med föreningar utanför skolan.

Jag ämnar senare föreslå regeringen att SÖ får i uppdrag att i samråd med statens ungdomsråd lägga fram förslag om hur föreningsverksamhet i

skolorna kan främjas och närmare knyts dels till skolans övriga verksamhet, dels till övrig föreningsverksamhet i samhället.

GU lägger också fram förslag om sociala inslag där eleverna engageras i gemensamma aktiviteter. Som exempel på sådana inslag nämner GU bl. a. att eleverna driver en cafeteria eller organiserar en inköpsförening.

I likhet med de flesta remissinstanser som yttrat sig i frågan delar jag GU:s uppfattning att det är betydelsefullt för varje individ att få tillfälle att erbjuda sina tjänster och att få känna sig efterfrågad. Inslag av den karaktär jag nu beskrivit förekommer redan vid vissa gymnasieskolor t. ex. i form av kooperativt drivna cafeterior. Enligt min mening är det angeläget att lokalt utveckla sådan verksamhet ytterligare.

Jag vill slutligen ta upp frågan om elevernas medinflytande över de beslut som fattas inom skolans område, en fråga som f. n. är föremål för stort intresse. Elevorganisationen och Riksförbundet Hem och Skola har i skrivelser till utbildningsdepartementet tagit upp denna fråga. Skolförfattningsutredningen har i betänkandet (Ds U 1982: 5) Konferenser i skolan föreslagit förenklingar i nuvarande regelsystem. Betänkandet har remissbehandlats och ärendet bereds f. n. inom regeringskansliet. S. k. brukarmedverkan och brukarinflytande behandlas också av 1983 års demokrati-beredning (C 1983: 03), vars arbete enligt direktiven främst bör inriktas på att stimulera till ett praktiskt förändringsarbete. Detta kan för skolans del ske bl. a. genom att beredningen stimulerar till försöksverksamhet med olika former för ökat elevinflytande och ökad föräldramedverkan inom skolan. Därvid kan krävas att regeringen medger vissa avvikelser från gällande bestämmelser. Jag vill också erinra om att barn- och ungdomsdelegationen (Ju 1983: 01) har att behandla frågor av detta slag.

Det pågår alltså ett omfattande arbete för att belysa frågan om medinflytande och medbestämmande inom skolans område. För egen del anser jag att det är viktigt att dessa frågor kan lösas så att elevernas medinflytande ökas och föräldramedverkan stärks. Av SÖ har jag erfarit att flera länskolnämnder har anmält intresse för att starta försöksverksamhet inom detta område. Jag avser att i annat sammanhang ta initiativ till en sådan försöksverksamhet i anslutning till det beredningsarbete som jag nyss har nämnt.

5 Praktik

5.1 Inledning

En vidgad samverkan mellan skola och arbetsliv har länge varit ett angeläget mål.

För *grundskolans* del infördes i och med Lgr 80 praktisk arbetslivsorientering (prao) i en omfattning om 6–10 veckor under hela grundskoletiden. Under högstadiet skall eleverna genom minst veckolånga perioder i arbetslivet skaffa sig erfarenheter från var och en av följande tre sektorer i

arbetslivet: 1. teknik och tillverkning, 2. handel, kommunikation, service, jord- och skogsbruk, 3. kontor, förvaltning, vård, undervisning.

Praktik i olika former finns redan nu i gymnasieskolan.

Försöksverksamhet med yrkesorienteringsvecka, *yo-vecka*, startade redan läsåret 1966/67 på ett antal teoretiska gymnasier och har sedan dess successivt utökats. Verksamheten får sedan läsåret 1979/80 omfatta samtliga minst tvååriga studievägar inom gymnasieskolan. Utvecklingen har dock varit sådan att det främst är elever på teoretiska linjer som har berörts. Ca en tredjedel av eleverna på dessa linjer har genomgått *yo-vecka*. *Yo-veckan* innebär att eleverna vistas på en arbetsplats under en vecka. Veckan är inte kopplad till någon särskild årskurs. Utvärderingar visar att den är populär hos eleverna som dock anser att tiden är för kort.

Yo-veckans ursprungliga syfte var att utgöra grund för elevernas studie- och yrkesval. Detta kom under 1970-talet att kombineras med önskemål om en starkare ämnesanknytning, bl. a. för att åstadkomma en bättre koppling mellan teori och praktik. Man lyckades emellertid aldrig förverkliga dessa intentioner. En förklaring kan vara att eleverna höll fast vid *yo-veckans* ursprungliga syfte, att ge underlag för studie- och yrkesval, samtidigt som lärarna inte förmådde knyta elevernas erfarenheter från *yo-veckan* till det egna ämnet.

Försöksverksamhet med *återkommande praktisk arbetslivsorientering* har bedrivits sedan läsåret 1977/78. Ett 20-tal gymnasiekommuner deltar i försöksverksamheten. Förutom att ge eleverna en bättre grund för studie- och yrkesvalet är målet för försöksverksamheten att åstadkomma en bättre och närmare anknytning mellan undervisningen och arbetslivet. Tidsutrymmet för dessa kontakter är en vecka per läsår.

På de yrkesinriktade studievägarna kan undervisningen i arbetsteknik förläggas helt eller delvis till en arbetsplats utanför skolan. Jag har valt att använda uttrycket *arbetsplatsförlagd utbildning* som en sammanfattande beteckning för de olika former som sådan undervisning i arbetsteknik kan ha.

Den vanligaste formen av arbetsplatsförlagd utbildning är *inbyggd utbildning*. Detta innebär att företaget tillhandahåller lärare eller motsvarande och utrustning. Undervisning i arbetsteknik skall anordnas som inbyggd utbildning i den mån timplanen föreskriver det och får anordnas även därutöver på studieväg inom något av områdena industri och hantverk eller handel och kontor. Särskilt statsbidrag lämnas för inbyggd utbildning inom de nämnda områdena. SÖ får medge inbyggd utbildning även på andra studievägar om en skolstyrelse gör en framställning härom och därvid anför särskilda skäl. Normalt är inbyggd utbildning anordnad på sådant sätt att eleverna inte är anställda och inte får någon ersättning.

Det förekommer även att arbetsplatsförlagd utbildning anordnas i skolans regi med skolans egna lärare. I sådana fall lämnas statsbidrag enligt samma regler som för skolförlagd utbildning. På den bygg- och anlägg-

ningstekniska linjen förläggs t.ex. undervisningen i arbetsteknik till en byggarbetsplats. Klassen undervisas där av en yrkeslärare. På vårdlinjens vårdpraktik undervisas eleverna av sin vårdlärare på arbetsplatsen (sjukhuset).

I vissa fall kan undervisningen i arbetsteknik förläggas till ett företags yrkesskola. Även andra former förekommer. Ofta vilar dagens anordningar på någon lokal historisk grund där man har anpassat den ursprungliga verksamheten till gällande bestämmelser och statsbidragsregler.

Jag vill här också erinra om att gymnasial lärlingsutbildning förutsätter att större delen av utbildningen är förlagd till en arbetsplats där eleven är anställd.

För gymnasieskolans del föreslår GU att obligatorisk praktik skall införas på gymnasieskolans alla utbildningslinjer. Man talar om två slags praktik, *arbetslivspraktik* och *yrkespraktik*.

GU särskiljer praktik från andra kontakter med arbetslivet bl. a. genom att praktiken skall vara föreskriven i läroplan/utbildningsplan eller vara godkänd som del i utbildning. Den skall också vara handledd och skolan skall ha ansvar för den. Eleverna är under praktikperioderna fortfarande elever i skolan och inte anställda.

GU föreslår att den obligatoriska praktiken i gymnasieskolan skall omfatta minst 16 skoldagar per årskurs. Utbildningar som redan har praktik av större omfattning berörs inte av förslaget.

Remissinstansernas reaktion på förslaget är i stort densamma som på sin tid reaktionen inför förslaget om prao i grundskolan. En stor majoritet är positiva till viljeinriktningen, medan många är tveksamma till om det går att åstadkomma det antal praktikplatser som skulle erfordras.

Jag anser att det skulle vara av stort värde om man genom praktikinslag kunde åstadkomma en bättre koppling mellan skola och arbetsliv även inom de delar av gymnasieskolan där sådan koppling saknas eller är bristfällig. Remissopinionen och även undersökningar, som GU pekar på i sitt specialbetänkande (SOU 1981:97), visar att alla berörda parter i stort är överens om detta.

När man kommer till frågan om praktikens omfattning, möjligheterna att få fram praktikplatser i tillräcklig omfattning, etc. skiljer sig dock uppfattningarna åt. Det tidsperspektiv och den bedömning av samhällets utveckling man utgår ifrån påverkar givetvis den uppfattning man här kommer fram till. Likaså torde bedömningarna skifta beroende på vad man lägger in i begreppet praktik och hur man gör jämförelsen med ungdomars övriga erfarenheter av arbetslivet i form av feriearbete etc.

Jag skall i det följande gå in på dessa frågor och kommer då att föreslå att man i försöksverksamhet får pröva praktikinslag på alla linjer och linjeliknande utbildningar i gymnasieskolan.

5.2 Behovet av praktik

Det övergripande målet för praktik är att knyta verksamheten i skolan närmare till verksamheter i arbetslivet och samhället i övrigt. Eleverna behöver få se hur de kunskaper de får i gymnasieskolan används utanför skolans värld.

Utöver detta kan praktik också ha målet att låta eleverna få känna på hur det är att delta i arbetslivet, vilka krav som gäller på en arbetsplats, etc. Praktik kan dessutom ha en syo-funktion.

Den viktigaste funktionen som praktik i gymnasieskolan bör ha anser jag vara att visa hur kunskaper i olika ämnen används i arbetslivet och har betydelse för verksamheten där. Jag vill därför här utveckla min syn på hur ämnesinnehåll och praktikinslag bör kopplas till varandra.

Först vill jag då göra det självklara konstaterandet att *alla* ämnen på ett eller annat sätt har sin praktiska tillämpning utanför skolan även om tillämpningarna är av mycket skiftande karaktär.

På samma sätt kan man hävda att *alla* ämnen har ett teoretiskt innehåll i den meningen att de har en begreppsstruktur och ger teoretiska modeller av verkligheten.

I vissa ämnen kopplar man studierna av begrepp och modeller till undersökningar och tillämpningar av praktisk natur. Detta sker bl. a. i form av laborationer eller arbetsövningar av olika slag. I yrkesämnena kopplar man yrkesteorin till övningar i arbetsteknik. Ofta är dock skillnaderna mellan dessa tillämpningar inom skolans väggar och vad som sker i arbetslivet avsevärda.

Balansen mellan de teoretiska inslagen och de praktiska tillämpningarna är mycket olika för olika ämnen. Ofta har de vi kallar teoretiska ämnen en mycket stark inriktning enbart mot teoretiska moment. De yrkespraktiska ämnena har å sin sida ofta en kraftig slagsida mot praktiska tillämpningar. Den teoretiska grunden för dessa tillämpningar behandlas summariskt eller inte alls. En förklaring till dessa skillnader är, historiskt sett, att de teoretiska ämnena i gymnasieskolan har sin struktur och sitt innehåll hämtade från vetenskapliga discipliner, medan de yrkesinriktade ämnena har utvecklats utifrån företagsutbildningar och/eller i nära anknytning till arbetslivet.

Enligt min mening är det viktigt att ställa sig frågan om den balans mellan teori och praktiska tillämpningar som nu finns i olika ämnen är den mest lämpliga. Min uppfattning är att undervisningen i många ämnen skulle vinna på om mer av ämnenas praktiska tillämpningar fanns med. Detta skulle kunna åstadkommas genom att undervisningen på olika sätt anknyts bättre till verksamheter i arbetslivet.

Studiebesök är ett sådant sätt. Väl förberedda och planerade studiebesök genomförda enskilt eller i grupp, eventuellt upprepade flera gånger för att ge eleverna möjlighet att följa en process, kan i många fall ge utmärkt

konkretion av vad man läst om i skolan. Praktikinslag av olika längd kan vara ett annat sätt. Det kan för en elev gälla att under en längre tid, sammanhängande eller uppdelad i kortare tidsperioder, följa och/eller delta i en arbetsprocess. Det kan t.ex. för ämnet samhällskunskap gälla att studera hur en förvaltning fungerar genom att följa en frågas handläggning eller att under en period på hel- eller deltid aktivt arbeta på en statlig eller kommunal institution. Liknande exempel är lätta att finna för övriga teoretiska ämnen och för de yrkesinriktade utbildningarnas yrkestekniska ämnen.

I detta sammanhang vill jag också erinra om den pågående försöksverksamheten med teknikerservice. Verksamheten innebär att tekniska och ekonomiska linjer erbjuder mindre företag sina resurser i olika utvecklingsprojekt och arbetar med problem som uppdragsgivaren inte själv kan klara av. Skolan blir därmed en *resurs* för främst småföretagens tekniska utveckling. För skolans del är vinsten tvåfaldig: eleverna får kontakt med näringslivet genom att utföra realistiska och efterfrågade arbetsuppgifter och lärarna kommer i kontakt med aktuella frågeställningar inom näringslivet och kan bättre följa utvecklingen där, vilket är värdefullt ur fortbildnings-synpunkt.

Delmålet att ge ungdomar möjlighet att under ordnade former få känna på arbetslivets krav genom att aktivt delta i arbetet på en arbetsplats kräver sammanhängande praktiktid. Arbetslivets krav och rutiner, den totala miljö som arbetslivet erbjuder, konkurrensförhållanden, medbestämmandefrågor etc., undervisas det visserligen om. Den konkreta upplevelsen, tillämpningen, kan dock inte erbjudas inom skolans väggar.

Av vad jag nyss sagt framgår att det i gymnasieskolan bör finnas praktikinslag som skall tillgodose framför allt två olika behov, dels behovet att knyta ämnesundervisningen till tillämpningar i arbets- och samhällslivet, dels elevernas behov av att få konkreta erfarenheter av arbetslivet. Detta anknyter väl till GU:s förslag om två olika former av praktik.

Med *arbetslivspraktik* menar GU praktik som ger en allmän arbetslivsorientering, vanligen inom den del av arbetsmarknaden som resp. utbildning eller utbildningsområde förbereder för. Arbetslivspraktiken skall vara till hjälp både för "yrkesobestämda" och för "yrkesbestämda" elever. I praktiken ingår bl. a. att skaffa sig kunskaper om vilka arbetsuppgifter som finns på arbetsplatsen, sociala förhållanden, arbetsorganisation och ledningsfunktion, de fackliga organisationernas sätt att arbeta, avtal, arbetsmiljöfrågor och inflytandefrågor.

De krav som GU uppställer för praktiken — den skall vara föreskriven i läroplan/utbildningsplan, ske under handledning, ha ett bestämt tidsomfång, stå under överinscende av skolan m. m. — avgränsar praktik från övrig verksamhet i anslutning till arbetslivet som t. ex. studiebesök och fericarbete.

Med *yrkespraktik* menar GU praktik som avser att utveckla elevens

yrkeskunnande. Den är därmed ett led i yrkesutbildningen och skall erbjuda möjligheter att studera tillämpningar och träna på arbetsuppgifter i en autentisk miljö. Enligt GU skall de mål som är uppställda för arbetslivspraktiken även kunna uppnås i yrkespraktiken under förutsättning att denna läggs ut samlat. Detta betyder att yrkespraktiken kan uppfattas som en överordnad form av praktik så till vida att den även kan ersätta den andra praktikformen arbetslivspraktik.

Min uppfattning är emellertid att det räcker att tala om en form av praktik i gymnasieskolan. Jag förordar att denna form får benämningen *gymnasiepraktik*. Denna skall täcka *båda* de delar för praktik som jag tidigare har beskrivit.

I sitt specialbetänkande pekar GU på undersökningar som visar att en stor del av alla ungdomar i gymnasieskolan har erfarenhet av förvärvsarbete på ferietid eller på fri tid under terminerna. Flera remissinstanser anser att de erfarenheter ungdomarna på detta sätt får kan ersätta arbetslivspraktik. Andra instanser menar att GU:s krav på praktikens uppläggning och innehåll gör att feriearbete och praktik inte kan jämföras.

Jag delar uppfattningen att de kvalitetskrav på innehåll och uppläggning som bör ställas på praktiken gör att feriearbete eller arbete på annan fritid inte utan vidare kan jämföras med praktik. Väl planerade praktikinslag som noga anknyter till undervisningen bör därför finnas i gymnasieskolan.

Gymnasiepraktik bör kunna ersätta yo-vecka och återkommande praktisk arbetslivsorientering. Däremot anser jag att man genom arbetslivskontakter i form av inbyggd utbildning och annan arbetsplatsförlagd utbildning har goda förutsättningar att uppnå målen för gymnasiepraktiken. Arbetsplatsförlagd utbildning bör därför kunna ses som en betydelsefull form av gymnasiepraktik.

5.3 Praktikens omfattning

GU gör ett allmänt resonemang om lämplig avvägning mellan praktiktid och annan tid i skolan. Utredningen gör även en avvägning mellan den möjliga tillgången på praktikplatser och praktikens längd. GU gör därvid den samlade bedömningen att alla utbildningar i gymnasieskolan bör ha minst 16 dagars (tre veckor) praktik per läsår.

För egen del anser jag det vara vanskligt att på grund av allmänna överväganden försöka avgöra hur mycket praktik som behövs i de olika utbildningarna i gymnasieskolan. Då GU stannar för omfattningen tre veckor per läsår kan detta enligt min mening endast uppfattas som en riktningsskildring.

Att göra en bedömning av möjligheterna att få fram praktikplatser i tillräcklig utsträckning är lika svårt. Många faktorer spelar här in. Kraven på praktik från andra utbildningsanordnare, konjunkturläget och resur-

serna för praktikplatsansaffningen är några sådana faktorer. Även från dessa synpunkter måste GU:s förslag uppfattas mera som en viljeinriktning.

Jag har tidigare framhållit att en stor majoritet av remissinstanserna ställer sig positiva till praktik av denna omfattning. För egen del anser jag att GU:s förslag bör få gälla som riktpunkt för den försöksverksamhet med praktik på alla linjer och linjeliknande utbildningar i gymnasieskolan som jag nu kommer att förordå.

5.4 Försöksverksamhet med praktik

Som jag tidigare har framhållit har många elever redan i dag praktik. Försöksverksamheten med yo-vecka och återkommande praktisk arbetslivsorientering omfattar för de teoretiska linjernas del ca 30 % av eleverna. På de yrkesinriktade linjerna är dock försöksverksamheten inte särskilt stor.

Försöksverksamhet med utökad praktik har efter samråd med GU och efter regeringens beslut pågått sedan läsåret 1981/82 i Göteborgs kommun. Verksamheten omfattar innevarande läsår ett 20-tal klasser på fyra gymnasieskolor. De linjer som berörs är den naturvetenskapliga, den samhällsvetenskapliga, den sociala och den distributions- och kontorstekniska linjen samt konsumtionslinjen. Praktiken omfattar 6-16 veckor.

Enligt min uppfattning är försöket av stort intresse. Verksamhet av detta slag borde bedrivas på flera orter och utökas till att omfatta flera av en kommuns utbildningar i gymnasieskolan.

Intresset för att bedriva försöksverksamhet med en utökad praktik har enligt SÖ anmälts från många kommuner, t. ex. Mölndals, Partille, Sollefteå och Hudiksvalls kommuner. Göteborgs kommun önskar också få utöka sitt praktikförsök till att gälla dels flera utbildningar, dels flera skolor.

Jag föreslår att försöksverksamhet påbörjas med inslag av gymnasiepraktik på alla gymnasieskolans linjer och linjelika utbildningar. Det är angeläget att så många kommuner som möjligt deltar i försöksverksamheten. Praktikens längd bör bestämmas lokalt och får variera upp till den ambitionsnivå som GU föreslår, dvs. tre veckor per läsår. Utbildningar som redan i dag har praktik av större omfattning skall självfallet få behålla denna.

Jag föreslår att försöksverksamheten får påbörjas redan läsåret 1984/85 och i första hand få pågå under en femårsperiod. Försöksverksamheten bör noga följas och utvärderas och ligga till grund för ett förnyat ställningstagande i fråga om praktik på alla linjer och linjelika utbildningar i gymnasieskolan vid försöksperiodens slut.

Den nu föreslagna försöksverksamheten med gymnasiepraktik bör successivt ersätta redan pågående försöksverksamhet med yo-vecka och återkommande praktisk arbetslivsorientering.

Utrymme för den utökade praktiken bör under försöksverksamheten kunna åstadkommas på olika sätt. Eftersom en veckotimme motsvarar ca 36 lektionstimmar, fördelade över läsåret, motsvarar den i samlad tid ungefär en veckas studietid. En praktikvecka kan därför sägas motsvara en veckotimme i timplanen. Ett sätt att få tid för en veckas praktik är då att man lokalt kan få byta ut en veckotimme i timplanen mot praktik. En liknande modell prövas i försök i fem kommuner inom försöksverksamheten med ramtimplaner, där fem veckotimmar per läsår får bytas mot annan undervisning än vad den normala timplanen anger.

För att få utrymme till upp till tre veckors praktik per läsår måste alltså lokala skolmyndigheter få möjligheten att byta skolförlagd undervisning mot gymnasiepraktik under upp till tre veckotimmar per läsår.

Ett annat sätt som skulle kunna användas separat eller i kombination med den modell jag nu har beskrivit är att man lokalt får besluta om en utökad skolarbetsvecka för eleverna. En ökning av skolschemat med upp till tre veckotimmar per läsår för eleverna ger då utrymme för gymnasiepraktiken. Utökningen av elevernas skolschema bör främst kunna utnyttjas för utbildningar med mindre än 38 veckotimmar, dvs. framför allt de teoretiska linjerna.

Jag föreslår att båda dessa möjligheter att skapa utrymme för gymnasiepraktik får prövas i försöksverksamhet i enlighet med vad jag nu har sagt.

Flera yrkesinriktade utbildningar har redan i dag en god anknytning till arbetslivet genom att delar av undervisningen är organiserad som arbetsplatsförlagd utbildning. Andra utbildningar genomförs i skolan men i en miljö som är snarlik den man möter i arbetslivet. Behovet av ytterligare praktik är alltså mycket olika från utbildning till utbildning.

Möjligheterna att organisera yrkesinriktad utbildning som arbetsplatsförlagd utbildning finns redan i dag. Enligt min mening borde denna möjlighet utnyttjas så att alla dessa utbildningar under viss tid per läsår får gymnasiepraktik genom att ha utbildningen förlagd till en arbetsplats.

Enligt de utvärderingar av arbetsplatsförlagd utbildning som GU hänvisar till i sitt specialbetänkande (SOU 1981:97) täcks i många fall målen för GU:s arbetslivspraktik inte i särskilt stor utsträckning. Detta bör enligt min mening rättas till genom att dessa mål ges ökad tyngd för den arbetsplatsförlagda utbildningen och genom en bättre anknytning av verksamheten till ämnet arbetslivsorientering.

Den försöksverksamhet som jag nu förordat skall belysa de möjligheter och svårigheter som är förknippade med att man inför ökade praktikinslag i gymnasieskolan. Några av de frågor som är särskilt intressanta att få belysta från organisatorisk utgångspunkt är möjligheterna att få fram praktikplatser, hur platsanskaffningen skall organiseras och administreras etc. De pedagogiska effekterna av praktiken måste också noga studeras liksom vilka pedagogiska metoder som bör användas för att åstadkomma en god koppling mellan aktiviteterna på praktikplatserna och undervisningen i skolan.

Försöksverksamheten skall också belysa hur man på olika sätt kan klara av det arbete som utökade praktikinslag kan medföra i skolans verksamhet. Det kan gälla platsackvision, kontaktarbete med praktikföretag och med elever som är ute i praktik, m. m. När praktik läggs ut samlat medför detta att undervisningstid, som lärare skall fullgöra, bortfaller för en eller flera klasser. Enligt min mening bör man, om man lokalt finner detta vara lämpligt, få använda denna tid för arbete som har med praktiken att göra. En lärare som medverkar i arbetet bör därvid få räkna in denna medverkan i sin tjänst. Om en lärare inte medverkar bör undervisning, motsvarande den tid som faller bort på grund av praktiken, fullgöras vid annat tillfälle. Detta kan exempelvis ske genom att läraren ersätter en annan lärare under dennes sjukfrånvaro.

Jag kommer i det följande att ta upp frågan om användning av statsbidrag till lokal skolutveckling för kostnader som föranleds av mina förslag om försöks- och utvecklingsarbete. Sådant bidrag bör efter beslut lokalt också kunna användas för bl. a. försöksverksamhet med utökad praktik.

Att anskaffa praktikplatser

Problemet att få fram praktikplatser har två sidor. Dels gäller det arbetslivets möjligheter att stå till tjänst med tillräckligt många praktikplatser, dels gäller det hur platsanskaffningen skall organiseras och genomföras.

GU tar upp frågan om det är lämpligt att ha en lag som föreskriver att praktikplatser skall ställas till skolans förfogande i viss omfattning. Utredningens majoritet förordar att lagstiftning inte skall tillgripas i första hand. I stället bör man prova en avtalsreglering under en försöksperiod om högst fem år. Vid periodens slut får frågan om reglering genom lag eller avtal ånyo prövas.

Remissopinionen är delad. Av de instanser som uttalat sig i frågan förordar en majoritet att lagstiftning tillgrips. Bland dessa instanser finns LO, TCO och tolv kommuner. En lösning genom avtal förordas av bl. a. statens arbetsmarknadsnämnd och fem kommuner.

Min inställning är följande. En stor majoritet av remissinstanserna anser i likhet med GU att gymnasieskolan bör ha större inslag av praktik. Jag har i det föregående anslutit mig till denna uppfattning. En utökad praktik borde i och för sig ha ett intresse också för arbetslivet eftersom det ger en arbetskraft som är bättre tränad för arbetslivets behov. Erfarenheterna hittills visar dock att det är svårt att få fram praktikplatser.

Enligt min uppfattning måste det vara möjligt att få fram betydligt fler praktikplatser än vad man hittills har lyckats med. Jag anser t. ex. att den offentliga delen av arbetsmarknaden borde kunna erbjuda åtskilligt fler praktikplatser än vad man gör i dag.

Jag har i det föregående föreslagit att försöksverksamhet skall inledas för att belysa möjligheterna att öka praktikinslagen i gymnasieskolan. Jag finner det naturligt att denna försöksverksamhet också får visa vilket

behov av lagstiftning som kan komma att finnas. Jag är därför inte nu beredd att förorda lagstiftning. I likhet med GU anser jag att frågan på nytt får prövas då resultaten av försöksverksamheten föreligger.

Enligt regeringens beslut den 18 februari 1982 åligger det arbetsförmedlingen att tills vidare ansvara för anskaffandet av platser för praktisk arbetslivsorientering i grundskolan och den nuvarande yrkesorienteringen i gymnasieskolan. Samarbetet mellan skol- och arbetsmarknadsmyndigheterna bedrivs i många olika former och har nått olika långt i olika kommuner.

Försöksverksamheten i Göteborg visar ett exempel på hur samarbetet kan ske. Här sköter arbetsförmedlingen med hjälp av sina datarutiner den första kontakten med företagen och åstadkommer en preliminär sammanställning över de platser som arbetslivet erbjuder. Därefter tar skolmyndigheterna över. Med utgångspunkt i denna preliminära platsackvisition kan enskilda skolor agera vidare och kontakta företag och förvaltningar i skolans närhet för att få fram ytterligare platser. Enligt vad jag har erfårit arbetar SÖ också inom sitt försöks- och utvecklingsarbete med olika modeller för platsackvisition.

Kommittén (A 1981:02) för utredning av arbetsmarknadsverkets ansvarsområde och organisation (AMS-kommittén) har enligt sina direktiv att pröva om arbetsförmedlingen även fortsättningsvis skall ha ansvaret för anskaffning av pryoplatser eller om detta kan övertas av annan huvudman, i första hand skolan.

Enligt min mening är det viktigt att i försöksverksamhet utveckla olika modeller för hur platsackvisitionen bör gå till. Detta måste göras i nära samråd med arbetsmarknadsmyndigheterna och AMS-kommittén. Jag avser att i annat sammanhang föreslå regeringen att ge SÖ i uppdrag att i samråd med AMS och under medverkan från Svenska kommunförbundet utreda och komma med förslag om olika modeller för platsackvisition som kan prövas i försöksverksamhet.

6 Gymnasieskolans yrkesinriktade utbildning

I det föregående har jag till största delen uppehållit mig vid principiellt viktiga frågor som rör gymnasieskolan i dess helhet. Frågor som rör övergången från grundskolan till gymnasieskolan, gymnasieskolans inledande skede, ett nytt kurssystem, påbyggnadsutbildning, den inre arbetsmiljön samt utökade praktikinslag är alla av den arten att de berör både studieförberedande och de yrkesinriktade utbildningarna.

Jag finner det nu angeläget att ta upp några frågor som speciellt berör den yrkesinriktade utbildningen i gymnasieskolan. Det jag då framför allt kommer att uppehålla mig vid rör dels samspelet mellan skola och arbetsliv, dels takten i förnyelsen av yrkesinriktad utbildning. Dessa och vissa

andra frågor anser jag vara så angelägna att det enligt min mening finns anledning att göra en översyn av hela området gymnasial yrkesinriktad utbildning. Jag avser därför att till att börja med tillsätta en arbetsgrupp inom utbildningsdepartementet som i samarbete med bl. a. SÖ, Svenska kommunförbundet, Landstingsförbundet och arbetsmarknadens parter närmare skall analysera behovet av och förbereda ett förnyelsearbete inom detta område.

Gymnasieskolans yrkesinriktade utbildning erbjuds f. n. i form av 16 tvååriga linjer och ca 550 specialkurser. Därtill kommer ett antal lokalt arbetsmarknadsanknutna specialkurser (LA-kurser) av varierande längd. Som jag framhållit i samband med att jag behandlade frågan om praktik i gymnasieskolan anordnas viss yrkesinriktad utbildning som arbetsplatsförlagd utbildning. En särskild form av arbetsplatsförlagd utbildning är inbyggd utbildning.

En ny yrkesinriktad utbildning för hantverksyrken provas f. n. i försöksverksamhet. De ungdomar som deltar får hela sin yrkestekniska undervisning hos olika hantverkare i form av inbyggd utbildning. Undervisningen i allmänna ämnen är förlagd till skolan.

Lärlingsutbildning är en form av yrkesinriktad utbildning där ungdomarna under huvuddelen av tiden arbetar som lärlingar hos olika företagare. Lärlingsutbildningen har tillkommit som ett komplement till gymnasieskolans utbud av studievägar. Det gäller främst vissa mindre frekventa yrken bl. a. inom hantverksområdet. På orter där det inte finns underlag för vissa studievägar kan också lärlingsutbildning bidra till att ge ungdomar som annars inte skulle ha sökt till gymnasieskolan möjlighet till yrkesutbildning. För vissa ungdomar kan bl. a. av sociala skäl en lärlingsplats vara ett lämpligt alternativ.

De yrkesinriktade utbildningarna har jag hittills specifikt berört genom två förslag. Det första gäller möjligheterna att erbjuda yrkesinriktad utbildning, varvad med praktik/arbete/ungdomsplats, för ungdomar inom kommunernas uppföljningsverksamhet. Det andra innebär en satsning på påbyggnadsutbildningar för elever på de yrkesinriktade linjerna. Det senare ger eleverna möjlighet att komplettera sin utbildning dels med mer specialiserad yrkesinriktad utbildning, dels med en teoretisk påbyggnad, bl. a. som förberedelse för högskolestudier.

Jag har tidigare framhållit hur viktigt det är för vårt näringsliv att följa med i den tekniska utveckling som pågår i hela den industrialiserade världen. Det gäller dels snabbt framväxande teknologi inom speciella områden, dels ny tillverkningsteknik som kan beröra många yrkesområden.

Även om utvecklingen inte går lika snabbt inom alla områden så har genomslag av viss teknik stor betydelse för hela arbetslivet. Jag tänker då framför allt på den snabba utvecklingen mot automatisering, den ökade användningen av datorer, elektroniska styrprocesser samt hanterings- och

produktionsrobotar. Få områden kommer att förbli oberörda av denna utveckling. Jag har också tidigare utvecklat argumenten för hur viktigt det är för vårt samhälle att skolan följer med och aktivt påverkar denna utveckling.

Den snabba utvecklingen ställer nya utbildningskrav. Jag har tidigare pekat på ett sådant krav. Under ett yrkesverksamt liv måste den enskilde räkna med att vid upprepade tillfällen förnya sin utbildning då utvecklingen har gjort gamla kunskaper föråldrade. Den grundläggande gymnasiala utbildningen måste därför vara så utformad att den kan fylla rollen som en första utbildningsdel i ett system av återkommande utbildning. Balansen mellan olika ämnen i en utbildning och mellan teori och färdighetsträning inom ämnen samt takten i förnyelsen av ämnesinnehållet måste vara anpassad till detta utbildningsperspektiv.

Förnyelsen av ämnesinnehållet i yrkesämnena är en viktig fråga då den tekniska utvecklingen går snabbt. Utbildningsekonomiska utredningen har belyst denna fråga i en specialstudie (Ds U 1983: 8) av utbildningsplaneringen för yrkesinriktad utbildning.

Studien pekar bl. a. på det problem som uppstår då den tekniska utvecklingen går snabbt samtidigt som gammal teknik lever kvar till följd av att den finns i produktionsprocesser, maskinpark och byggnader med långa avskrivningstider. Det uppstår då en situation där ny kunskap krävs samtidigt som behovet av gammal kunskap kvarstår. Den yrkesverksamme har behov av *både* den gamla kunskapen och den nya. Det ställs krav på en ökad kunskapsmängd.

I studien framhålls att behovet av kunskaper om ny teknik i ett inledande skede ofta kan tillgodoses genom påbyggnadsutbildning. Nya påbyggnadsutbildningar får därvid ersätta äldre inom ramen för det totala utbudet. Detta har också utgjort en av grunderna för mitt förslag om en ytterligare satsning på påbyggnadsutbildningar.

Då ny teknik efter hand blir alltmer etablerad behöver kunskap om den få komma in även i gymnasieskolans grundläggande yrkesinriktade utbildningar. I studien beskrivs planeringsprocessen för detta. Allmänt konstateras att samarbetet mellan samhällets och arbetslivets utbildningsplanerare är gott. De restriktioner som gäller för planering och genomförande är dock så stora att processen blir tungrodd och tidsödande.

De problem man framför allt möter är just kraven på att nya moment behöver komma in utan att man kan stryka äldre. Utbildningarna riskerar då att bli överlastade. Detta är ett problem som enligt min mening allt fler yrkesinriktade utbildningar kommer att råka ut för till följd av den tekniska utvecklingen.

Andra svåra problem för utbildningsplaneringen är enligt studien de stora kostnader man får för maskinell utrustning då ny teknik kommer in i de grundläggande yrkesinriktade utbildningarna. Varje förändring av utbildningsinnehållet måste därför noga analyseras utifrån vilka kostnader

den medför i form av nya investeringar i maskinell utrustning. Därtill måste också behoven av lärarutbildning och lärarfortbildning beaktas. Alla större förändringar medför att yrkeslärarna behöver ytterligare utbildning för att klara av undervisningen om ny teknik och med ny maskinell utrustning som de själva kanske aldrig haft tillfälle att använda i yrkeslivet.

De förändringskrav som jag här har redovisat pekar alla i en och samma riktning. Gymnasieskolans yrkesinriktade utbildningar utsätts för kravet att innehålla mer av både allmänna ämnen och yrkesämnen. Dessutom behöver förnyelsetakten inom yrkesämnena öka. Samtidigt konstaterar jag att det statsfinansiella läget ger små möjligheter att förlänga utbildningar eller att göra förändringar som dels leder till stora nyinvesteringar i lokaler och utrustning, dels skapar behov av extraordinära utbildnings- och fortbildningsinsatser för yrkeslärargruppen.

Enligt min mening måste man också fråga sig om den datorisering, automatisering och robotisering som håller på att växa fram kommer att göra det möjligt att även i framtiden "simulera" viktiga arbetsprocesser inom skolans väggar. I stället bör samarbetsformer befastas och utvecklas mellan skolan och olika branscher, företag och arbetsplatser, bl. a. för att skolan skall få tillgång till sådan kvalificerad och dyr utrustning, som den knappast själv kan skaffa.

Redan i dag organiseras som jag tidigare har nämnt viss yrkesinriktad utbildning i form av arbetsplatsförlagd utbildning. Det är enligt min mening både nödvändigt och önskvärt att ytterligare yrkesinriktad utbildning i framtiden organiseras på liknande sätt. Det gäller särskilt utbildningarnas avslutande delar där arbetsplatsförlagd utbildning kan bli ett naturligt steg ut i arbetslivet.

Jag vill samtidigt framhålla att jag är medveten om vilka svårigheter som kan föreligga då det gäller att åstadkomma en meningsfull arbetsplatsförlagd utbildning. Ofta kan det för ett företag vara svårt att kombinera sin verksamhet med utbildning. Ny och dyrbar maskinell utrustning behöver användas rationellt i produktionen. Ofta är det också så att arbetsplatsförlagd utbildning har svårt att ge den önskvärda bredden i yrkesutbildningen. Från skolans sida kan det dessutom vara svårt att tillfredsställande sköta sin tillsyn av utbildningen.

Jag ser därför arbetsplatsförlagd utbildning i första hand som ett värdefullt komplement till den skolförlagda utbildningen. I ett kommande beredningsarbete bör möjligheterna till arbetsplatsförlagd utbildning nog övervägas.

I detta sammanhang vill jag ta upp frågan om den arbetsfördelning som i dag gäller inom yrkesutbildningsområdet. Gymnasieskolan erbjuder yrkesinriktade utbildningar som oftast inte är tillräckliga för att av arbetslivet klassas som färdiga yrkesutbildningar. Efter avslutad gymnasial utbildning krävs ofta dels ytterligare utbildning, dels en tid av färdighetsträning för att yrkesutbildningen skall anses vara avslutad. Dessa senare delar av yrkes-

utbildningen står arbetslivet för. Avvägningen mellan vad utbildningsväsendet resp. arbetslivet står för växlar från utbildning till utbildning. För behörighet från tvåårig och fyraårig teknisk linje krävs vidare att eleverna har viss arbetslivserfarenhet från det tekniska området. För den fyraåriga tekniska linjens del skall eleverna sålunda som anställda i företag ha s. k. miljöpraktik. Det har dock på många håll visat sig vara svårt att få fram lämpliga praktikplatser.

I en situation då den tekniska utvecklingen går så snabbt som i dag är det viktigt att tid efter annan pröva vilken arbetsfördelning och vilka samarbetsformer man bör ha mellan utbildningsväsendet och arbetslivet. Frågan bör tas upp i ett kommande beredningsarbete. I detta arbete bör även komvux roll beaktas. Vidare bör det problem som jag nu beskrivit vad beträffar den s. k. miljöpraktiken behandlas.

En fråga som jag tidigare varit inne på är hur rationellt man i dag utnyttjar lokaler och utrustning för yrkesinriktad utbildning. Ett effektivare utnyttjande genom att mer än en studiegrupp regelmässigt använder en och samma yrkeslokal skulle göra det möjligt att för samma investeringskostnad öka förnyelsetakten för maskinell utrustning. Eftersom ett av problemen i dag är att den maskinella utrustningen ofta används i för liten utsträckning för att slitas ned och kunna skrivas av på rimlig tid skulle en "dubbelanvändning" även ur denna synpunkt vara välkommen.

Jag vill nu ta upp frågan om fördjupningsstudier på yrkesinriktade studievägar. GU framhåller att fördjupningsstudier bör kunna erbjudas som frivilliga inslag på dessa studievägar. Som exempel nämner GU "hantverksmässig specialisering" eller "fördjupade studier i särskilda moment".

Enligt min mening är GU:s tankar om fördjupningsstudier på yrkesinriktade studievägar intressanta. Även om jag menar att det genom den förut berörda påbyggnadsutbildningen erbjuds möjligheter till fördjupning, bör detta kunna ske även i de grundläggande utbildningarna. I ett kommande beredningsarbete bör detta övervägas.

Jag vill nu också något beröra frågan om det sätt på vilket undervisningen bedrivs. Jag vill göra det utifrån en rapport om yrkesundervisning (FoU-rapport 42) i SÖ:s rapportserie Utbildningsforskning. I rapporten framhålls bl. a. vikten av att all yrkesinriktad utbildning verkligen organiseras och bedrivs utifrån den pedagogiska grundsyn som ges i läroplanens mål och riktlinjer. Ökad vikt bör också läggas vid relationen mellan teknik, ekonomi och social organisation. Likaså måste man enligt rapporten uppmärksamma den grad av specialisering som skall eftersträvas. Inom produktionslivet finns i dag en tendens att föra samman tidigare administrativt specialiserade arbetsuppgifter men med inbördes samband till mer sammanhållna arbetsområden. Löpandebandproduktionen väntas i ökande grad kompletteras eller ersättas med produktionsmodeller där självstyrande grupper får ansvar för utvidgade produktionsområden. Denna utveck-

ling mot en ny produktionsteknik på grundval av s. k. sociotekniska principer bör enligt rapporten i ökande grad beaktas också i organisationen och den pedagogiska uppläggningsen av yrkesinriktad utbildning. Även frågor av detta slag bör enligt min mening tas upp i det kommande beredningsarbetet.

Jag vill avslutningsvis ta upp frågan om behovet av en förändrad inriktning av vissa av dagens yrkesinriktade utbildningar samt behovet av helt nya grundläggande utbildningar. GU framhåller att vissa sådana behov föreligger. Som exempel vill jag här nämna GU:s förslag om förändrade utbildningsprogram för områdena barn och ungdom samt hemvård och socialtjänst samt förslaget om en ny grundläggande yrkesinriktad utbildning i laboratorieteknik. GU föreslår också att den tvååriga sociala linjen och den tvååriga konsumtionslinjen formellt skall utgå och delar av dessa utbildningar täckas genom moment i andra yrkesinriktade utbildningar.

Beträffande social linje visar SÖ:s redovisning en lång rad framställningar från enskilda kommuner att i försöksverksamhet få pröva att lägga in yrkesförberedande ämnen i utbildningen. Vad gäller konsumtionslinjen har den sedan läsåret 1983/84 fått nya tim- och kursplaner som gör det möjligt att knyta den närmare till arbetslivet.

Dessa frågor och andra som gäller nya behov av yrkesinriktade utbildningar och förändringar inom befintliga utbildningar bör enligt min mening behandlas i det kommande beredningsarbetet.

7 Tidsramar

Arbetsveckans omfattning

Timplanerna för gymnasieskolans teoretiska linjer har i stort sett gällt oförändrade sedan 1966 då det nya gymnasiet och fackskolan infördes. För de yrkesinriktade linjerna har nuvarande timplaner gällt sedan gymnasieskolan infördes 1971.

GU föreslår en kraftigt utökad schemalagd arbetsvecka, framför allt för eleverna på de teoretiska linjerna. Utredningen intar den principiella ståndpunkten att elevernas arbetsvecka "åtminstone i slutet av skoltiden bör ligga i närheten av den som gäller på arbetsmarknaden". Den totala veckoarbetstiden utöver hemarbete med läxor föreslås omfatta 1 720 minuter per vecka. Omräknat till perioder om 40 minuter motsvarar detta en arbetsvecka på 43 veckotimmar.

Remissinstanserna är till övervägande del negativa till att arbetsveckan för eleverna utökas i den utsträckning som GU föreslår. SÖ framhåller att det schemaexempel som utredningen presenterar utgår ifrån en teoretisk idealsituation som inte tar hänsyn till krav på samläsning, lokaltillgång etc. Bl. a. flera kommuner menar att lokalbehovet kommer att öka starkt.

Jag har i det föregående föreslagit att det självständiga arbetet i gymna-

sieskolan skall stärkas genom att timplanen utökas med två veckotimmar för specialarbete på de tre- och fyraåriga linjerna. Jag är i dagens ekonomiska situation inte beredd att förorda ytterligare utökningar av timplanerna.

Läsårets längd

Enligt 8 kap. 24 a § skolförordningen (1971:235, omtryckt 1983:721) skall antalet undervisningsdagar i gymnasieskolan vara minst 178. Här i inräknas friluftsdagar men inte lärarnas studiedagar.

GU föreslår att läsåret skall utökas med åtta skoldagar. Detta är utredningens huvudalternativ. I ett sidoalternativ föreslås en ytterligare ökning av antalet skoldagar.

Eftersom en förlängning av läsåret medför kostnadsökningar är jag f. n. inte beredd att ansluta mig till GU:s förslag.

Läsårets terminsindelning

GU föreslår som huvudalternativ att läsåret skall indelas i tre terminer med en "effektiv studietid" på 36,6 veckor.

Utredningen lägger också fram två sidoalternativ för terminsindelningen. I ett av förslagen håller utredningen fast vid det nuvarande tvåterminssystemet men förlänger läsåret med åtta dagar. Det andra sidoalternativet innebär ett treterminssystem med läsåret förlängt till 40 veckors "effektiv" studietid.

GU ser stora fördelar med ett treterminssystem. Det ökar det möjliga antalet intagningstillfällen och antalet tillfällen då eleverna lämnar skolan. Enligt utredningen underlättas också samverkan med komvux och arbetsmarknadsutbildning och förbättras möjligheterna till koncentrationsläsning.

Ett flertal remissinstanser av dem som yttrat sig i frågan är principiellt positiva till en indelning av läsåret i tre terminer. Sålunda framhåller bl. a. AMS de fördelar som uppnås om gymnasieskolan vid fler än ett tillfälle om året släpper ut färdigutbildade ungdomar på arbetsmarknaden. Flera av remissinstanserna pekar dock på praktiska svårigheter, vilkas konsekvenser är svåra att överblicka utan betydande försöksverksamhet.

För egen del vill jag anföra följande. En indelning av läsåret i tre terminer är en genomgripande organisatorisk åtgärd som kommer att skilja gymnasieskolan från övriga skolformer och skapa svårigheter i förhållande till både grundskolan och högskolan. En intagning tre gånger per år på de större skolorterna kommer för grundskolelevernas del att innebära att en tredjedel av dem får vänta med sin start i gymnasieskolan till i mitten av november. Ytterligare en tredjedel får vänta ända fram till i början av mars nästföljande år. Innan en så genomgripande förändring övervägs bör man enligt min mening först närmare studera de erfarenheter som finns av försöksverksamhet med intagning två eller flera gånger per år, bl. a. den

försöksverksamhet som med regeringens medgivande bedrivs vid vårdskolan i Motala. Där prövas inom ramen för det nuvarande tvåterminssystemet en studieorganisation som innebär intagning tre gånger per år.

Jag är alltså inte nu beredd att biträda GU:s förslag om införande av ett treterminssystem i gymnasieskolan.

8 Samarbete mellan gymnasieskolan, komvux och AMU

8.1 Utgångspunkter

Frågan om att öka samarbetet mellan gymnasieskolan, komvux och arbetsmarknadsutbildningen (AMU) har varit föremål för intresse under en följd av år. Dessa frågor berörs sålunda i bl. a. direktiven till GU, komvux-utredningen och kommittén för arbetsmarknadsutbildning och företagsutbildning (KAFU) liksom i dessa utredningars betänkanden och i de tre senaste årens budgetpropositioner.

Frågan om en samordning av utbildningsinsatserna har också uppmärksamats i utbildningsutskottets betänkanden (UbU 1980/81: 12 och 15) över propositionen om besparingar i statsverksamheten, m. m. (prop. 1980/81: 20 bil. 8 s. 11), där utskottet framhåller att det är nödvändigt att beakta samordningsfrågor mellan gymnasieskolan, kommunal vuxenutbildning och arbetsmarknadsutbildning.

Både GU och komvux-utredningen – den senare i huvudbetänkandet (SOU 1982: 29) Komvux, kommunal utbildning för vuxna – förordar ett utökat samarbete mellan gymnasieskolan, komvux och AMU. Båda utredningarna menar att samarbetet bör utformas på olika sätt beroende dels på vilka utbildningar det gäller, dels på hur väl de olika utbildningssystemen redan är utbyggda i den enskilda kommunen och på vilket elevunderlag och utbildningsbehov som föreligger. Man framhåller sålunda att det speciellt i glesbygd är angeläget att ett nära samarbete etableras.

KAFU ställer sig också i betänkandet (SOU 1983: 22) Utbildning för arbetslivet positiv till ett samarbete mellan gymnasieskolan och vuxenutbildningen. Det får dock inte drivas så långt att man inom AMU tvingas att eftersätta det grundläggande arbetsmarknadspolitiska målet.

Remissbehandlingen av GU:s betänkande visar att det finns en stark opinion för ett utökat samarbete mellan gymnasieskolan och framför allt komvux enligt de riktlinjer som utredningen anvisar. Även remissbehandlingen av komvux-utredningens huvudbetänkande visar på ett starkt intresse för samarbete även om åsikterna om vad samarbetet bör innebära är skiftande.

Det finns särskilda skolenheter för komvux i ett 80-tal kommuner. I alla andra kommuner ingår komvux organisatoriskt i en skolenhet med gymnasieskola eller grundskola, om inte gymnasieskola finns. I Alvesta ingår på försök gymnasieskolan organisatoriskt i skolenheten för komvux sedan läsåret 1982/83.

Viss försöksverksamhet med ett närmare samarbete mellan utbildningsformerna har också påbörjats. Efter ansökan från GU, gjord i samråd med komvux-utredningen, medgav regeringen den 7 maj 1981 att ett försök med samordning av gymnasieskolan och komvux fick starta i Årjängs kommun. Försöket avser att belysa samarbetsmöjligheterna i utpräglad glesbygd.

Samarbetet mellan gymnasieskolan, komvux och AMU måste enligt min mening vidareutvecklas. Det övergripande syftet med samarbetet skall vara att utbildningssystemen tillsammans kan erbjuda största möjliga antal personer en fullgod utbildning utan att utbildningskostnaderna förändras. I arbetet mot detta mål måste man dock hela tiden ta hänsyn till att de olika utbildningsformerna har olika målgrupper och delvis också olika syften.

I det följande kommer jag att något konkretisera på vilket sätt jag anser att ett utökat samarbete bör utformas. Jag kommer då att använda mig av följande terminologi. Med *samverkan* menar jag ett samutnyttjande av lokaler, utrustning och eventuellt också av lärare och annan personal. Med *samplanering* avser jag ett samarbete som innebär att man inom en region skaffar sig överblick över det totala utbildningsbehövet och försöker att undvika olämpliga utbildningsdubblingar. Detta kan i vissa fall leda till att ungdomar och vuxna läser tillsammans och att viss anpassning av tim- och kursplaner därför behöver genomföras. Med *samordning*, slutligen, avser jag ett mera långtgående samarbete som bl. a. kan leda till att ungdomar och vuxna regelmässigt studerar i gemensamma grupper inom en och samma utbildningsform. Detta kräver längre gående åtgärder, t.ex. gemensamma tim- och kursplaner.

Utgångspunkterna för allt samarbete bör vara

- att det skall kunna utformas på olika sätt för olika ämnesområden, utbildningar och målgrupper,
- att det kan drivas olika långt beroende på hur väl utbyggd gymnasieskolan resp. komvux och AMU är i en kommun,
- att man vid intagningen av kursdeltagare till utbildningar som genomförs i samarbete bör ta hänsyn främst till den sökandes behov av utbildningen,
- att regionalpolitiska motiv skall få påverka graden av samarbete.

8.2 Samarbete mellan gymnasieskolan och komvux

Komvux utveckling och särdrag

Huvuduppgiften för komvux var i inledningsskedet att ge vuxna möjlighet att skaffa sig behörighet för högre studier. Tyngdpunkten låg därför på gymnasieutbildning i allmänna ämnen (språk, matematik osv.). Tidigt uppmärksammades dock att det i första hand var relativt välutbildade som sökte till komvux. Från början av 1970-talet har därför vuxenutbildningens fördelningspolitiska mål att överbrygga utbildningsklyftorna i samhället successivt getts ökad tyngd även för komvux.

I nu gällande läroplan för komvux. Lvux 82, betonas det fördelningspolitiska målet. Mot den bakgrunden skall prioritering av utbildningsinsatserna göras i följande ordning:

1. Överbryggande utbildning motsvarande den som ges i grundskolan samt arbetsmarknadsinriktad utbildning, dvs. sådan utbildning som är ägnad att tillgodose ett behov på arbetsmarknaden.
2. Behörighetskomplettering, dvs. utbildning som ger formell behörighet och reell kompetens för högskolestudier.
3. Överbryggande utbildning motsvarande annan utbildning som ges i gymnasieskolan.

Mot bakgrund av det fördelningspolitiska målet skall komvux i första hand vända sig till dem som tidigare fått minst av utbildningsresurserna i samhället och främst inrikta rekryteringen på korttidsutbildade, resurssvaga och socialt utsatta personer. En annan viktig målgrupp för komvux är vuxna som vill gå ut i arbetslivet och yrkesverksamma personer som behöver komplettera sitt yrkeskunnande eller vill förändra sin situation i arbetslivet. Ytterligare en målgrupp är människor som behöver komplettera sin tidigare utbildning och skaffa sig behörighet för fortsatta studier. Vid urval bland sökande till gymnasial utbildning inom komvux får hänsyn inte tas till tidigare betyg utan företräde skall ges åt den som har störst behov av utbildningen.

Jag konstaterar alltså att utvecklingen för komvux lett till att man av utbildning på det gymnasiala stadiet numera i första hand skall prioritera arbetsmarknadsinriktad utbildning. De yrkestekniska delarna av denna utbildning utgörs dels av s. k. delmomentkurser, vilkas innehåll motsvarar yrkesämnena i gymnasieskolans yrkesinriktade linjer och specialkurser, dels av särskilda yrkesinriktade kurser. I budgetpropositionen 1984 anges omfattningen av denna utbildning till 771 000 undervisningstimmar, dvs. ca 45 % av all gymnasial komvux-utbildning.

Under den senaste 10-årsperioden har en utveckling skett på arbetsmarknaden som gör det svårt för människor utan någon form av yrkesutbildning eller högre utbildning att få fotfäste på arbetsmarknaden. Speciellt markant är detta för dem som inte har någon arbetslivserfarenhet. Till denna grupp hör bl. a. ungdomar som avbrutit sina grundskolestudier. Efter fem år kan dessa ungdomar få ett nytt slutbetyg efter studier i komvux. När ungdomar, som efter färdiga grundskolestudier inte sökt sig till gymnasieskolan, har uppnått åldern 18 år, är de behöriga att söka till komvux. Under mellantiden omfattas de av kommunernas uppföljningsansvar inom vilket de erbjuds aktiviteter som är avsedda att leda dem antingen in i gymnasieskolan eller till ett stadigvarande arbete.

Med denna beskrivning av utvecklingen som bakgrund är det intressant att närmare skärskåda de särdrag som skiljer komvux från utbildningen i gymnasieskolan. Särdragen har sin grund i att komvux vänder sig till en annan målgrupp än gymnasieskolan, nämligen till vuxna. Verksamheten i

komvux är anpassad till att vuxna har mognad och åtminstone ett par års arbetslivserfarenhet eller erfarenheter av andra slag som tillhör vuxenrollen. Detta skall tillvaratas i undervisningen.

Anpassningen till vuxna tar sig flera uttryck. Utbildningen inom komvux är uppbyggd av fristående kurser. Uppläggningsen av undervisningen i varje kurs sker i nära samverkan med kursdeltagarna. För allmänna ämnen som finns både i grundskolan och gymnasieskolan och kan läsas till olika kompetensnivåer i gymnasieskolan har komvux utvecklat ett etappsystem. Etappindelningen utgår ifrån varje ämnes struktur och karaktär. Etapperna bygger på varandra och bildar tillsammans en sammanhängande studiegång. Mer omfattande yrkesämnena har delats upp i s. k. delmomentkurser. Inom varje kurs görs en uppdelning av stoffet i en grunddel som är gemensam för alla och en fördjupningsdel med valfrihet vad gäller arbetsuppgifter och arbetssätt.

Jag har tidigare redogjort för min uppfattning att man även inom gymnasieskolan bör överväga ett kurssystem och att detta system måste utvecklas på ett sådant sätt att samarbetet med komvux underlättas. Jag räknar därför med att komvux och gymnasieskolan i framtiden kommer att ha ökade möjligheter till samarbete. Även en ökad koncentrationsläsning i gymnasieskolan kan komma att öka möjligheterna till samarbete.

Ett viktigt särdrag för komvux är att de vuxnas mognad och erfarenhet bedöms innebära att de inte behöver lärares ledning i samma utsträckning som ungdomar. De vuxna har också svårare att planera in bunden tid för studier i den utsträckning som ungdomsskolan erbjuder. Bunden lektionstid leder vidare till produktionsbortfall om den ligger under vanlig arbetstid så att de vuxna måste vara borta från sitt arbete för att kunna studera. Därför reduceras antalet undervisningstimmar i komvux jämfört med motsvarande utbildning i gymnasieskolan.

Reduktionen av undervisningstid är olika för olika typer av ämnen. Störst är reduktionen för allmänna ämnen. Enligt regeringens riktlinjer skall timtalet här uppgå till i genomsnitt 45% av bruttolektionstiden i motsvarande ämnen i gymnasieskolan.

För yrkesinriktade kurser är bilden annorlunda. Enligt regeringens riktlinjer skall antalet lektioner i yrkesinriktade ämnen utgöra 60-70% av bruttolektionstiden i motsvarande ämnen i gymnasieskolan. GU:s beräkningar visar att den effektiva tid man får ut i gymnasieskolan är 75-80% av bruttotiden. Detta visar enligt min mening att skillnaden mellan gymnasieskolan och komvux i effektiv undervisningstid i yrkesinriktade ämnen inte är större än att ett visst samarbete särskilt på detta område borde vara möjligt.

Ytterligare ett särdrag är att komvux måste ta hänsyn till att många vuxna skall kunna studera vid sidan av sin yrkesverksamhet. Därför måste komvux kunna erbjuda utbildning på kvällstid. Svårigheterna för komvux att få tillgång till lokaler och utrustning under "normal" skoltid bidrar

också till att många komvux-kurser måste förläggas till eftermiddags- och kvällstid. För vissa grupper av komvux-studerande och för viss typ av komvux-utbildning har det dock på senare år blivit vanligare med heltids-utbildning på dagtid.

Det är nödvändigt att komvux även i fortsättningen kan erbjuda vuxna möjligheten att studera vid sidan av sin yrkesverksamhet, dvs. att studierna kan ske på deltid och vara förlagda till kvällstid. För ungdomar som just lämnat grundskolan bör däremot gymnasiala studier normalt ske på heltid och det är då naturligt att den schemabundna tiden förläggs till dagtid. För den skull kan man dock inte hävda att det skulle vara olämpligt att ungdomar studerar på kvällstid.

Samarbete rörande yrkesinriktad utbildning

Det har på senare år varit en ambition från statsmakternas sida att öka omfattningen av yrkesinriktad utbildning både inom gymnasieskolan och komvux. En åtgärd som kan bidra till detta är enligt min mening att samarbetet mellan gymnasieskolan och komvux vad gäller yrkesinriktad utbildning ökas.

Inom komvux möter man vuxna med olika bakgrund, arbetslivserfarenheter, studieförutsättningar och studievana. Stora olikheter finns även mellan eleverna i gymnasieskolan. Skillnaderna inom en och samma åldersgrupp kan vara väl så stora som mellan vuxna och ungdomar.

Det är sannolikt att åldersskillnader inom en grupp har mindre betydelse när det gäller yrkesutbildning än teoretisk utbildning. Trots att yrkesinriktad utbildning, organiserad enligt komvux kurssystem, sker med reducering av antalet undervisningstimmar jämfört med gymnasieskolan borde den enligt min mening kunna utgöra ett utbildningsalternativ för vissa av de ungdomar som i dag inte söker till gymnasieskolan.

Det vanligaste för alla 16- och 17-åringar bör fortfarande vara att de direkt efter avslutad grundskola väljer en fullständig utbildning som genomförs på heltid och i ett sammanhang i gymnasieskolan. Övriga ungdomar i denna ålder omfattas av det kommunala uppföljningsansvaret. För dem skall individuella planer göras upp. I en individuell plan bör enligt gällande bestämmelser anställning på ungdomsplats eller annan arbetslivs-praktik växla med utbildning, exempelvis lokalt arbetsmarknadsanknutna kurser (LA-kurser) i gymnasieskolan, andra specialkurser i gymnasieskolan eller kurser inom komvux.

Som jag tidigare har framhållit skall komvux prioritera arbetsmarknadsinriktad utbildning och vid intagningen prioritera de vuxna som har minst utbildning samt har stort behov av den aktuella utbildningen. Med bibehållande av dessa prioriteringsregler bör man enligt min mening även kunna ta hänsyn till ungdomars behov både då det gäller att besluta att organisera en viss utbildning och vid intagningen till utbildningen. Enligt gällande bestämmelser får den som är under 18 år redan i dag tas in i gymnasieskolkurs

i komvux om särskilda skäl föreligger. Jag anser att ett utökat samarbete mellan gymnasieskolan och komvux bör åstadkommas för ungdomar inom kommunernas uppföljningsverksamhet. Därvid kommer studierna att ske i grupper som innehåller både ungdomar och vuxna i olika åldrar. Jag avser att senare föreslå regeringen att SÖ får i uppdrag att noga följa vilka konsekvenser som en sådan undervisning i blandade grupper leder till. Man bör även i utvecklingsarbete pröva i vad mån timreduceringen behöver kompenseras något och studera vilka rationaliseringsvinster som kan uppnås genom ett närmare samarbete av detta slag.

Samarbete i glesbygd

Det finns ett stort antal kommuner som har ett förhållandevis litet utbud av gymnasial utbildning inom såväl gymnasieskola som komvux. GU redovisar i sitt betänkande hur årskullen 16-åringar kommer att ändras fram till år 1990. För de flesta gymnasierregioner kommer denna ungdomsgrupp att minska med i genomsnitt ca 8 % jämfört med år 1980. För vissa kommuner är dock minskningen betydligt större och ligger mellan 30 och 40 %. GU konstaterar att ungdomskullarnas minskning kan leda till att flera gymnasierregioner får problem med att behålla ett fullständigt utbud av gymnasiala utbildningar. Svårigheter att nyetablera och även i vissa fall behålla stora, integrerade skolor kan också uppstå.

GU pekar på en viktig åtgärd som speciellt i glesbygd skulle kunna bidra till att gymnasial utbildning kan bibehållas även om gruppen 16-åringar minskar. Jag tänker då på förslaget om ett långt gående samarbete mellan gymnasieskolan och komvux för att därigenom uppnå ett så rationellt utnyttjande av utbildningsresurserna som möjligt.

Som jag tidigare nämnt medgav regeringen i maj 1981 att ett försök med samordning av gymnasieskolan och komvux fick starta i Årjängs kommun. Försöket avser att belysa hur man genom ett samarbete bättre kan tillgodose den utpräglade glesortens utbildningsbehov inom ramen för befintliga utbildningsresurser. Målet för försöket är att samordna dessa utbildningsresurser så att de gemensamt ger ett så bra anpassat utbildningsutbud som möjligt för både ungdomar och vuxna. En grundtanke var att låta gymnasieskolans yrkesinriktade specialkurser utgöra en gemensam utbildningsstart. Med hjälp av komvux-resursen byggs dessa utbildningar ut så att de leder vidare och inte utgör återvändsgränder. Anpassningen av kursutbudet till de lokala behoven kan också innebära att vissa av specialkurserna byts ut eller modifieras. Samordningen innebär i övrigt förändringar i tim- och kursplaner så att vuxna och ungdomar kan studera i "blandade" grupper och att omotiverade utbildningsdubbleringar undviks.

Enligt min mening är försöket av stort intresse för att belysa vilka möjligheter det finns att utnyttja givna utbildningsresurser på ett bättre sätt på orter med liten volym på både gymnasieskola och komvux. En samarbetsmodell av den typ som håller på att utvecklas i Årjäng torde kunna

vara intressant för många glesbygdskommuner. För kommande ställningstaganden är det enligt min mening därför angeläget att den prövas i en utvidgad försöksverksamhet.

I detta sammanhang vill jag något kommentera SÖ:s rapport Samverkan mellan olika frivilliga utbildningar. I denna beskrivs bl. a. en modell för samordning av gymnasieskolan och komvux i glesbygd. Modellen skiljer sig i några avseenden från den som prövas i Årjäng. Dels vänder den sig även till kommuner som har gymnasieskola på g-ort (dvs. gymnasieort med ett allsidigt utbud av studievägar), men som på grund av minskande elevkullar riskerar att bli av med viss teoretisk och yrkesinriktad utbildning, dels innehåller den som grund för undervisningens utformning ett krav på att alla skall ha minst ett års yrkeserfarenhet.

Modellen är enligt min mening intressant så till vida att den erbjuder en möjlighet att behålla gymnasial utbildning även på g-orter där elevunderlaget sviktar. Kravet på ett års yrkeserfarenhet torde dock vara mycket svårt att tillgodose för alla ungdomar som lämnar grundskolan och vill söka till gymnasial utbildning. Jag vill i detta sammanhang inte närmare ta ställning till enskildheter i modellen men konstaterar att den är ett exempel på det konstruktiva nytänkande som nu behövs för att man i försöksverksamhet skall kunna pröva olika modeller för hur ett samarbete mellan gymnasieskolan och komvux skall kunna bidra till att lösa glesbygdens utbildningsbehov.

Jag föreslår att en försöksverksamhet i enlighet med vad jag nu har sagt påbörjas. I försöksverksamheten bör dels lokala modeller, dels modeller som initieras av SÖ få prövas. Jag avser vidare att föreslå regeringen att SÖ får i uppdrag att samordna utvecklandet av modeller för samarbete mellan gymnasieskolan och komvux i glesbygd. Man bör dock därvid se till att man inte uppställer sådana krav att vissa grupper av ungdomar eller vuxna riskerar att bli ställda vid sidan.

Utvidgad samverkan vad gäller lokaler för yrkesinriktad utbildning

Samverkan mellan gymnasieskolan och komvux vad gäller lokaler och utrustning är vanlig redan i dag. Jag delar GU:s och remissinstansernas uppfattning att denna typ av samarbete måste utvecklas ytterligare. Detta är speciellt viktigt då det gäller yrkesinriktad utbildning och komvux möjligheter att öka sitt utbud av sådan utbildning.

På många håll används redan i dag yrkeslokaler av två klasser genom att man tillämpar s. k. saxat schema. Dagens tim- och kursplaner för gymnasieskolan är dock inte gjorda med utgångspunkten att detta skall kunna ske. GU påpekar att även ganska små förändringar avsevärt kan förbättra möjligheterna att använda lokalerna "dubbelt".

Jag anser att en mer rationell användning av skolans yrkeslokaler är högst angelägen. Min utgångspunkt är härvid att skolans lokaler skall ses som en samlad resurs för all utbildning med samhälleligt stöd. Denna

resurs bör hanteras av kommunerna på ett så rationellt sätt som möjligt. Ett mer rationellt utnyttjande av yrkeslokalerna bör därför innebära att komvux får ökade möjligheter att i samverkan med gymnasieskolan utnyttja dessa yrkeslokaler.

Jag avser att senare föreslå regeringen att SÖ får i uppdrag att undersöka i vad mån det går att genom små förändringar i timplanerna för yrkesinriktad utbildning förbättra förutsättningarna för ett mer rationellt utnyttjande av befintliga yrkeslokaler. I uppdraget bör vidare ingå att SÖ i samråd med Svenska kommunförbundet tar fram exempel på hur ett rationellare utnyttjande av skolans lokalresurser kan åstadkommas.

Samarbete i form av samplanering

Redan då jag talade om behovet av påbyggnadsutbildning framhöll jag vikten av att det lokalt och regionalt sker en noggrann samplanering av olika utbildningsanordnares utbud av utbildning.

Utbildningsplaneringen måste också vara nära kopplad till övrig planering lokalt och regionalt och ingå som en naturlig del i de övergripande och mera långsiktiga åtgärdsprogram som läggs fast för utvecklingen. Lokala och regionala organ för planering måste därför finna lämpliga former för hur samråd och samplanering skall ske.

För att understryka vikten av regional samplanering gav regeringen den 3 mars 1983 länsstyrelserna i uppdrag att medverka i planeringen av den yrkesinriktade utbildningen i länen genom att biträda med regionalpolitiska riktlinjer och underlag som visar näringslivets långsiktiga behov av yrkesutbildad arbetskraft.

Både GU, komvux-utredningen och KAFU påtalar behovet av en förbättrad samplanering av utbudet av gymnasial utbildning. Utbildningsökonomiska utredningen framhåller i sin slutrapport (Ds U 1983: 9) Utbildning för framtid att den regionala utbildningsplaneringen också måste omfatta högskolan. I propositionen (prop. 1983/84: 52) om vissa högskoleorganisatoriska frågor m. m. framhöll jag att det nu pågår en utveckling mot nya former för samverkan mellan olika regionala organ med ansvar för utbildning. Jag räknar därför med att i annat sammanhang återkomma till regeringen vad beträffar en vidgad regional samplanering.

GU menar att den lokala och regionala samplaneringen ofta bromsas av olikheter i regelsystemen för de olika utbildningsanordnarna. Enligt GU visar sålunda förarbetena inför en försöksverksamhet med samplanering mellan de olika utbildningsformerna i Malmöhus län att hinder av administrativ art starkt försvårade möjligheterna att samarbeta utbildningsformerna emellan.

SÖ framhåller också i den rapport jag tidigare har nämnt de administrativa svårigheter som samplaneringen möter på grund av de olika utbildningsformernas olika regelsystem.

Enligt min mening får skillnader i regelsystem och administrativa rutiner

inte leda till att en angelägen samplanering i syfte att mer rationellt utnyttja befintliga utbildningsresurser bromsas. Jag avser därför att senare föreslå regeringen att SÖ får i uppdrag att löpande föreslå förändringar som kan medverka till att ett förbättrat lokalt och regionalt samarbete mellan utbildningsformerna främjas. Olika former för ett sådant samarbete bör också prövas i försöksverksamhet.

Komvux-utredningen föreslår att länskolnämnderna skall åläggas att ta initiativet till regelbundna samråd om utbudet av utbildning i gymnasieskolan, komvux och AMU i länet. Jag finner det, i avvaktan på resultat av fortsatta överväganden i de frågor om regional samplanering som jag nyss aviserat, rimligt att länskolnämnderna åläggs denna samrådsfunktion och ansluter mig således till komvux-utredningens förslag.

8.3 Samarbete med AMU

Både GU, komvux-utredningen och KAFU är positiva till ett samarbete mellan gymnasieskolan, komvux och AMU. Det samarbete som redan förekommer består – förutom i att vissa AMU-elever får sin utbildning i gymnasieskolan eller komvux – till stor del i att AMU på vissa villkor upplåter lediga lokaler till gymnasieskolan. Komvux-utredningen har föreslagit att samma villkor härvidlag skall gälla både komvux och gymnasieskolan. SÖ och AMS bedriver i fyra län försök med samordning av undervisningen i allmänna ämnen mellan komvux och AMS.

Enligt min mening är det angeläget att en samverkan vad gäller lokaler och utrustning utvecklas så att tillgängliga resurser för utbildning utnyttjas så effektivt som möjligt.

En regional samplanering av utbildningsutbudet måste gälla även AMU. Speciellt i glesbygdregioner kan man vänta sig att en sådan samplanering kan innebära stora fördelar.

Jag vill här erinra om att regeringen med anledning av KAFU:s förslag har gett AMS i uppdrag att se över organisationen för AMU. Därvid skall man beakta de möjligheter som kan finnas att olika utbildningsanordnare köper utbildning av varandra. Så snart ställning tagits till resultatet av detta uppdrag avser jag att återkomma till frågan om ett utökat samarbete mellan gymnasieskolan, komvux och AMU.

8.4 Samarbete i ett mer långsiktigt perspektiv

Redan då jag gav bakgrunden till varför jag anser att gymnasieskolan nu behöver förändras påpekade jag att gymnasieskolan måste ses som en viktig del i ett system för återkommande utbildning. Flera av mina förslag i det föregående skapar enligt min mening bättre förutsättningar för att gymnasieskolan skall passa in i ett sådant system. Jag tänker då framför allt på förslagen om påbyggnadsutbildning samt om den vidgade samplaneringen lokalt och regionalt. På sikt kan ett system med grundkurser och tilläggskurser också leda till en förbättring därvidlag.

SÖ tar i rapporten Samverkan mellan olika frivilliga utbildningar upp temat återkommande utbildning och framhåller att planeringen för såväl "ungdomsanpassade" som "vuxen Anpassade" utbildningar måste ske i ett helhetsperspektiv för att man skall kunna åstadkomma ett system för återkommande utbildning. Ett sådant system skulle främjas bl.a. av att studievägar utformas så att "återvändsgränder" undviks, att ämnen och kurser koncentrationsläses och att kurser och utbildningar får en mer enhetlig uppbyggnad. Detta torde enligt SÖ förutsätta ett läroplansarbete som "i ett inledningsskede sker gemensamt för de olika utbildningsformererna".

Jag delar i stort denna uppfattning och menar att det är angeläget att läroplansarbetet utgår från detta helhetsperspektiv och leder till en mera genomtänkt uppbyggnad av kurser och utbildningar. Jag har tidigare nämnt mitt kommande förslag till regeringen om uppdrag till SÖ att undersöka förutsättningarna för att indela vissa av gymnasieskolans ämnen i grund- och tilläggskurser. På grundval av resultatet av detta uppdrag avser jag att återkomma till frågan om ett läroplansarbete för gymnasieskolan och komvux, präglad av en sådan helhetssyn.

9 Genomförande

Som jag tidigare nämnt bör mina förslag genomföras under en femårsperiod med början läsåret 1984/85. För vissa av förslagen har jag angett närmare tidpunkter för genomförandet. I övrigt bör det få ankomma på regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer att avgöra de närmare tidpunkterna. Jag vill i sammanhanget påpeka att planeringen av försöksverksamhet kan vara tidskrävande. En del försök kan därför inte starta förrän efter läsåret 1984/85. Även sådana försök bör få pågå under en femårsperiod.

Åtskilliga av de åtgärder som kan genomföras utan försöksverksamhet kräver utvecklingsarbete innan närmare regler kan fastställas slutligt. Jag räknar med att regeringen inte annat än i undantagsfall skall behöva återkomma till riksdagen i dessa frågor.

När det gäller bl. a. försöksverksamhet med specialämnen i årskurs 3 av samhällsvetenskaplig och humanistisk linje och med praktik på alla linjer och linjeliknande specialkurser i gymnasieskolan avser jag att, så snart försöksverksamheten gett underlag för slutliga ställningstaganden, återkomma till regeringen med förslag som kan föreläggas riksdagen. Det samma gäller i fråga om andra föreslagna åtgärder som, oavsett om de formellt klassificeras som försöksverksamhet eller inte, ger underlag för mera betydande förändringar i hittillsvarande regelsystem. Jag tänker här exempelvis på samarbetet mellan gymnasieskolan och andra utbildningsformer.

Som jag tidigare har framhållit berör det försöks- och utvecklingsarbete som jag föreslår alla beslutsnivåer i skolans organisation. Det är därvid av stor vikt att lärare, elever och skollädares, kommunala och regionala myndigheter och hela den statliga skoladministrationen tar aktiv del i verksamheten och får möjligheter att utöva medansvar och medinflytande över den. Ett sätt för den enskilda gymnasieskolan att göra detta är enligt min mening att man arbetar fram lokala utvecklingsplaner för skolans fortsatta verksamhet.

Jag har aviserat ett antal uppdrag till SÖ för att bl. a. få fram underlag för vissa försöksverksamheter. En del av uppdragen rör frågor som är centrala för gymnasieskolans framtida utformning. Jag tänker här främst på principen om den gemensamma starten och systemet med grundkurser och tilläggskurser. När SÖ har redovisat sina uppdrag i dessa frågor avser jag att återkomma till regeringen med förslag som kan föreläggas riksdagen.

10 Anslagsberäkningar för budgetåret 1984/85 m. m.

De förslag som jag nu har lagt fram om reformering av gymnasieskolan föranleder i princip ingen ändring i beräkningen av driftkostnaderna för budgetåret 1984/85.

Ett reformarbete av denna omfattning måste emellertid för att bli framgångsrikt få föranleda vissa merkostnader för de informationsåtgärder och speciella anordningar som visar sig behövlige i samband med försöks- och utvecklingsarbetet. Sådana merkostnader uppkommer under ett antal budgetår framöver.

Mot denna bakgrund bör regeringen hemställa att riksdagen under ett nytt anslag på statsbudgeten anvisar medel för särskilda kostnader med anledning av det aktuella reformarbetet. Anslaget bör betecknas *Reformering av gymnasieskolan* och vara ett reservationsanslag. Det bör få ankomma på regeringen att närmare bestämma hur medlen skall användas.

För budgetåret 1984/85 bör 12,5 milj. kr. anvisas på det nya anslaget.

I budgetpropositionen har regeringen hemställt att riksdagen för budgetåret 1984/85 till *Fortbildning m. m.* anvisar ett reservationsanslag av 22 989 000 kr. Av detta belopp hänförs sig 2 500 000 kr. till utvecklingsarbete i samband med reformering av gymnasieskolan. Medel för detta ändamål bör inte anvisas under anslaget *Fortbildning m. m.* I stället bör motsvarande medel tillföras det nya anslaget. Jag har i min anslagsberäkning beaktat detta.

I kommunernas statsbidrag till lokal skolutveckling ingår en bidragsdel för lokalt utvecklingsarbete. Denna del bör kommunerna få använda för det försöks- och utvecklingsarbete som jag här har föreslagit. Regeringen bör få avgöra vilka särskilda regler som kan behövas för detta.

Det omfattande försöks- och utvecklingsarbete som jag föreslagit i det

föregående får naturligtvis konsekvenser för medelsanvändningen under en rad anslag inom utbildningsområdet. Jag tänker då främst på anslagen B3. Länsskolnämndernas utvecklingsstöd, B8. Fortbildning m.m. samt B9. Särskilda åtgärder på skolområdet. Jag finner det angeläget att verksamhet som får medel från dessa anslag i den del den avser gymnasieskola och vuxenutbildning inriktas mot att stödja den successiva utveckling och förnyelse av den gymnasiala utbildningen som jag här förordat. Jag avser att i annat sammanhang föreslå regeringen att uppdra åt SÖ att i sin anslagsframställning för budgetåret 1985/86 redovisa förslag om de åtgärder som kan erfordras för att nå detta syfte.

11 Gymnasieskolans planeringssystem och dimensioneringsramarna för budgetåren 1984/85, 1985/86 och 1986/87

Gymnasieskolans planeringssystem med dess två ramsystem (de s. k. sektorsramarna och den s. k. lilla ramen) och dess treåriga planeringsperioder för dimensioneringen är reglerat i förordningen (1982: 171) om elevplatser i gymnasieskolan (ändrad senast 1983: 506). En kort beskrivning av systemet har givits i budgetpropositionen 1984 (prop. 1983/84: 100 bil. 10 s. 108 f.).

I budgetpropositionen 1984 har förslag lagts fram till dimensioneringsramar för budgetåren 1984/85, 1985/86 och 1986/87. För de två sistnämnda budgetåren gällde det planeringsramar.

I det sammanhanget anmälde jag min avsikt att i samband med proposition om reformering av gymnasieskolan återkomma till regeringen med förslag om vissa förändringar av planeringssystemet för gymnasieskolan. Dels borde alla direkt grundskoleanknutna studievägar föras samman i en ram för att ge bättre överblick över utbildningsutbudet för dem som söker mer eller mindre direkt från grundskolan. Dels borde regeringen förelägga riksdagen förslag om slutliga ramar tidigare än hittills för att ge SÖ, länsskolnämnder och kommuner bättre tid för den årliga planeringen av gymnasieskolan.

Jag ämnar nu lägga fram förslag om ändringar i planeringssystemet fr. o. m. budgetåret 1985/86. I anslutning därtill kommer jag att föreslå slutliga ramar för budgetåret 1985/86 och nya planeringsramar för budgetåret 1986/87 enligt det nya systemet. Det har visat sig att även budgetpropositionens förslag till ramar för budgetåret 1984/85 behöver revideras på vissa punkter. Jag tar först upp den frågan.

11.1 Förslag till slutliga ramar för budgetåret 1984/85

I budgetpropositionen 1984 finns *dels* förslag till ram för grundskoleanknutna studievägar om minst ett läsår (uppdelad på sektorsramar och en

ram för ospecificerade platser), dels förslag till ram för övriga studievägar (den s. k. lilla ramen). Vidare finns förslag om möjligheter till avsteg från ramarna inom totalramen och även förslag om bemyndigande för regeringen att besluta om en utökning av totalramen, i den mån arbetsmarknads-skäl så påkallar.

Jag har i budgetpropositionen redovisat de bedömningar som ligger till grund för ramförslagen. Sådana bedömningar innehåller med nödvändighet många osäkra faktorer. Det har under den tid som gått sedan budgetpropositionen framlades visat sig att vissa justeringar bör ske av ramarna.

Sålunda har utvecklingen av högre specialkurser som alternativ till högskoleutbildning gått snabbare än beräknat. Även när det gäller den stora, grundskoleanknutna ramen bör utrymme ges för en utökning. Såväl flera länsskolnämnder som en rad huvudmän för gymnasial utbildning har på olika sätt pekat på att även med ökad hänsyn till direktsökandes önskemål kommer övergångsvis många ungdomar, framför allt i 17-årsåldern, att ställas utanför gymnasieskolan, om inte ramarna kan ökas.

Mot denna bakgrund föreslår jag att ramarna för budgetåret 1984/85 ökas med 2 000 intagningsplatser (stora ramen) och med 1 000 intagningsplatser (lilla ramen) jämfört med vad som angavs i budgetpropositionen 1984.

Den med totalt 3 000 intagningsplatser ökade dimensioneringen av gymnasieskolan kan beräknas leda till en ökad belastning på anslaget B 17. Bidrag till driften av gymnasieskolor med ca 35 milj. kr. En viss ökning av belastningen är också att räkna med för anslaget B 22. Bidrag till undervisningsmateriel inom gymnasieskolan m. m. I gengäld kan förutses en minskad belastning på anslaget B 20. Bidrag till åtgärder inom kommunernas uppföljningsansvar för ungdom under 18 år m. m.

Grundskolanknutna studievägar om minst ett läsår budgetåret 1984/85

Sektor	Utlagt den 31 aug. 1983 för bå 1983/84	Planerings- ramar bå 1984/85 enligt BP 83	Föredra- gandens nya för- slag för bå 1984/85	Jämfö- relse med BP 84	Föredra- gandens förslag, räknat i årselev- platser
HS	20 942	18 100	18 800	0	47 370
VSK	24 001	21 500	21 720	+ 250	40 830
EM	27 076	24 800	25 900	+ 1 000	62 420
TN	23 626	23 550	24 000	+ 450	78 000
TI	32 120	33 500	34 100	+ 250	68 200
JST	2 402	2 400	2 550	+ 50	5 100
Ospecc.	0 ¹	750	320	0	640
Totalt	130 167²	124 600	127 390	+ 2 000	302 560
Procent av		108,7	111,8		2,65 års- elevplatser/ 16-åring
16-åringar	121 810	114 630	113 990 ³		

¹ Före utläggningen fördelat på sektorerna.

² Exkl. lärlingsutbildning och LA-kurser.

³ Reviderad prognos för antalet 16-åringar.

Förslagen innebär inga ändringar av vad som i detta sammanhang sägs i budgetpropositionen om musiklinjen, gymnasial lärlingsutbildning och ospecificerade sektorsplatser.

Övriga studievägar (den s. k. lilla ramen) budgetåret 1984/85

Jag föreslår att den lilla ramen för budgetåret 1984/85 skall omfatta 37 330 årselevplatser. Det tillskott som görs på 1 000 platser i förhållande till förslaget i budgetpropositionen 1984 bör helt reserveras för en ökning av de högre specialkurserna. För budgetåret 1984/85 bör sålunda för högre specialkurser avdelas egen minimiram på 10 830 årselevplatser. Mitt motiv för detta är bl. a. strävan att tillgodose det behov av yrkesinriktad utbildning som alternativ till högskoleutbildning, om vilket jag talat i det föregående.

För kurscr för invandrarungdom bör liksom tidigare 1 000 årselevplatser avdelas inom lilla ramen.

Möjligheter till avsteg från ramarna för budgetåret 1984/85

Om det visar sig nödvändigt för ett bättre utnyttjande av det genom ramarna medgivna totala antalet årselevplatser (totalramen), bör smärre justeringar få göras av platserna dels mellan sektorsramarna inbördes, dels mellan dessa och lilla ramen. I det senare fallet bör omfördelning *från* lilla ramen få utnyttjas för en utökning av i första hand TI- och TN-sektorerna och i andra hand EM-, JST- och VSK-sektorerna. Ingen omfördelning bör dock få ske från vad som anvisats för högre specialkurser. Om en omfördelning *till* lilla ramen blir aktuell, bör den göras med hjälp av platser i den ospecificerade gruppen och användas i första hand för utökning av platserna för högre specialkurser. Det bör få ankomma på regeringen att avgöra i vad mån dessa befogenheter till omfördelningar bör lämnas till SÖ.

I den mån arbetsmarknadsskäl påkallar en utökning av totalramen bör, liksom hittills, regeringen ha rätt att besluta om detta.

Regeringen bör inhämta riksdagens godkännande av mitt förslag om slutliga ramar för elevplatser i gymnasieskolan för budgetåret 1984/85.

11.2 Ändringar i systemet med elevplatsramar fr. o. m. budgetåret 1985/86

Med den i budgetpropositionen 1984 föreslagna prioriteringen av sökande under 18 år vid intagning till direkt grundskolanknutna studievägar (bil. 10 s. 111) ökar behovet att vid den årliga planeringen av gymnasieskolan kunna överblicka vilka platser som i realiteten står till förfogande för dem som lämnar grundskolan. Sådana studievägar finns i dag inte bara i sektorsramarna utan även i lilla ramen. För att ge den önskade överblicken bör en renodling av ramarna göras genom att alla intagningsplatser på direkt grundskoleanknutna studievägar förs samman i en ram. Redan i budgetpropositionen 1983 (prop. 1982/83: 100 bil. 10 s. 298 f.) presentera-

des ett principförslag från SÖ härom. Riksdagen bereddes tillfälle att ta del av vad jag då anförde om en sådan omläggning fr. o. m. budgetåret 1985/86. I tiden sammanfaller en sådan omläggning med de ändringar jag i budgetpropositionen 1984 föreslagit i fråga om principerna för intagning till gymnasieskolan.

Som förutskickades i budgetpropositionen 1984 har SÖ nu haft i uppdrag att slutligt utforma sitt tidigare principförslag. SÖ har därvid från den nuvarande lilla ramen fört över alla specialkurser, som bygger enbart på grundskolan, till aktuella sektorsramar och ramen för ospecificerade platser. Dessa ramar omfattar därmed samtliga längre och kortare grundskoleanknutna studievägar.

SÖ har till ramen för ospecificerade platser fört alla platser för de korta lokalt arbetsmarknadsanknutna specialkurser (LA-kurser), som jag tidigare berört (avsnitt 3.2). I ramen för ospecificerade platser ingår sedan tidigare platser som inte direkt förs till någon av de sex utbildningssektorerna men är avsedda för direkt yrkesinriktade studievägar inom dessa. I ramen för ospecificerade platser bör dessutom, enligt förslag i budgetpropositionen 1984 (bil. 10 s. 117), ingå vissa platser för undervisning enligt samordnade timplaner i glesbygd.

Inom lilla ramen återstår enligt SÖ:s förslag, förutom kurser för invandrarungdom, endast sådana specialkurser som förutsätter tidigare gymnasial utbildning (exempelvis vad jag i det föregående benämnt påbyggnadsutbildningar – avsnitt 3.5), viss lägsta ålder och/eller praktik. Inom lilla ramen skall även i fortsättningen finnas en särskild minimiram för högre specialkurser/påbyggnadsutbildningar.

Det ramsystem SÖ föreslagit synes mig väl ägnat att kunna förbättra den årliga planeringen av gymnasieskolan utifrån de förändrade förutsättningar som ges med en prioritering av i första hand de ungdomar som söker direkt från grundskolan. Jag föreslår därför att ramsystemet ändras fr. o. m. budgetåret 1985/86 i huvudsaklig överensstämmelse med SÖ:s förslag.

Regeringen bör inhämta riksdagens godkännande av mitt förslag om ändring av systemet med elevplatsramar i gymnasieskolan.

Hittills har enligt riksdagens beslut elevplatserna i intagningsklasser vid riksinternatskolorna och Bergsskolan i Filipstad inkluderats i sektorsramarna. De har därvid räknats av från ramarna, innan fördelning av elevplatser skett till kommunernas gymnasieskolor.

I prop. (1983/84: 118) om fristående skolor på gymnasial nivå föreslås att en särskild ram skall skapas för elevplatser vid de nämnda utbildningarna plus andra statsunderstödda fristående utbildningar på gymnasial nivå och att den nya ordningen skall gälla fr. o. m. budgetåret 1985/86.

I enlighet med systemet för dimensionering av gymnasieskolan har regeringen i budgetpropositionen 1984 förelagt riksdagen förslag till planeringsramar för budgetåren 1985/86 och 1986/87 inom det hittills gällande ramsystemet (prop. 1983/84: 100 bil. 10 s. 120 f.).

Dessa ramförslag bör nu ändras med hänsyn till omläggningen av syste-

met enligt förslaget i prop. 1983/84: 100 (bil. 10 s. 115 ff) och mina nu framlagda förslag. För budgetåret 1985/86 bör de nya ramförslagen inte avse planeringsramar utan slutliga ramar med bemyndigande för regeringen att, om arbetsmarknadsskäl så påkallar, besluta om en utökning. Besluten om sådana ramar har hittills fattats först sent på våren före det aktuella budgetåret. SÖ, läns skolnämnderna och kommunerna behöver få bättre tid för den årliga planeringen av gymnasieskolan. I fortsättningen bör riksdagen föreläggas förslag till slutliga ramar tidigare än vad som hittills varit fallet.

I de nya ramförslag som jag nu lägger fram har 900 årselevplatser tagits bort ur HS-, EM- och TN-sektorerna med hänsyn till att elevplatser vid riksinternatskolorna och Bergsskolan i Filipstad inte längre skall ingå.

Jag vill avslutningsvis nämna att jag i mina förslag om minimiramar för högre specialkurser följt SÖ:s förslag om en ytterligare ökning av dessa mot bakgrund av den snabba utvecklingen av utbudet på detta område. Jag har även i övrigt följt SÖ:s förslag till fördelning av de kortare, från lilla ramen överförda specialkurserna på VSK-, EM- och TI-sektorerna. För HS- och TN-sektorerna har inget överförande av specialkurser från lilla ramen varit aktuellt. I förhållande till antalet 16-åringar är antalet platser på HS- och TN-sektorerna oförändrat jämfört med förslagen i budgetpropositionen 1984 (frånsett anpassningen till förslagen i prop. 1983/84: 118 om fristående skolor på gymnasial nivå).

Jag vill i sammanhanget slutligen nämna att SÖ vid redovisningen av sitt uppdrag om förändring av ramarna anfört behov av en rent teknisk justering av beräkandet av årselevplatser för vissa specialkurser inom lilla ramen. Jag har i mina förslag tagit hänsyn härtill.

11.3 Förslag till slutliga ramar för budgetåret 1985/86

Grundskolanknutna studievägar (direktramen)

Jag vill här först åter erinra om mitt förslag i budgetpropositionen 1984 om att sökande under 18 år vid intagning till gymnasieskolans grundskoleanknutna studievägar skall ges företräde före äldre sökande fr.o.m. budgetåret 1985/86. Vidare bör enligt förslaget plats på en gymnasial utbildning i en konkurrenssituation endast i undantagsfall kunna medges för äldre sökande som redan har en minst tvåårig gymnasieutbildning. Antalet platser på de grundskolanknutna studievägarna bör därmed räcka bättre än tidigare för dem som söker mer eller mindre direkt från grundskolan.

För budgetåret 1985/86 beräknas antalet 16-åringar vara ca 108 200 eller ca 5 800 färre än budgetåret 1984/85.

Sektor	BP 84	Föredragandens nya förslag räknat i	
		intagningsplatser	årselevplatser
HS	17 600	17 495	44 080
VSK	18 130	19 420	36 510
EM	22 370	23 485	56 600
TN	22 300	22 695	73 750
TI	33 850	34 400	68 800
JST	2 500	2 675	5 350
Ospec.	900	1 500	3 000
Totalt	117 650	121 670	288 090

Icke grundskoleanknutna studievägar (lilla ramen)

Den nya lilla ramen bör omfatta 34 230 årselevplatser, varav 12 500 såsom minimiram för högre specialkurser/påbyggnadsutbildningar.

I enlighet med förslaget i budgetpropositionen 1984 bör liksom tidigare 1 000 årselevplatser avdelas för kurser för invandrarungdom.

Möjligheter till avsteg från ramarna för budgetåret 1985/86

Om det visar sig nödvändigt för ett bättre utnyttjande av det genom ramarna medgivna totala antalet årselevplatser (totalramen), bör smärre justeringar få göras av platserna dels mellan sektorsramarna inbördes, dels mellan dessa och lilla ramen. I det senare fallet bör omfördelning *från* lilla ramen få utnyttjas för en utökning av i första hand TI- och TN-sektorerna och platserna för LA-kurser, i andra hand EM-, JST- och VSK-sektorerna. Ingen omfördelning bör dock få ske från vad som anvisats för högre specialkurser. Om en omfördelning *till* lilla ramen blir aktuell, bör den göras med hjälp av platser i den ospecificerade gruppen och användas i första hand för utökning av platserna för högre specialkurser. Det bör få ankomma på regeringen att avgöra i vad mån dessa befogenheter till omfördelningar bör lämnas till SÖ.

I den mån arbetsmarknadsskäl påkallar en utökning av totalramen bör, liksom hittills, regeringen ha rätt att besluta om detta.

Regeringen bör inhämta riksdagens godkännande av mitt förslag om slutliga ramar för elevplatser i gymnasieskolan för budgetåret 1985/86.

11.4 Förslag till nya planeringsramar för budgetåret 1986/87

För budgetåret 1986/87 beräknas antalet 16-åringar vara ca 109 700 eller ca 1 500 fler än budgetåret 1985/86.

Grundskolanknutna studievägar (direktramen)

Sektor	BP 84	Föredragandens nya förslag, räknat i intagningsplatser	årselevplatser
HS	17 900	17 770	44 785
VSK	18 750	19 810	37 240
EM	22 600	22 690	54 685
TN	22 700	22 595	73 440
TI	33 850	34 150	68 300
JST	2 500	2 625	5 250
Ospec.	900	1 500	3 000
Totalt	119 200	121 140	286 700

Icke grundskoleanknutna studievägar (lilla ramen)

Lilla ramen bör omfatta 33 230 årselevplatser, varav 12 530 såsom minimum för högre specialkurser/påbyggnadsutbildningar. För särskilda kurser för invandrarungdom bör liksom hittills avdelas 1 000 årselevplatser.

Regeringen bör inhämta riksdagens bemyndigande om planeringsramar för budgetåret 1986/87 i enlighet med vad jag nu förordat.

12 Hemställan

Jag hemställer att regeringen
dels föreslår riksdagen att

1. godkänna att möjligheterna att bedriva studier varvade med annan verksamhet ökas för främst ungdomar inom uppföljningsverksamheten genom system med sådana kurser som motsvarar delar av utbildningar i gymnasieskolan och komvux (3.2),
2. godkänna att försöksverksamhet med specialämnen i årskurs 3 av samhällsvetenskaplig och humanistisk linje anordnas (3.4),
3. besluta att specialarbete skall införas i årskurs 3 av alla tre- och fyraåriga linjer i gymnasieskolan tidigast läsåret 1986/87 och senast läsåret 1987/88 (3.4),
4. godkänna mitt förslag om satsning på påbyggnadsutbildning av angivna slag (3.5),
5. godkänna mitt förslag att tim- och kursplaner för regionalt arbetsmarknadsanknuten påbyggnadsutbildning (f.n. högre specialkurser) fr.o.m. budgetåret 1985/86 får fastställas av länskolnämnderna i en landsomfattande försöksverksamhet (3.5),
6. godkänna att försöksverksamhet anordnas med olika former för ökat inflytande för elever och ökad föräldramedverkan (4.3),

7. besluta att försöksverksamheten med yo-vecka och återkommande praktisk arbetslivsorientering skall avvecklas med början läsåret 1984/85 (5.4),
 8. godkänna mitt förslag om försöksverksamhet med praktik på alla linjer och linjeliknande specialkurser i gymnasieskolan (5.4),
 9. godkänna att regelsystemen för gymnasieskolan och komvux anpassas till varandra i fall där det behövs för att möjliggöra ökat samarbete mellan utbildningsformerna i syfte att utnyttja resurserna bättre (8),
 10. godkänna mitt förslag om skyldighet för varje länsskolnämnd att ta initiativ till regelbundna samråd om utbudet av utbildning i gymnasieskolan, komvux och AMU i länet (8.2),
 11. godkänna att bidragsdelen till lokalt utvecklingsarbete i statsbidraget till lokal skolutveckling av kommunerna får användas för angivet försöks- och utvecklingsarbete enligt regler som regeringen utformar (10),
 12. till *Reformering av gymnasieskolan* för budgetåret 1984/85 under åttonde huvudtiteln anvisa ett reservationsanslag av 12 500 000 kr. (10),
 13. till *Forthbildning m. m.* för budgetåret 1984/85 under åttonde huvudtiteln, i stället för det i prop. 1983/84: 100 bil. 10 angivna beloppet, anvisa ett reservationsanslag av 20 489 000 kr. (10),
 14. i stället för vad som föreslås i prop. 1983/84: 100 bil. 10 godkänna vad jag nu för budgetåret 1984/85 har förordat i fråga om ramar för elevplatser i gymnasieskolan (11.1),
 15. bemyndiga regeringen att – i den mån arbetsmarknadsskäl så påkallar – för budgetåret 1984/85 medge att totalramen för elevplatser utökas (11.1),
 16. godkänna mitt förslag om ändringar i systemet med elevplatsramar i gymnasieskolan fr. o. m. budgetåret 1985/86 (11.2),
 17. godkänna mitt förslag om slutliga ramar för elevplatser i gymnasieskolan för budgetåret 1985/86 (11.3),
 18. bemyndiga regeringen att – i den mån arbetsmarknadsskäl så påkallar – för budgetåret 1985/86 medge att totalramen för elevplatser i gymnasieskolan utökas (11.3),
 19. bemyndiga regeringen att fastställa planeringsramar för elevplatser i gymnasieskolan för budgetåret 1986/87 i enlighet med vad jag nu har förordat i stället för vad som föreslagits i prop. 1983/84: 100 bil. 10 (11.4),
- dels bereder riksdagen tillfälle att ta del av vad jag anfört om*
20. en mjukare övergång från grundskolan till gymnasieskolan (3.2),
 21. grundkurser och tilläggskurser samt temastudier (3.3),
 22. individuell studieplanering (4.3).

13 Beslut

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och beslutar att genom proposition förelägga riksdagen vad föredraganden har anfört för de åtgärder eller de ändamål som föredraganden har hemställt om.

Sammanfattning av gymnasieutredningens betänkande En reformerad gymnasieskola (SOU 1981: 96)

Avdelning I. Bakgrund

Behovet av att gymnasieskolan reformeras (kapitel 1)

I kapitel 1 beskriver vi kortfattat gymnasieskolans framväxt och preciserar mot den bakgrunden varför gymnasieskolan behöver reformeras.

Den nuvarande gymnasieskolan fick sin organisation fastställd 1968, och nu gällande läroplan har tillämpats sedan höstterminen 1971. Det förändringsarbete som låg bakom dessa beslut var steg i ett omfattande reformarbete som pågått under lång tid. Besluten innebär att tidigare åtskilda organisationer för gymnasium fackskola och yrkesskola förenades till en ny, integrerad gymnasieskola. De tidigare starkt uppsplittrade yrkeslinjerna fick en moderniserad och enhetlig uppläggning. Någon närmare innehållslig och studieorganisatorisk samordning mellan å ena sidan de helt eller delvis yrkesförberedande tvååriga linjerna och å andra sidan de tre- eller fyraåriga studievägarna i gymnasiet genomfördes dock inte.

Till sin inre struktur omfattar sålunda den nuvarande gymnasieskolan tre klart åtskilda grupper av studievägar med rötter i olika tidigare skolformer, gymnasierna (de allmänna, de tekniska och handelsgymnasierna), fackskolan och yrkesskolan. Detta utgör bakgrunden till den kritik som ibland framförs mot gymnasieskolan för dess brist på inre sammanhållning och integration. I våra direktiv framhålls att den nuvarande gymnasieutbildningen innebär att skillnaden mellan olika kategorier i arbetslivet förstärks genom att eleverna får olika utbildning och erfarenheter och har alltför lite kontakt med varandra under utbildningstiden. Utvidgning av arbetsuppgifter, lagarbete, medinflytande, möjligheter att delta i utbildning och utveckling på arbetsplatsen underlättas om de som utbildar sig för samma arbetsmarknadssektorer får vissa gemensamma erfarenheter och referensramar under utbildningstiden.

Vi vet att olika grupper av gymnasielinjer rekryterar elever från skilda socialgrupper. Här finns en inbyggd konflikt i gymnasieskolan, som inte återspeglar annat än den socialt betingade fördelning av arbetsuppgifter som vårt samhälle i stor utsträckning bygger på. Ingen torde bestrida att samhället inom rimliga gränser måste bygga på en arbetsfördelning och specialisering. Få, om ens några, torde å andra sidan hävda att denna fördelning bör vara så hårt kopplad till social bakgrund som den är i dag. Oavsett vad man anser om skolans kraft att kunna bryta detta mönster måste hävdas, att den starkare än hittills måste medverka till att så sker.

Riksdagen fattade 1975 ett principbeslut om en genomgripande reform av högskolan, en reform som genomfördes med början 1977. I det arbete som ledde fram till reformbesluten förutsattes att gymnasieskolan skulle ändras bl. a. så att en utjämning mellan yrkesförberedande och studieförberedande linjer genomfördes. I våra direktiv från 1976 och också i de följande tilläggsdirektiven framhålls att mer av yrkesförberedande inslag bör införas på de studieförberedande studievägarna och mer av studieförberedande inslag bör införas på de yrkesförberedande utbildningsvägarna.

Ett mångårigt reformarbete strävar alltså i riktning mot en samordnad och mer integrerad gymnasieskola.

Gymnasieskolan är en frivillig skolform som i dag direkt tar emot ca 80 % av den årskull som lämnar grundskolan efter årskurs 9. De flesta eleverna finner sig väl till rätta i gymnasieskolan och får där en för dem meningsfull och användbar utbildning.

Bland de elever som inte söker sig till gymnasieskolan finns en stor grupp som hellre önskar att få påbörja ett arbete än att fortsätta sina studier. I kapitel 3 anges att en skattning av den grupp 16-åringar som under perioden 1978-85 inte fortsätter med några studier alls efter grundskolan torde ligga inom intervallet 12-15 %. Bland dessa finns de elever som lämnat grundskolan med ofullständig kompetens. Enligt SCB:s grundskoleuppföljning 1980 är denna grupp ca 8 % av årskullen.

I kapitel 3 talas om utsatta elevgrupper, varmed menas de ungdomar som av en eller annan orsak inte kan ta till vara sina egna intressen eller utveckla sina förutsättningar på ett bra sätt. Dessa ungdomar återfinns i stor utsträckning bland dem som inte söker till gymnasieskolan eller efter kort tid avbryter sina gymnasiestudier. Det är därför enligt vår mening av största vikt att gymnasieskolan organiseras på ett sådant sätt att den förmår erbjuda studiealternativ som är meningsfulla även för dessa elevgrupper.

I våra direktiv framhålls att den gymnasieskola som vi föreslår skall vara en gymnasieskola för *alla*.

En faktor som har skärpt kraven på att förändra gymnasieskolan i denna riktning är ungdomsarbetslösheten, som på ett mycket oroande sätt ökat de senaste åren. Gymnasieskolan måste lämna sitt bidrag till att aktivt förbygga arbetslöshet hos ungdomar genom att erbjuda meningsfull utbildning för alla ungdomsgrupper.

Kraven på gymnasieskolan är många och kommer från olika håll. Ett ofta återkommande klagomål mot gymnasieskolan är att anknytningen till arbetslivet är för liten. Lyssnar man till eleverna själva är det önskemål som oftast förs fram att de skall få komma i närmare kontakt med arbetslivet.

Företrädare för arbetsmarknaden anser att det är absolut nödvändigt att värna om de kunskaper och färdigheter som ger grunden för en kommande yrkeskompetens. Samtidigt efterlyser man en förbättrad "social kompetens". Med detta menas i första hand att eleven måste ha bättre förutsättningar än i dag att smälta in i en arbetsgemenskap, samarbeta, ta eget ansvar, respektera regler som gäller på en arbetsplats, kunna delta i diskussioner och beslut och i övrigt kunna påverka arbetslivets utveckling.

Från högskolan föreligger ingen entydig kravbild. Gymnasieskolan anses fylla kraven från högskolan i vissa ämnen men inte i andra. Ett exempel där kraven inte uppfylls tycks vara de främmande språken utöver engelska.

Man menar t. ex. att det numera i praktiken är uteslutet att använda kurslitteratur på tyska eller franska.

Från lärare och elevhåll framhålls ibland att den starka ämnessplittringen skapar en alltför uppspaltad arbetsdag som motverkar möjligheterna till att göra koncentrerade arbetsinsatser i enskilda ämnen och begränsar elevernas möjligheter till medinflytande och medansvar. Det splittrade schemat leder också till mycket "spiltid" som borde kunna tas till vara bättre. Den nuvarande linjeindelningen gör det svårt att byta studiemål och leder till studieavbrott eller till att elever går igenom först en linje, därefter ytterligare en. Även om samläsningsmöjligheter ingalunda saknas, leder linjernas konstruktion i vissa fall till att undervisningen måste ske i ett stort antal små elevgrupper, vilket gör studieorganisationen onödigt kostsam.

Slutligen måste gymnasieskolan kunna fylla en funktion i 80-talets och 90-talets Sverige. Utvecklingstendenser som måste uppmärksammas när en ny gymnasieskola diskuteras är bl. a. näringslivets utveckling, arbetslivets fortsatta demokratisering, det högspecialiserade industrisamhällets behov av att balanseras med "mjukare" inslag, Sveriges utveckling mot ett flerkulturellt samhälle samt den ökade internationalisering som gör att svenskar i högre grad än nu kan komma att finna arbete på en internationell arbetsmarknad.

Det som ovan sagts visar enligt vår bedömning att situationen kräver – utöver den löpande förnyelse och det "rullande" läroplansarbete som hela tiden pågår och som enligt vår mening är av största värde – att gymnasieskolan måste förändras genom en mer genomgripande organisatorisk reform.

De problemområden som vi enligt våra direktiv framför allt bör beakta är huvudsakligen tre:

- ☐ Övergången från grundskolan och därmed *utgångsläget* för gymnasieskolan
- ☐ Förhållandena *inom* den nuvarande gymnasieskolan och dennas relation till andra utbildningsformer på samma stadium, t. ex. kommunal vuxenutbildning.
- ☐ *Arbetsmarknad och samhälle* utanför och efter gymnasieskolan – i dag och inom en överblickbar framtid.

Våra direktiv framhåller slutligen att vårt arbete skall mynna ut i ett *principförslag* som även kan inrymma alternativa förslag.

Framtiden (kapitel 2)

Vi har inte kunnat genomföra egna framtidsstudier. Däremot har vi tagit del av sådant material och också låtit ställa samman framtidsstudier till scenarier. Till detta har vi lagt egna värderingar om i vilken riktning vi vill att utvecklingen skall gå. Vi sammanfattar:

- ☐ Skolan måste förhålla sig aktiv gentemot tänkta eller verkliga samhällsförhållanden. Så långt det går måste skolan ligga före samhällsutvecklingen.
- ☐ Vårt näringsliv kommer fortgående att förändras. Det är vanskligt att förutse hur förändringarna kommer att se ut. Det är därför omöjligt

- att försöka precisera alla de kompetenskrav ett framtida arbetsliv kommer att ställa på individen.
- Vi ansluter oss till ett aktivt ekonomiskt utvecklingsalternativ. Detta utesluter inte att man i skolan också måste diskutera mer konfliktfyllda alternativ.
 - Arbetet har en mycket central roll i alla människors liv. Dess värde måste upprätthållas även i framtiden. Arbetets innehåll bör förändras så att det blir bredare och sammansatt av olika uppgifter.
 - Sveriges beroende av utlandet är stort och kommer att vara det även i framtiden.
 - Ett framtida samhälle bör präglas av större förståelse mellan individer. För att bidra till ett sådant mjukare samhälle bör skolans arbete
 - inriktas på att ge eleverna överblick, helhetssyn och förmåga till kritisk distans
 - inriktas mot nytänkande och okonventionellt idéskapande; det bör ha inslag av kulturellt skapande verksamhet
 - stödja eleverna till meningsfull fritidssysselsättning
 - förändra könsrollssattityder och bryta upp fördomar
 - ha ett historiskt perspektiv och ge eleverna en i vid mening humanistisk hållning
 - lära samtliga elever att bry sig om sina medmänniskor och vårda de ändliga naturresurserna
 - klargöra vårt ansvar gentemot förtryckta och fattiga länder.
 - Sverige håller på att bli ett flerkulturellt samhälle. Skolan måste bidra till att olika folkgrupper får förståelse för varandras särart på samma gång som olika minoritetsgrupper skall få möjlighet att stärka sin kulturella identitet.
 - Gymnasieskolan måste bygga upp ungdomars framtidstro och klarlägga att framtiden går att påverka.
 - För att möta de krav på ny kompetens som ett framtida arbetsliv kommer att ställa måste principen om återkommande utbildning få ökad tillämpning. Vuxenutbildning med nära anknytning till arbetslivet bör få ökad betydelse i framtiden. Man måste vara återhållsam med generella krav på förlängda studietider i gymnasieskolan. Balansen mellan olika ämnesgrupper måste uppmärksammas.
 - Skolan måste motarbeta den teknikfientlighet som ibland finns i samhällsdebatten.
 - Datorteknik samt kemi-, laboratorie- och processteknik är områden som måste få förstärkta utbildningsinsatser. Ett nytt ämne, kulturkunskap, bör införas.
 - Skolan måste ge eleverna sådan medborgarkunskap att de kan och vill påverka förhållandena på sin arbetsplats och i samhället.

Problem i den nuvarande gymnasieskolan (kapitel 3)

I kapitel 3 ges en översiktlig beskrivning av dagens gymnasieskola och dess olika problem. Vi återger här kapitlets sammanfattning.

Rekrytering

- ☐ De yrkesförberedande linjerna har ökat sin andel av de elever som tas in till gymnasiestudier på bekostnad av de teoretiska linjerna; ökningen är dock inte tillräcklig
- ☐ Många elever får inte sina förstahandsval tillgodosedda
- ☐ Flertalet ungdomar i en årskull söker till och får en gymnasieplats. Mellan 10 000 och 20 000 elever får ingen utbildning utöver grundskolan
- ☐ De som inte vill studera vidare efter grundskolan önskar hellre arbeta; de anser inte fortsatt utbildning vara meningsfull
- ☐ Det finns flera särskilt utsatta grupper, bl. a. elever med ofullständig grundskola, ungdomar som slutar efter fullföljd grundskola, skoltrötta elever och invandrarelever
- ☐ Barn till högre socialgrupper söker i större utsträckning teoretiska (högskoleförberedande) linjer medan barn till lägre socialgrupper i större utsträckning väljer yrkesförberedande linjer
- ☐ Ser man till statistiska medelvärden har samhällets ansträngningar att jämna ut den sociala skevheten i rekryteringen till gymnasieskolan inte lyckats särdeles väl. Bryter man upp dessa värden finner man däremot – i linje med de ambitioner man haft med reformerna – att en utjämning har skett för vissa elevgrupper; det gäller elever på den högsta betygsnivån
- ☐ Könsfördelningen är mycket sned.

Studieorganisation

- ☐ En del linjer "träffar rätt" med avseende på yrkesområde, andra gör det mindre väl
- ☐ Man kan inte säga att en viss linje utbildar för en given nivå inom ett yrkesområde. Det finns linjer där detta gäller men det ges också flera exempel på motsatsen
- ☐ Den dominerande rekryteringsvägen till högskolan går från de tre- och fyraåriga linjerna
- ☐ Linjebyten förekommer i första hand från naturvetenskaplig linje men också från en del tvååriga linjer
- ☐ Studieavbrotten i gymnasieskolan har ganska stor omfattning.

Utbildningens innehåll och kvalitet

- ☐ Elever som gått på yrkesförberedande linjer anser att de har fått lära sig något som är deras egen kunskap. De upplever detta positivt. Elever på teoretiska linjer saknar denna upplevelse.
- ☐ Allmänna ämnen på yrkesförberedande linjer får hyggliga omdömen av eleverna. Avnämarna anser det vara bra att de allmänna ämnena utökats i dessa utbildningar.
- ☐ Den yrkeskompetens som eleverna har när de slutar i gymnasieskolan godtas i stort av arbetsmarknaden, även om önskemål om förstärkningar inte saknas i enskilda branscher.
- ☐ Däremot riktas allvarliga klagomål mot hur gymnasieskolan förbereder eleverna för rollen som samhällsmedlem och löntagare. Det brister i fråga om träning i grupparbete, konfliktlösning, ansvarstagande och liknande.

- ☐ Både elever och arbetsmarknad anser att gymnasieskolan är för isolerad från arbetslivet. Ett av uttrycken för detta är de starka önskemålen om praktik för alla elever.
- ☐ Våra ämnesanalyser ger besked om vilka problem som finns i enskilda ämnen såsom svenska, matematik, engelska, naturkunskap, samhällskunskap, arbetslivsorientering och estetisk-praktiska ämnen.
- ☐ Det är för litet samband mellan ungdomarnas personliga utveckling och skolans värld. Andra delar av det totala "läronätet" spelar – på gott och ont – en stor roll.
- ☐ Ungdomarna vill behövas, vill bli tagna på allvar. De har uppfattningar om vilka kunskaper och färdigheter som är bra. De är beredda att öva inflytande och ta medansvar.
- ☐ Eleverna är i stort sett motståndare till nuvarande betygssystem.

Kraven på en reformerad gymnasieskola (kapitel 4)

I kapitel 4 väger vi samman de viktigaste slutsatserna som kan dras av vad som sägs i kapitel 1, 2 och 3. Vi ser därvid efter om de önskemål som framträdde ur övervägandena om framtiden motsäger, förstärker eller för in några helt nya aspekter på de krav som kan härledas ur mer omedelbara problem.

I fråga om gymnasieskolans grundläggande *mål* och huvudsakliga arbetsuppgifter framträder inga förändringskrav av principiell natur. Som helhet bör denna del av skolsystemet alltså utgöra ett första steg i en specialisering för yrkesverksamhet antingen direkt efter avslutad skolgång eller efter ytterligare studier i högskolan.

När det gäller de två- och treåriga linjer som i dagens läge i första hand förbereder för yrkesverksamhet direkt efter gymnasieskolan reser både arbetsliv och elever krav på att den nuvarande yrkeskompetensens allmänna nivå bör behållas. Om någon förändring därutöver bör göras, gäller det i första hand att bredda kompetensen på följande sätt:

- ☐ Anpassningen till arbetsmarknaden bör underlättas.
- ☐ Skolans arbete bör vara sådant att det motiverar och rustar eleverna att aktivt delta i samråds- och beslutsprocesser på arbetsplatser och i organisationer.
- ☐ Ett större antal elever än f. n. bör få möjlighet att kombinera yrkesinriktad utbildning med språkstudier utöver engelska.
- ☐ Övergång till högskolestudier bör underlättas för dem som önskar detta utan att det får negativa effekter för andra elever.

De linjer som i dag främst fyller en högskoleförberedande uppgift behöver knytas närmare till arbets- och samhällslivet, i första hand genom praktik. Det bör också bli lättare för dem som vid utbildningstidens slut vet med sig att de inte vill gå vidare till högskolan att förvärva kompletterande färdigheter för omedelbar yrkesverksamhet.

Gymnasieskolans mål är redan nu att kunna ta emot samtliga elever i en årskull. Ungdomsarbetslösheten och situationen på arbetsmarknaden ställer krav på att gymnasieskolan skall kunna ge lågutbildade och svag-motiverade elever från grundskolan en efter deras förutsättningar och behov

anpassad utbildning. Gymnasieskolan har här en målgrupp som kräver särskild omsorg och speciella stödresurser.

För samtliga elevkategorier gäller slutligen, att det behöver bli lättare för dem att få känna och ta ansvar för det egna studiearbetet, vidga sina vyer och utveckla sin personlighet. Med ökande ålder behöver eleverna i gymnasieskolan i växande grad bli tagna i anspråk som de mognande och ansvarskännande personligheter de allra flesta av dem är.

Övergången från grundskola till gymnasieskola behöver bli avsevärt mjukare. Den behöver t. ex. anpassas bättre till elevernas behov av att efter någon tids konkret erfarenhet lägga om studievägen utan att de därför skall behöva förlora ett helt studieår. En studieorganisation som i större utsträckning än f. n. svarar mot breda intresseområden bör också eftersträvas.

Det bör också vara möjligt att redan under vårterminen av årskurs 9 i grundskolan ge eleven särskild förberedelse för studierna i gymnasieskolan. Det kan t. ex. gälla att stärka baskunskaperna i matematik för elever som valt tekniskt utbildningsområde. Härutöver behöver gymnasieskolans ingångsskede byggas upp på ett sådant sätt, att det blir möjligt för elever utan B-språk och med endast allmän kurs i matematik och engelska att gå vidare till vilken gymnasial studieväg som helst, alltså även till dem som tidigare ställt högre krav på förkunskaper.

Elever med behov därav skall slutligen kunna påbörja gymnasiestudier i långsam studietakt och med ett stort mått av praktiska inslag. Detta är en viktig förändring för att ge också de ungdomar som i dag står utanför gymnasieskolan en meningsfull utbildning.

De punkter som i första hand rör övergången från grundskolan får omedelbara konsekvenser för *studieorganisationen*. Anpassningen av utbudet av språkundervisning till en ännu större variation i elevernas förkunskaper bör t. ex. sätta spår i timplanerna för språk. Det måste erbjudas ökade möjligheter till ett vidgat språkprogram för elever med goda färdigheter i engelska och B-språk vid gymnasieskolans början. Andra elever måste få tillfälle att med ett större timtal nå upp till en god färdighetsnivå i ett mer begränsat antal språk, i första hand engelska och tyska eller franska.

De elever som har behov av det bör kunna bedriva gymnasiestudier på deltid. De skall också under någon tid kunna ägna sig helt åt praktik eller förvärvsarbete och därefter kunna återuppta studierna i normal omfattning.

En inom gymnasieskolan avslutad yrkesförberedande utbildning bör, lättare än nu kunna kompletteras – förutom med ytterligare yrkesförberedande inslag – till högskoleförberedande kompetens. Detta kan ske antingen omedelbart efter de två utbildningsåren eller efter en periods yrkesarbete. Om man följer den senare modellen tillämpas principen om återkommande utbildning. Kompletteringsutbildningen kan anordnas antingen i gymnasieskolans egen eller i den kommunala vuxenutbildningens regi. Olika former för samarbete mellan dessa utbildningsanordnare måste finnas i framtiden, anpassade till skilda orters behov och förutsättningar. Elever som följer ett treårsprogram skall kunna få ett kompletterande yrkesinriktat inslag mot slutet av utbildningen.

Det är nödvändigt att möjligheterna till samverkan med kommunal vuxenutbildning och arbetsmarknadsutbildning ökas. På så vis kan utbildningsresurserna användas effektivare.

Vi anser att praktik skall införas på alla studievägar. Praktiken måste spridas ut över läsåret. På det viset kan tillgängliga platser utnyttjas bättre.

Den nuvarande starka ämnessplittringen på de tre- och fyraåriga linjerna måste dämpas. De mål om förmåga till självständiga studier som nu tar sig uttryck i ett program för beting och specialarbete behöver ytterligare främjas genom koncentrationsläsning och längre, sammanhängande arbetspass. En större fördjupning behöver komma till stånd i de olika studievägarnas karaktärsämnen. Utbytet av vad som brukar betecknas som allmänorienterande ämnen behöver bli bättre, framför allt vad gäller den naturvetenskapliga orienteringen för elever inriktade mot humaniora, samhällsvetenskap, socialt arbete och ekonomi.

Slutligen bör studieorganisationen ses över med sikte på att få bort återvändsgränder bland linjer och grenar samt bredda kompetensen där den är för smal. Arbetslivsorienteringen behöver ses över och de estetisk-praktiska ämnena få ett ökat utrymme.

Våra överbåganden om framtiden understryker på ett särskilt sätt vikten av att studieorganisationen gör det lättare för eleverna att få perspektiv på globala och internationella beroendeförhållanden samt en fördjupad förståelse av vad kulturell identitet innebär.

En reformerad gymnasieskola bör mer än nu göra det möjligt att variera *arbetssätt* och studieformer efter både elevernas önskemål och behov, lärarnas möjligheter, skolans resurser och de krav som olika slag av ämnen och kurser ställer. Det finns nu liksom tidigare all anledning att varna för övertro på att en viss metod i alla lägen är kungsvägen för att nå de önskvärda målen. Vilka arbetssätt och metoder man i verkligheten kommer att använda bestäms mindre av föreskrifter än av organisatoriska förutsättningar såsom timtal, arbetspassens längd och ämnesföljden.

I en ny gymnasieskola bör därför en mångfald arbetsformer och metoder få prövas och utvecklas. Det är viktigt att eleverna får träna sig i att planera, genomföra och utvärdera sitt studiearbete på ett självständigt sätt parallellt med att de under andra lektioner tränar sin förmåga till lyssnande och koncentrerad egen bearbetning av ett inlärningsstoff. En viktig förutsättning för detta är att möjligheterna till handledning ökar.

Eleverna måste lära sig såväl genom arbetsformerna som skolans innehåll att inläring är en aktiv process, som kräver både arbete, tålmod och engagemang för att resultatet skall bli gott. Samtidigt måste lärarna i den reformerade gymnasieskolan mera se på eleverna som medagerande i inlärningsarbetet än som passiva mottagare. Detta kan ske bl. a. genom att eleverna i allt större utsträckning får ta eget ansvar inte bara för delar utan också för större avsnitt av lärostoff och arbetsperioder.

Det är samtidigt väsentligt att arbetssätt och arbetsformer i gymnasieskolan inte på ett avgörande sätt skiljer sig från det samtida arbetslivets, där demokrati och medbestämmande blivit allt viktigare inslag. Rimligen bör den praktik, som vi föreslår, samt den pågående utvecklingen mot ett mer direkt samspel mellan arbetsliv och skola, kunna bidra här till.

Även i övrigt bör hela arbetet läggas upp så att eleverna i ökande utsträckning – såväl i förhållande till nuläget som med stigande årskurs inom den nya gymnasieskolan – får möjligheter att ta ett eget ansvar för sin arbetsmiljö och sin studiesituation. Det är också viktigt att elevernas er-

farenheter och åsikter tas till vara och får påverka undervisningen under kommande år. Utvärderingen måste vara ett viktigt led i utvecklingen av arbetssätten.

Avdelning II. Huvuddragen i en ny studieorganisation

Till denna avdelning hör kapitlen 5–16, som var och ett behandlar väsentliga delar i förslaget till ny studieorganisation.

Utbildningsområden och studieprogram (kapitel 7 och 8)

Vi föreslår att begrepp som linjer, grenar och varianter utgår. I stället talar vi om *korta* och *långa studieprogram*. För att förbättra den inre samordningen och integrationen i gymnasieskolan förs de olika studieprogrammen samman i *tre utbildningsområden*, inom vilka studiestarten är gemensam.

De korta studieprogrammen omfattar två studieår och är i första hand yrkesförberedande. De långa studieprogrammen omfattar tre eller fyra studieår och är särskilt avsedda att förbereda eleverna för högskolestudier. Den skarpa gränsen mellan yrkesförberedande och studieförberedande utbildningar tonas ned genom att de allmänna inslagen ökar i de yrkesförberedande studieprogrammen och de yrkesförberedande inslagen ökar i de studieförberedande.

Vi föreslår att de olika studieprogrammen grupperas i följande tre *utbildningsområden*:

- ☐ Det ekonomiska utbildningsområdet
- ☐ Det sociala utbildningsområdet
- ☐ Det tekniska utbildningsområdet.

Det tekniska utbildningsområdet är så omfattande att det har delats i fyra utbildningsblock:

- ☐ Det mekaniska blocket
- ☐ Det el-telätekniska blocket
- ☐ Det bygg- och anläggningstekniska blocket
- ☐ Det laborietekniska blocket.

I det mekaniska blocket återfinns de kompetenser som eleverna idag når på den verkstadstekniska, den fordonstekniska, den drift- och underhållstekniska och den processtekniska linjen. Det bygg- och anläggningstekniska blocket inrymmer de nuvarande "stora" byggutbildningarna, nämligen dem för byggnadsträarbetare, murare, betongarbetare och väg- och ledningsarbetare.

Det laborietekniska blocket är avsett att inrymma utbildningar som tillsammans kan fylla samhällets nuvarande och kommande behov av laborietekniskt utbildad personal. Ett kommande beredningsarbete får utvisa hur blocket närmare bör utformas och dimensioneras.

Till varje utbildningsområde/block hör också specialkurser. I det tekniska

utbildningsområdet ingår dessutom vissa studieprogram som inte naturligt kan föras till något av utbildningsblocken (program motsvarande t. ex. nuvarande mindre linjer som jordbrukslinjen, skogslinjen, träteknisk linje).

Vi föreslår också

- att de nuvarande specialkurserna som direkt bygger på avslutade grundskolestudier måste ses över så att samma principer i stort gäller för dem som för de korta studieprogrammen
- att de korta studieprogrammen skall kunna följas av kompletteringsutbildning som leder dels till kompetenser motsvarande de långa programmens, dels till högre yrkeskompetens.
- att de långa studieprogrammen skall kunna avslutas praktiskt genom att man under det tredje året väljer en koncentrerad yrkesteknisk kurs, kyt-kurs
- att de slutkompetenser som man kan uppnå i dagens gymnasieskola i huvudsak kan återfinnas i den nya organisationen. Studievägar som formellt saknar motsvarighet i vår studieorganisation är de tvååriga sociala, tekniska och ekonomiska linjerna samt den tvååriga konsumtionslinjen. De återfinns dock i väsentliga delar inom ramen för de tvååriga programmen (t. ex. konsumtionslinjen som till stora delar ersätts av studieprogrammet för hemvård och socialtjänst).

Av tabell 13.1 och figur 13.1 på följande sidor framgår vilka studieprogram och slutkompetenser som den nya gymnasieskolan kommer att erbjuda.

Studieprogrammets principiella uppbyggnad (kapitel 8, 13, 16)

Vi lägger fast principerna om *stadga*, *flexibilitet* och *ny start* som utgångspunkt för våra förslag till hur studieprogrammen bör vara uppbyggda.

Tabell 13.1 Översikt över studieprogram och slutkompetenser i den nya gymnasieskolan

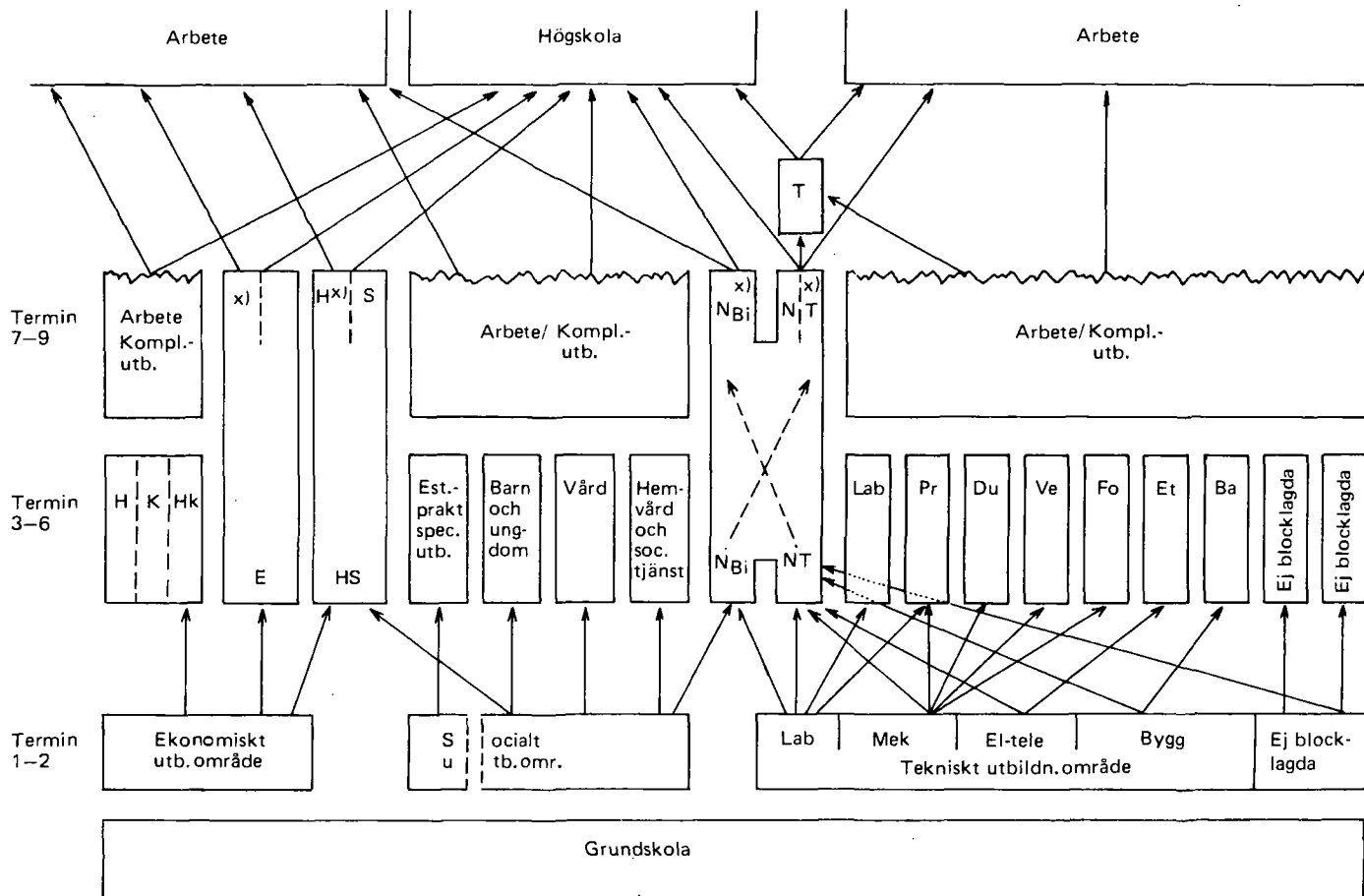
Utbildningsområde	Korta studieprogram	Långa studieprogram
Ekonomiskt	Handel och kontor	Ekonomi Humaniora och samhällsvetenskap (alternativ ingång)
(Närliggande utbildningar)	Diverse specialkurser	
Socialt	Vård Barn och ungdom Hemvård och socialtjänst	Humaniora och samhällsvetenskap (alternativ ingång) Naturvetenskap-biologi
	Bild Dans Drama Musik	På ett begränsat antal orter
(Närliggande utbildningar)	Diverse specialkurser	

Utbildningsområde	Korta studieprogram	Långa studieprogram
Tekniskt		
<i>Mekaniska blocket</i>	Fordonsmekanik Maskinmekanik Bilskadereparation Plåt- och svetsmekanik Verkstadsmekanik Drift- och underhållsteknik Processteknik Diverse specialkurser	Naturvetenskap-teknik Teknik
(Närliggande utbildningar)		
<i>Byggtekniska blocket</i>	Byggnadsträteknik Murning Betongteknik Gatu-, väg- och ledningsteknik VVS-montage Byggnadsplåtslageri Golvläggning Målning Diverse specialkurser	Som ovan
(Närliggande studieprogram)		
(Närliggande utbildningar)		
<i>El-teletekniska blocket</i>	Elektrisk installation Telereparation Styr- och reglarmekanik Telemontering Kontorsmaskinreparation Diverse specialkurser	Som ovan
(Närliggande utbildningar)		
<i>Laboratorietekniska blocket</i>	Laboratorieteknik Apoteksteknik Provtagnings- och mätteknik Kemiteknik Processteknik	Som ovan
Separata studieprogram	Träteknik Beklädnadsteknik Grafiskt arbete Jordbruksteknik Skogsbruksteknik Trädgårdsteknik Livsmedelsteknik Frisörarbete Övriga studieprogram ^a	

^a Till gruppen övriga studieprogram förs sådana sällsynta utbildningar som i dag är långa specialkurser, t. ex. utbildningar för fotografer, mikromekaniker m. fl. samt eventuellt nytillkommande utbildningar.

- ☐ Med *stadga* menar vi att eleverna skall följa en fast plan för sina studier, och att studieprogrammet till sina huvuddelar består av en fast uppsättning ämnen och kurser. Eleven skall alltså redan från början klart kunna urskilja målet för studierna. Valmöjligheter skall finnas i en omfattning som gör att eleven dels kan överblicka dem, dels aldrig hamnar i en återvändsgränd.
- ☐ Med *flexibilitet* menar vi att eleven vid givna tillfällen under sina studier skall kunna välja väg genom studierna. Vägvalet skall kunna grundas

Figur 13.1 Principskiss
över utbildningsvägar.

x) ev. via Kyt

på elevens egna erfarenheter och ett "felaktigt" val skall i efterhand på ett enkelt sätt kunna rättas till utan alltför stor tidsförlust.

- Med *ny start* menar vi att eleverna påtagligt skall få uppleva att de lämnat en skolform som har vissa uppgifter och kommit till en annan skolform med andra. Gymnasieskolan skall bl. a. ge en specialiserad utbildning, ofta med praktisk inriktning. Vi menar att det är av stor vikt att eleven i gymnasieskolan från början av sina studier får ta itu med något annat än den allmänna medborgerliga utbildning som bjudits – om än på en annan fördjupningsnivå – under nio skolår i grundskolan. Principen om ny start innebär därför att eleven alltid skall påbörja sina studier med ett stort mått av praktiskt inriktade karaktärsämnen inom det utbildningsområde eleven valt.

Vad beträffar studieprogrammets uppbyggnad i övrigt gäller att de enskilda ämnenas karaktär har betydelse för hur och var i tidsföljden de uppträder i ett studieprogram. Vi skiljer mellan följande typer av ämnen:

- Med *allmänna färdighetsämnena* menar vi sådana ämnen som ger grundläggande kommunikationsfärdigheter. Till dem räknas i första hand de moderna språken och svenska. Det är ämnen som uppträder i alla studieprogram.
- Med *karaktärsämnena* menas ett för ett studieprogram karaktäristiskt ämne som med stöd av färdighetsämnena skall ge fördjupad kunskap inom speciella områden och lägga en god grund för en kommande yrkesskicklighet eller för fortsatta studier. Till denna grupp av ämnen hör t. ex. fysik, kemi och biologi i ett naturvetenskapligt inriktat studieprogram, historia och samhällskunskap i ett humanistiskt–samhällsvetenskapligt studieprogram, samt yrkesteknik i ett yrkesinriktat. Ett praktiskt betonat karaktärsämne kallar vi också för *tillämpningsämne*. I vissa program kan färdighetsämnena uppträda som karaktärsämnena.
- Med *stöd- och integrationsämnena* menar vi ämnen som inte på samma sätt som färdighets- och karaktärsämnena har kraven på sig att ge funktionella färdigheter. De skall i stället erbjuda mer av allmänna referensramar och översikter. Deras uppgift är vidare att lyfta fram sådan kunskap som är relevant för att karaktärsämnenas innehåll kan bli belyst i ett vidare sammanhang.
- Med *estetisk-praktiska ämnen* menar vi ämnen som musik, teckning, bild, dramatik, slöjd men också stenografi. Ämnena kan uppträda i olika skepnader i skilda utbildningsprogram. De kan vara karaktärsämnena i vissa program, stöd- och integrationsämnena i andra.
- Utöver ämnena och ämnesstudier enligt ovan skall varje studieprogram erbjuda möjligheter till *fördjupningsstudier*. Dessa studier skall normalt gå längre i fördjupning än vad man i dag kan nå i de vanliga ämnena. De skall till sitt syfte motsvara vad man i dag vill åstadkomma med t. ex. nuvarande specialarbeten men erbjuda eleverna mer av stöd och handledning. Fördjupningsstudier är obligatoriska i de långa programmen men skall kunna väljas ganska fritt inom de problemområden som täcks av karaktärsämnena i resp. program. De skall ha samma tyngd som ämnesstudier i övrigt vad gäller fortsatta studier i högskolan. I de korta programmen erbjuds frivilliga fördjupningsstudier inom ramen för yrkesutbildningen och med inriktning på någon hantverksmässig specialisering eller motsvarande.

- För dem som inte önskar fördjupningsstudier skall *koncentrerade yrkestekniska kurser*, kyt-kurser, finnas på de långa studieprogrammen. Det kan vara kurser i kontorskunskap, marknadsföring, transport och samfärdsl, laboratoriekunskap osv. På förhållandevis kort tid skall kurserna ge en "yrkestopp" och kunna fungera som något av en sluss ut mot arbetsmarknaden för ungdomar på de långa studieprogrammen som inte avser att direkt fortsätta studierna vid högskolan.
- Utöver ämnesstudier, fördjupningsstudier och kyt-kurser skall varje studieprogram innehålla en period *praktik* varje läsår (se vidare nedan).
- En viktig princip för studieprogrammets uppläggning är principen om *koncentrationsläsning*. Dagens ämnessplittring med upp till elva olika teoretiska ämnen på veckoschemat minskar, samtidigt som antalet studiepass per ämne och vecka ökar under de tider då ämnet finns på schemat.
- En annan viktig princip är att undervisningstiden skall samlas till större *sammanhängande studiepass*. Tiden skall användas dels till normalt lektionsarbete under lärares ledning, dels till projektarbete enskilt eller i grupp samt dels till enskilt studiearbete. Under all denna tid behöver inte dagens system med en "lärartäthet" på en lärare per 30 resp. 16 elever gälla. Under viss tid kommer lärarens roll mer att bli handledarens. Ett fortsatt beredningsarbete i samband med läro- och kursplanarbetet får utvisa vilken lärartäthet som bör förekomma under olika arbetsmoment.
- En princip av stor betydelse för studiernas uppläggning är uppdelningen av studierna i *kurser*. Allmänna färdighetsämnen och karaktärsämnen delas upp i *grundkurser* och *tilläggskurser*. Grundkurserna är gemensamma för alla som läser ämnet i det aktuella studieprogrammet och kan vara en eller flera beroende på ämnets karaktär. Tilläggskurserna är i regel flera och har en tredubbel uppgift, nämligen
 - att befästa och belysa de centrala begreppen och problemen i grundkurserna genom mer djupgående tillämpningsstudier
 - att ge ökad bredd genom tillägg av nya moment
 - att ge fördjupning i sådana moment som behandlats mindre ingående i grundkurserna. Även stöd- och integrationsämnen samt estetisk-praktiska ämnen med höga timtal skall kursuppdelas.
 I gymnasieskolans inledningsskede erbjuds också kompletterande kurser i svenska och matematik.
- Avgörande för våra ställningstaganden då det gäller uppdelningen av ämnesstoffet i kurser är principerna
 - att en inte obetydlig valfrihet kan inrymmas i systemet när det gäller *vilka* tilläggskurser som en elev kan läsa och i *vilka* ämnen detta bör ske,
 - att en individuell variation kan tillåtas också i fråga om *antalet* tilläggskurser som en elev kan välja (utöver ett fastställt minsta antal),
 - att det föreslagna kurssystemet vad tilläggskurserna beträffar ger stor lokal frihet i fråga om innehåll, metodik och tillämpningsområden.
 I läroplanen bör på denna punkt endast anges den allmänna karaktären av de kvalitetskrav som bör uppställas för olika slag av tilläggskurser.

- Tidsföljden för de olika inslagen i ett studieprogram är följande:
- Studiestarten har tyngdpunkten på yrkesinriktade karaktärsämnen och praktik. Under hösten påbörjas också studier i färdighetsämnena och andra karaktärsämnena.
 - Senare under studieprogrammet koncentrationsläses studieprogrammets karaktärsämnena.
 - I slutet av studieprogrammet fortsätter vissa karaktärsämnena. Dessutom studerar eleverna stöd- och integrationsämnena och genomför fördjupningsstudier alternativt kyt-kurser enligt ovan.
 - Under hela studietiden fram till sista året/halvåret studeras allmänna färdighetsämnena och estetisk-praktiska ämnen. På samma sätt erbjuds idrott och tid för studieplanering och föreningsverksamhet.

Praktik i gymnasieskolan (kapitel 12)

Redan i dag erbjuds inslag av "praktik" på vissa utbildningslinjer. Vi föreslår

- att praktik införs för alla elever i gymnasieskolan. I såväl korta som långa studieprogram är praktiken minst tre kalenderveckor (16 skoldagar) per läsår
- att praktikbegreppet reserveras för vissa väl definierade former av arbetslivskontakter som ingår som ett led i utbildningen. Praktiken är en del av skolans samlade undervisning och måste som sådan samordnas med den ämnesmässiga undervisningen. Utbildade handledare skall finnas på arbetsplatsen. Lärarna skall besöka eleverna när de är ute på praktik. Orientering om fackligt arbete ingår i praktiken. Elever som fullgör praktik är inte att betrakta som arbetstagare även om visst produktivt arbete utförs.
- att det skall finnas två typer av praktik, *arbetslivspraktik* och *yrkespraktik*. Den förra är mer allmän och syftar bl. a. till att ge erfarenhet av arbetsmiljöer. Den senare är avsedd att ge yrkesutbildning.
- att åtgärder vidtas för att få fram praktikplatser i tillräcklig omfattning. På denna punkt lägger vi fram *två alternativa förslag*:
 - Enligt alternativ A bör en reglering genom *avtal* ske under en försöksperiod om högst fem år, varefter frågan ånyo prövas. En majoritet av utredningen förordar detta förslag.
 - Enligt alternativ B bör istället ett *lag* stiftas, som delvis kan ersättas med avtal. En minoritet av utredningen förordar detta förslag.

Tidsramar och veckoschema (kapitel 6)

Vi föreslår som nämnts att praktik införs i alla studieprogram, samt att vissa nya ämnen tillkommer. Vi önskar utöver detta dels en allmän kvalitetshöjning, dels en jämn arbetsbelastning i studieprogrammen emellan. För att få utrymme för detta föreslår vi dels att läsåret förlängs i begränsad omfattning, dels att mer av elevernas tid för hemarbete, långläxor, beting, specialarbete och enskilt arbete i övrigt läggs inom ramen för den schemalagda tiden. Dessutom görs schemat mindre splittrat genom koncentrationsläsning och längre arbetspass. Mindre "spiltid" tillåts i schemat.

Våra förslag innebär vad *tidsramarna* beträffar

- ☐ att läsåret förlängs. Vi ger två alternativ. Huvudalternativet som utredningens majoritet står bakom innebär att förlängningen är åtta läsdagar.
- ☐ att läsåret delas i tre terminer, vilket är utredningens huvudalternativ
- ☐ att terminerna (läsåret) delas i perioder om i medeltal 16 läsdagar. I ett treterminssystem blir varje termin då fyra perioder lång. De minsta praktikinslag som erbjuds har längden en period
- ☐ att den i skolan schemalagda studietiden med dagens terminologi motsvarar 43 lektionstimmar (40-minuterslektioner). Vi föreslår att 40-minutersperioderna normalt blockläggs till längre sammanhängande arbetspass. All den schemalagda tiden skall inte vara lärarledd i den utsträckning som gäller för lärarledda lektioner i dagens gymnasieskola
- ☐ att "spilltid" undviks genom de längre arbetspassen, vilket dels minskar schemats håltimmar, dels gör det möjligt att anordna prov och friluftsinslag utan att andra ämnen i så stor utsträckning som i dag drabbas av stora lektionsbortfall
- ☐ att de föreslagna åtgärderna för de korta studieprogrammen innebär en ca 18-procentig ökning av den schemalagda tiden för studiearbete
- ☐ att åtgärderna för de långa studieprogrammen innebär att det trots införandet av praktik finns ett ökat tidsutrymme i schemat i förhållande till dagens treåriga linjer.

Valer till gymnasieskolan och den gemensamma studiestarten (kapitel 9)

Vi föreslår att insatser görs för att åstadkomma en mjukare övergång mellan grundskolan och gymnasieskolan. Redan nu pågår försök med intagning till gymnasieskolan på höstterminsbetygen i årskurs 9 och försök planeras med intagning till gymnasieskolan på andra grunder än betyg (det s. k. Örebroförsöket).

En mjukare övergång mellan de båda skolformerna kan endast åstadkommas genom att samarbetet mellan grundskolan och gymnasieskolan förbättras. Redan under vårterminen i årskurs 9 måste konkreta åtgärder sättas in för att underlätta övergången.

Vi föreslår vad beträffar *valet* till gymnasieskolan

- ☐ att eleverna gör sitt val av utbildningsområde (för det tekniska utbildningsområdet valet av block) vid kalenderårets slut i årskurs 9
- ☐ att eleverna samtidigt gör en preliminär, inte bindande intresseanmälan om studieprogram samt om tillvalsämnen och praktik under terminerna 1 och 2. Mot slutet av vårterminen i årskurs 9 görs bindande val av tillvalsämnen. Bindande val av studieprogram görs slutligen i december efter sex perioders studier i gymnasieskolan (i mitten av termin 2 i ett treterminssystem). Under hela "valperioden" (mer än ett år lång) erbjuder skolan stöd i olika former för att göra valet så realistiskt som möjligt både från elevens och samhällets synpunkt.
- ☐ att de inledande, områdesvis gemensamma, två terminerna (i ett treterminssystem) i gymnasieskolan skall erbjuda en ordentlig introduktion inom det valda utbildningsområdet (blocket). Det åstadkoms dels genom

praktik, dels genom ett stort inslag av tillämpningsämnen, dels genom möjligheten att välja karaktärsämnen, typiska för de efterföljande långa studieprogrammen. De inledande tillämpningsämnena är

- i det sociala utbildningsområdet: socialkunskap, barn- och ungdomskunskap, vårdkunskap och särskilda vårdämnen, kost- och konsumentkunskap, samt speciellt för de långa studieprogrammen historia och geografi resp. biologi och kemi
- i det ekonomiska utbildningsområdet: kontorsteknik, maskinskrivning, handelskunskap med konsument- och varukunskap, samt för de långa studieprogrammen dessutom företagsekonomi och geografi resp. historia och geografi
- i det tekniska utbildningsområdet: blockspecifika tillämpningsämnen (jfr yrkesämnena på dagens jämförbara linjer) samt för de långa studieprogrammen teknologi och kemi

- ☐ att man dessutom under de två inledande terminerna erbjuder möjligheter att lägga en god grund i främmande språk och matematik.

Studiehandledning, studiegrupper m. m. (kapitel 10)

Vi understryker på flera ställen i betänkandet att ett krav på en ny gymnasieskola är att elevens medinflytande över och ansvar för sin studiesituation måste stärkas. Vidare har vi uppmärksammat kritiken mot skolan för att den inte i tillräcklig omfattning engagerar sig i elevernas "människliga" kompetens och den enskildes utveckling av personliga intressen.

Sålunda behövs t. ex. någon lämplig form för att ge elever och företrädare för skolan möjlighet att mötas för att gemensamt diskutera frågor som i vid mening hör samman med elevens väg genom studierna. Likaså behövs ett aktivt stöd av elevernas intresseutveckling.

Vi föreslår därför

- ☐ att en ordning med studiekontrakt mellan elev och skola införs. Studiekontraktet innebär en formaliserad dialog då ett individuellt handlingsprogram bestäms. Härvid skall eleven kunna ställa krav på skolan. Kontraktstillfällena återkommer och programmet ändras i takt med elevens väg genom studierna.
- ☐ att studiekontraktet omfattar olika inslag, i första hand det egentliga studieprogrammet och en plan för praktiken.
- ☐ att handledningen av eleverna förstärks. Vissa lärare får ett särskilt ansvar som handledare.
- ☐ att åtta elever bildar en studiegrupp, inom vilken arbetet bedrivs i former som tränar den sociala förmågan. Studiegrupperna utgör en grund för en aktivt handledarskap.
- ☐ att för att främja elevernas personliga utveckling skolan bl. a. skall stödja föreningsverksamhet. Tid avsätts för detta ändamål inom varje studieprogram. Som ett led i sin sociala utveckling tar eleverna ansvar för vissa kollektiva verksamheter i skolan.

Särskilda stödåtgärder (kapitel 11)

Samhället har ställt upp som mål att alla ungdomar i en årskull som lämnar grundskolan skall kunna beredas plats i gymnasieskolan. Ett problem är dock att en del ungdomar inte söker sig till gymnasieskolan, inte får en utbildningsplats som de kan acceptera eller tidigt avbryter sina studier.

Vi ser det som en av våra mest angelägna uppgifter att föreslå en studieorganisation som bättre än dagens förmår erbjuda ungdomarna en utbildning som är attraktiv till innehåll och arbetsformer.

De åtgärder som vi föreslår för att nå målet att alla elever skall kunna erbjudas en för dem meningsfull utbildning i gymnasieskolan är följande:

- ☐ Den reguljära studieorganisationen måste göras betydligt mer anpassad också för de elever som idag står utanför gymnasieskolan.
- ☐ Därutöver bör skolan kunna sätta in olika behovsinriktade åtgärder för att lösa enskilda elevers problem.

Vi menar att ett flertal inslag i den studieorganisation som vi föreslår avsevärt förbättrar situationen för många av de elever som i dag har svårt att finna sig till rätta i gymnasieskolan. Exempel på sådana inslag är den mjukare studiestarten och förslaget om införande av praktik i alla studieprogram. Ett annat exempel är uppdelningen av studierna i kurser vilket möjliggör att studiemålen kan bli mera näraliggande och ger möjligheter till studier på deltid med avbrott för perioder av praktik/arbete.

Trots dessa inslag i den nya studieorganisationen anser vi det dock vara realistiskt att räkna med att vissa elever ändå inte finner åtgärderna tillräckliga. Vi föreslår därför att studiestarten i gymnasieskolan skall kunna erbjudas på alternativa sätt som underlättar för en elev att efter en tid kunna följa de mer reguljära studieprogrammen. Hur detta skall kunna göras bör provas i försöksverksamhet så att de konkreta lösningarna får växa fram fortlöpande. Vi medverkar i en sådan försöksverksamhet i Västerås och Södertälje kommuner. Försöken beskrivs i kapitel 25. De vägar som bl. a. behöver provas anser vi vara:

- ☐ En typ av utbildning kan vara studier på halvfart med praktiska inslag. Parallellt med praktik eller praktiskt arbete följer eleven kurser inom gymnasieskolan. Kurserna utgör delar av ett speciellt studieprogram och möjligheten ges att efter hand studera hela programmens kurser och uppnå full kompetens. Strävan skall vara att eleven efter en tids halvfartsstudier skall kunna övergå till att studera i normal takt och följa de vanliga studieprogrammen. Denna tid skall dock kunna variera efter den enskildes behov och i speciella fall kunna vara så lång att eleven gått igenom hela utbildningen på halvfart. I vissa fall leder utbildningen endast till vissa delkompetenser.
- ☐ I enstaka fall behöver helt individualiserade utbildningsgångar byggas upp.

För att skolan skall kunna ta hänsyn till varje elevgrupps eller varje elevs särpräglade önskemål måste alltså en serie utbildningsvägar kunna erbjudas, vilka går från den mesta möjliga skolmässiga utformningen över till den helt individuellt anpassade utbildningsgången. Detta kräver både personella och materiella resurser utöver de reguljära. Vi menar att det är naturligt

att vissa elever i särskilt utsatta grupper får dra proportionsvis högre kostnader än sina kamrater.

För de elevgrupper som vi här har diskuterat behöver alltså gymnasieskolan tillföras ökade resurser.

Vi räknar med att vårt förslag till ny gymnasieskola tidigast kan genomföras 1985. Detta krav på ökade resurser kommer alltså att behöva tillgodoses vid en tidpunkt då den s. k. ungdomspuckeln har passerat gymnasieskolan och trycket på gymnasieskolan lättar. Totalt sett behöver därför inte gymnasieskolan komma att kosta mer än den gör i dag.

Betyg (kapitel 16)

Det nuvarande relativa betygssystemet bör avskaffas i gymnasieskolan. Vi menar att det förslag till kurssystem som vi framför skapar nya förutsättningar för att ett betygssystem av annat slag skall kunna införas.

Vi föreslår

- ☐ att ett kursrelaterat betygssystem införs. För varje kurs skall betygen godkänd/icke godkänd finnas. Andelen olika betygssteg skall inte anges med exakta procenttal utan avgörs av *hur många elever som har uppnått resp. betygsstegs kompetenskrav*.
- ☐ att det (oavsett hur betygsskalan utformas) : ett betygsdokument skall redovisas genomgången utbildning inom resp. studieprogram. Av dokumentet skall framgå vilka kurser och övriga utbildningsmoment – fördjupningsstudier, praktik etc. – som eleven genomgått och resultatet av detta.

Vad beträffar antalet betygssteg som skall finnas råder i utredningen delade meningar. En majoritet inom utredningen anser att det krävs en gradering av de godkända betygen i två eller tre steg, dels som urvalsgrund för antagning till högskolan, dels också av andra skäl, bottnande i gymnasieskolans egen situation.

En minoritet anser att en gradering av betyget godkänd inte behövs för gymnasieskolans egen del. Det enda som kan motivera en sådan gradering är om andra urvalsmöjligheter till högskolan vid sidan om betygen inte visar sig vara tillräckliga.

Vi föreslår

- ☐ att UHÄ – i samband med remissbehandlingen av detta betänkande – får i uppdrag att belysa konsekvenserna för antagningen till högskolan av vårt förslag till studieorganisation. UHÄ skall därvid redovisa underlag för att bedöma såväl betygen som andra tänkbara urvalsgrunder. När det gäller betygen skall UHÄ presentera underlag som utgår från vardera av ovan redovisade ståndpunkter, graderade godkända betyg resp. betygen godkänd/icke godkänd
- ☐ att på grundval av detta underlag urvalsfrågorna prövas i särskild ordning. Det bör ske också med beaktande av de erfarenheter som föreligger av det nu tillämpade antagningssystemet. Till slut får en sammanvägning göras av vad som är lämpligast med hänsyn både till gymnasieskolans studieorganisation och till högskolans antagningsregler.

Timplaner för korta och långa program. Jämförelse med nuvarande linjer (kapitel 14 och 15)

I kapitel 14 redovisar vi en typtimplan för korta studieprogram (se tabell 14.1 nedan). Vi jämför denna med nuvarande system.

- Under termin 1 och 2 avsätts 60 minuter per vecka till studiegruppens planering m. m. Under de följande fyra terminerna är motsvarande tid 40 minuter per vecka.

Tabell 14.1 Förslag till typtimplan för korta studieprogram

Skolarbets tid för eleverna uttryckt i antal veckotimmar motsvarande arbetspass om 40 minuter.

Ämnen/Kurser (Antal veckor)	Termin						
	1t (9,2)	1p 3	2 12,2	3 12,2	4 12,2	5 12,2	6 12,2)
Studiegruppens planering	1,5	–	1,5	1	1	1	1
Idrott ^a	3	–	3	3	1,5	1,5	1,5
Estetisk-praktiska ämnen ^b	1,5	–	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5
Svenska	3	–	3	4	4	4	4
Engelska ^c	4,5	–	4,5	4	3	3	3
B-språk/Matematik ^d	3,5 ^d	–	3,5 ^d	4/0	3/0	3/0	3/0
Samhällskunskap	–	–	–	–	4 ^e	4 ^e	–
Kulturkunskap	–	–	–	–	–	–	4 ^e
<i>Karaktärsämnen</i>							
<i>Inledningen (kap 9)</i>							
Fackteori med syo	4	–	4				
Övriga tillämpningsämnen	22	–	14/22				
Praktik	–	43	–				
Teoretiskt tillval		–	8/0				
<i>Yrkestekniska ämnen med praktik/</i>							
a: Teoretiskt tillval	–	–	–	25,5	25	25	25
b: Inget teoret. tillval	–	–	–	29,5	28	28	28
Totalt	43	43	43	43	43	43	43

^a Med ergonomi och friskvård.

^b Val mellan bild/dramatik/musik/stenografi och – i vissa fall – slöjd.

^c Engelska kan väljas bort efter samråd med skolan. Under terminerna 1–2 läser eleverna då i stället en kompletterande kurs i svenska, därefter får de ytterligare 4 resp. 3 vtr yrkesteknik under termin 3 resp. 4–6. Dessa timmar skall i första hand utnyttjas för en förstärkning av fackteorin.

^d Under terminerna 1–2 val mellan B-språk och matematik, därefter val mellan något av dessa och ytterligare yrkesteknik.

^e Timtalen i samhälls- och kulturkunskap kan med fördel samordnas antingen så att ämnena läses parallellt under någon av terminerna med 2 + 2 veckotimmar eller så att kulturkunskapen i vissa avdelningar läses under termin 4, i andra under termin 5 och i andra under termin 6. Det senare arrangemanget framstår som önskvärt med hänsyn till lärartjänstfördelningen särskilt i sådana fall då olika lärare undervisar i samhälls- och kulturkunskap. Vilket arrangemang som tillämpas får bli beroende av den uppläggning man på varje skola vill ge detta ämnesblock liksom av administrativa förutsättningar i fråga om lärartjänster m. m.

^f I vissa program inom det tekniska utbildningsområdet rymmer de yrkestekniska ämnena också möjligheter till hantverksmässig specialisering i årskurs 2.

- ☐ Under årskurs 1 får ämnet idrott 3 veckotimmar och 1,5 veckotimmar under årskurs 2.
- ☐ Alla elever skall ha estetisk-praktiskt tillval under både årskurs 1 och 2 med 1,5 lektionsenheter per vecka.
- ☐ Ämnet svenska förstärks så att samtliga studieprogram skall ge allmän behörighet för högskolestudier. Under de två första terminerna får ämnet 3 veckotimmar och under de fyra följande terminerna 4 veckotimmar.
- ☐ Engelska skall läsas av alla elever. Det skall dock finnas en möjlighet att välja bort ämnet efter samråd med skolan. Eleven får då i stället läsa en kompletterande kurs i svenska under de två första terminerna och yrkesteknik under de fyra följande terminerna.
- ☐ Under de första två terminerna får eleverna välja mellan matematik och B-språk. Under de fyra följande terminerna får de välja mellan matematik, B-språk och ytterligare yrkesteknik.
- ☐ Samhällskunskap studerar eleverna under två terminer i årskurs 2. Ämnet har då fyra veckotimmar.
- ☐ Det nya ämnet kulturkunskap koncentreras till en termin under årskurs 2 och har då fyra veckotimmar.
- ☐ Det gamla ämnet arbetslivsorientering försvinner som självständigt ämne. Dess moment som gäller studie- och yrkesorientering samt arbetsplatsförhållanden, praktikförberedelser m. m. förs till fackteorin, medan de moment som tar upp demokratins problem och sociala förhållanden förs till samhällskunskapsämnet.
- ☐ Under den första terminen har eleverna en period praktik.
- ☐ Vad gäller karaktärsämnena läser eleverna under de två första terminerna fyra veckotimmar fackteori med syo. Övriga tillämpningsämnena har 22 veckotimmar under termin 1. Under termin 2 kan eleven välja mellan att antingen läsa övriga tillämpningsämnena under 22 veckotimmar eller läsa dessa ämnen under 14 veckotimmar och teoretiskt tillval under 8 veckotimmar.
- ☐ Vad gäller de yrkestekniska ämnena är veckotimtalet under den tredje terminen 25,5 för elever som gjort teoretiskt tillval och 29,5 för elever som inte gjort teoretiskt tillval. Under de tre sista terminerna uppgår motsvarande veckotimtal till 25 resp. 28.
- ☐ Om man jämför nuvarande yrkeslinjer som har större kurs i svenska och ett totalt veckotimtal om 37 timmar (t. ex. distributions- och kontorslinjen) med den timplan vi föreslår (studieprogrammet för handel och kontor) blir resultatet att såväl tillvalen i språk och matematik som yrkesämnena får en förstärkning. Dessutom breddas studieprogrammet via estetisk-praktiska ämnen och det nya ämnet kulturkunskap.
- ☐ En jämförelse mellan dagens vårdlinje och det nya vårdprogrammet visar att yrkesämnena får en liten förstärkning för den stora gruppen elever i normalprogrammet. De elever som utnyttjar de nya tillvalsmöjligheterna maximalt får däremot en liten minskning i yrkesämnena. I svenska sker ingen förändring. Ökat veckotimtal i språk och matematik samt samhälls- och kulturkunskap innebär en breddning av utbildningen.
- ☐ Om man jämför dagens linjer med ettårig kurs i svenska (t. ex. bygg- och anläggningsteknisk linje) med våra motsvarande studieprogram visar det sig att yrkesämnena får en liten ökning för det stora flertalet elever.

medan de som väljer maximalt tillval får en liten minskning i yrkesämnena. Undervisningen i språk och matematik byggs ut. De estetisk-praktiska ämnena får ökat utrymme. Den största förstärkningen sker i svenska.

I kapitel 15 redovisar vi exempel på timplaner för de långa studieprogrammen

- ☐ Koncentrationsläsning tillämpas i betydligt större utsträckning än f. n.
- ☐ Antalet samtidigt lästa teoretiska ämnen har minskats.
- ☐ Skolarbetsdagen byggs upp med fyra längre arbetspass som grund, vilket ger en avsevärt mer samlad studiesituation under skoltid än tidigare.
- ☐ Härigenom kan man inom den vanliga skoldagens ramar få ut avsevärt mer av skolarbetstiden under veckan än i det nuvarande starkt splittrade systemet.
- ☐ Tillsammans med en förlängning av läsåret med åtta dagar och ett – bl. a. som en följd av koncentrationsläsningen – ökat antal effektiva läsveckor har den totala skolarbetstiden blivit mer samlad, vilket ger en avsevärt lugnare studiesituation i skolan. Skolarbetstiden har dessutom kunnat ökas högst väsentligt till sin volym.

Ökningen av skolarbetstiden innebär inte bara att den föreslagna praktiken (kapitel 12) och de inledande tillämpningsinriktade ämnena (kapitel 9) kunnat rymmas inom den vidgade tidsramen. Denna medger nämligen också en ökning av utrymmet för andra studier, främst i karaktärsämnena för resp. program.

- ☐ Det blir sålunda fråga om en kvalitetshöjning av undervisningen på tre sätt. Praktik och tillämpningsämnena ger för det första en efterfrågad breddning av elevernas erfarenhet och erbjuder samtidigt ett gott stöd åt de mer teoretiska studierna i de långa programmen. För det andra ökar karaktärsämnenas egen volym och för det tredje leder koncentrationsläsningen därutöver till en bättre studiesituation.
- ☐ För de naturvetenskapliga studievägarna ökar karaktärsämnena med ca 15 % i det naturvetenskaplig-biologiska programmet, i vilket också språken får en något starkare ställning. I det naturvetenskaplig-tekniska programmet ökar karaktärsämnena jämfört med den nuvarande naturvetenskapliga linjen mot totalt drygt 30 %. Det är främst teknologiämnet som ligger bakom detta, samtidigt som matematik och fysik behåller sin redan nu mycket starka ställning.
- ☐ I jämförelse med den nuvarande tekniska linjen får det nya tekniska programmet utöver praktiken och de inledande tillämpningsämnena en förstärkning både av karaktärsämnena och av språk och integrationsämnena, till vilka då räknas en ekologiskt inriktad biologikurs. Motsvarande gäller för det ekonomiska programmet.
- ☐ I det humanistiska och samhällsvetenskapliga programmet blir det fråga om en verklig upprustning av karaktärsämnena bl. a. i form av fördjupningsstudier. Totalt rör det sig om 30 % av volymökningen, vilket motsvarar omkring 50 % av dessa ämnens nuvarande timtal.

Avdelning III. Förslag till studieorganisation för utbildningsområdena

I kapitel 17–19 beskrivs de tre utbildningsområdena. I dessa kapitel hänvisas till kapitlen 14 och 15, vilka innehåller exempel på timplaner för korta resp. långa studieprogram. Kapitel 20 behandlar särskilt de långa studieprogram som uppträder i mer än ett utbildningsområde. I kapitel 13 ges vidare i en översikt över studieorganisationen som helhet. I samma kapitel förtecknas de studieprogram som de olika utbildningsområdena innehåller. (Figuren och översikterna redovisas även i denna sammanfattning.)

Det ekonomiska utbildningsområdet (kapitel 17)

Vi motiverar i detta kapitel den uppsättning av studieprogram vi stannat för inom det ekonomiska utbildningsområdet. Förslagen utgår från de krav på en ny studieorganisation för gymnasieskolan som vi redovisat i tidigare kapitel.

- ☐ I stort fungerar två av dagens linjer inom området väl med avseende på elevintresse och arbetsmarknad/högskola. Vi behåller därför två program, ett kort för handel och kontor och ett långt för ekonomi.
- ☐ Dagens tvååriga ekonomiska linje "träffar" inte rätt med avseende på elever och arbetsmarknad. Vi låter den därför utgå.
- ☐ De två första terminerna inom det ekonomiska utbildningsområdet – vid sidan av samma terminer inom det sociala utbildningsområdet – bildar basen för studieprogrammen för humaniora resp. samhällskunskap (se vidare kapitel 20).
- ☐ Vi förutsätter att det inom utbildningsområdet utvecklas individuellt inriktade program för elever med skolsvårigheter som inte väljer ett reguljärt program.
- ☐ Samtliga elever inom utbildningsområdet – också de som senare återfinns inom studieprogrammen för humaniora resp. samhällsvetenskap – följer en gemensam studiegång under de två första terminerna.
- ☐ Den gemensamma starten innehåller maskinskrivning, handelskunskap med konsument- och varukunskap samt kontorsteknik. De är alla tillämpningsämnen.
- ☐ Efter den gemensamma starten har eleven tre studieprogram att välja mellan, varav ett är på 2 år och två på 3 år.
- ☐ Karaktärsämnen dominerar under den fas som följer. De är för treårsprogrammet företagsekonomi och geografi. För tvåårsprogrammet är de kontorsteknik, handelskunskap med konsument- och varukunskap samt maskinskrivning.
- ☐ Praktik införs för det långa programmet. Den kan vara både yrkespraktik och arbetslivspraktik. Möjligheterna till specialiserad praktik ges under sista läsåret.
- ☐ Vissa av karaktärsämnena förnyas; det gäller i första hand nuvarande kontorskunskap samt nuvarande distribution och konsument- och varukunskap.

- Man får räkna med att utbildningsområdet blir flickdominerat, om inte kraftiga förskjutningar sker i elevtillströmningen jämfört med i dag.

Vi tar bort dagens grenval i det långa programmet för att motverka den uppdelning på pojkar och flickor som valet leder till. Vi ger ett alternativ till grendelning på det korta programmet i samma syfte.

- I slutet av studiegången läser eleven stöd- och integrationsämnen. För det långa programmet är de historia, kulturkunskap, naturkunskap och religionskunskap. För det korta programmet är det samhällskunskap och kulturkunskap.
- I slutet av studiegången kan eleverna specialisera sig till en viss del genom fördjupningsstudier.
- Antalet samtidigt lästa ämnen minskar jämfört med i dag.
- Specialkurserna inom eller i anslutning till utbildningsområdet granskas enligt de riktlinjer vi har angett i kapitel 5.
- Kompletteringsutbildning utvecklas enligt vad vi angett i kapitlen 5 och 13.

Det sociala utbildningsområdet (kapitel 18)

Vi motiverar i detta kapitel den uppsättning av studieprogram vi stannat för inom det sociala utbildningsområdet.

Förslagen utgår från de krav på en ny studieorganisation för gymnasieskolan som vi redovisat i tidigare kapitel.

- Vi behåller studieprogrammet för vård, som i dag fungerar i stort tillfredsställande sett ur elev- och avnämarsynvinkel.
- Vi differentierar den nuvarande naturvetenskapliga linjen. Den riktas in mot två mål, varav ett faller inom det sociala utbildningsområdet och har sin tyngdpunkt på biologi. Det andra hör till det tekniska utbildningsområdet. Det skall vara möjligt för en elev att gå från det ena utbildningsområdet till det andra med vissa kompletteringar.
- De första två terminerna inom det sociala utbildningsområdet utgör – vid sidan av samma terminer inom det ekonomiska utbildningsområdet – basen för studieprogrammet för humaniora resp. samhällsvetenskap (se vidare kapitel 20).
- Vi ändrar utbildningarna inom det block som i dag utgörs av sociala linjen, sociala servicelinjen och konsumtionslinjen. Syftet är att få till stånd studieprogram som har en klarare yrkesprofil. Vi föreslår ett program för hemvård och socialtjänst – med utgångspunkt i den nya socialtjänstlagen – och ett program för barn och ungdom. I det förra uppgår bl. a. konsumtionslinjens hemtekniska gren, i det senare delar av vårdlinjens gren för barn och ungdom. Konsumtionslinjens textila gren föreslås bli en specialkurs och dess gren för storhushåll föreslås gå samman med livsmedelsteknisk linje.
- Musiklinjen kvarstår; den har för övrigt nyligen blivit en reguljär utbildning efter att ha varit försökslinje i många år. Vi skapar ytterligare tre studieprogram inom det estetiska området: dans, bild och form samt drama. Vi föreslår att den närmare utformningen av dessa program utreds i det fortsatta arbetet. I uppgiften ligger inte bara studieorganisationen utan även dimensionering och lokalisering.

- ☐ Vi förutsätter att det inom utbildningsområdet utvecklas individuellt inriktade program för elever med skolsvårigheter som inte väljer ett reguljärt program.
- ☐ Samtliga elever inom utbildningsområdet – också de som senare återfinns inom studieprogrammet för humaniora resp. samhällsvetenskap – följer en gemensam studiegång under de två första terminerna.
- ☐ Den gemensamma starten innehåller vårdkunskap/barnkunskap, övriga vårdämnen av typen anatomi m. m., kost- och konsumentkunskap samt socialkunskap. De är alla tillämpningsämnen.
- ☐ Den gemensamma starten bidrar till att elever som senare kommer att hamna på olika befattningsnivåer får ökad förståelse för varandras arbetsuppgifter. Den bidrar också till vidgad förståelse mellan hälso- och sjukvård och det sociala området, och därmed ökar möjligheterna till samverkan mellan dessa verksamhetsområden. Under denna del av utbildningen skall grunden läggas för en helhetssyn på människan. Eleverna skall få kunskaper om såväl medicinska som sociala sammanhang och få möjlighet att förstå förhållandet mellan dem. Också under den fortsatta studiegången finns möjlighet att hålla samman eleverna inom dessa program för gemensam undervisning.
- ☐ Efter den gemensamma starten har eleven fem program att välja mellan, varav tre är på 2 år och två på 3 år (beträffande programmet för humaniora resp. samhällsvetenskap se kapitel 20).
- ☐ Karaktärsämnen dominerar under den fas som följer. De är för vårdprogrammet vårdkunskap, för programmet för barn och ungdom barn- och ungdomskunskap och estetiska ämnen samt för programmet för hemvård och socialtjänst socialkunskap. Karaktärsämnen för det långa programmet är kemi och biologi.
- ☐ Praktik införs inom det långa studieprogrammet. De praktiska möjligheterna att skaffa fram platser avgör hur praktikperioderna kan fördelas på yrkespraktik och arbetslivspraktik. För eleverna inom det långa programmet – som i sin yrkesutövning mestadels kommer att arbeta inom hälso- och sjukvården – är det en fördel om någon av perioderna kan falla inom det sociala området.
- ☐ Vissa ämnen måste ändras, kanske helt göras om. Det torde i första hand röra sig om karaktärsämnen som påbörjas under den gemensamma starten och som är en grund för den samverkan mellan hälso- och sjukvård och det sociala området som studieorganisationen söker främja.
- ☐ I slutet av studiegången läser eleven stöd- och integrationsämnen. De är för de korta programmen samhällskunskap och kulturkunskap, för det långa programmet dessutom filosofi och religionskunskap.

Det tekniska utbildningsområdet (kapitel 19)

- ☐ Det tekniska utbildningsområdet är omfattande och innehåller ett stort antal studieprogram och slutkompetenser
- ☐ Utbildningsområdet är uppdelat i fyra utbildningsblock:
 - det mekaniska blocket,
 - det byggtekniska blocket,

- det el-teletekniska blocket,
- det laboratorietekniska blocket.

Utanför blocken finns studieprogram som har viss anknytning till blocken samt studieprogram som skiljer sig helt från dessa.

De olika utbildningsblocken erbjuder var för sig en sammanhållen studiestart under de två första terminerna.

- ☐ De långa studieprogrammen kan under det sista utbildningsåret profileras, dels genom fördjupningsstudier mot vissa högskolestudier, dels mot arbetslivet genom val av koncentrerade yrkesinriktade kurser, kyt-kurser.
- ☐ De korta studieprogram som ligger utanför utbildningsblocken har var för sig separata studiestarter. De två första terminerna skall dock vara så uppbyggda att man från och med den tredje terminen skall kunna välja ett långt studieprogram.
- ☐ De korta studieprogrammen kan i efterhand byggas på genom kompletteringsutbildning till kompetenser motsvarande de långa studieprogrammen.
- ☐ Vi föreslår följande studievägar till högre teknisk kompetens på olika nivåer:
 - yrkestekniskt studieprogram, följt av kompletteringsutbildning av typen högre specialkurs,
 - yrkestekniskt studieprogram, följt av kortare yrkesteknisk högskoleutbildning,
 - yrkestekniskt studieprogram, följt av kompletteringsutbildning till kompetens jämförbar med driftpersonalutbildningen inom högskolan,
 - yrkestekniskt studieprogram, följt av kompletteringsutbildning till kompetens motsvarande fyraårigt tekniskt studieprogram,
 - fyraårigt tekniskt studieprogram,
 - fyraårigt tekniskt studieprogram, följt av högskolestudier till civilingenjörskompetens,
 - naturvetenskapligt-tekniskt studieprogram, följt av högskolestudier till civilingenjörskompetens.
- ☐ Utbildningsområdets långa studieprogram – det naturvetenskaplig-tekniska och det tekniska studieprogrammet – är helt sammanhållna fram till årskurs 3. Därefter skiljer sig programmen åt i en naturvetenskaplig resp. en teknisk fördjupning. Efter årskurs 2 skall möjligheter att växla över till det naturvetenskaplig-biologiska studieprogrammet finnas.
- ☐ Vi föreslår att följande "nya" ämnen läses inom det tekniska utbildningsområdet, nämligen
 - kulturkunskap, som införs i alla studieprogram
 - biologi/ekologi samt geografi som skall läsas i de långa studieprogrammen.
- ☐ Vi föreslår i övrigt
 - att en utbildning för maskinförare konstrueras,
 - att förutsättningarna för ett studieprogram i datateknik och programmering undersöks närmare,
 - att ett utvecklingsarbete startas för att utforma ett laboratorietekniskt utbildningsblock inom det tekniska utbildningsområdet.

Studieprogrammen för humaniora, samhällsvetenskap och naturvetenskap (kapitel 20)

- Vi föreslår att det skall finnas ett långt humanistiskt och ett långt samhällsvetenskapligt studieprogram. De kan påbörjas antingen inom det ekonomiska eller det sociala utbildningsområdet. Programmen sammanfaller helt fram till termin 6. Under det tredje studieåret inriktas programmen mot humaniora resp. samhällsvetenskap.
- Vi föreslår att det skall finnas två långa naturvetenskapliga studieprogram, ett naturvetenskapligt-biologiskt studieprogram som börjar i det sociala utbildningsområdet och ett naturvetenskapligt-tekniskt utbildningsprogram som börjar i det tekniska utbildningsområdet. Under det tredje läsåret skall det vara möjligt att gå över från det ena programmet till det andra.
- De långa studieprogrammen kan under det sista utbildningsåret profileras, dels genom fördjupningsstudier mot fortsatta studier, dels genom val av koncentrerade yrkestekniska kurser, kyt-kurser, mot arbetslivet.
- Kompetenser motsvarande de långa studieprogrammen skall också vara möjliga att nå genom att eleven först genomgår ett kort studieprogram och därefter väljer en kompletteringsutbildning.
- De långa och de korta studieprogrammen har inom resp. utbildningsområde gemensamma timplaner för de två första terminerna (se kapitel 9).

Avdelning IV. Resurser och administration, dimensionering och lokalisering*Samläsningsmöjligheter (kapitel 21)*

I våra överväganden om timplaner i en ny gymnasieskola har möjligheterna att kunna samläsa ämnen i olika studieprogram spelat en framträdande roll. Vi menar att enhetligare timplaner för de olika studieprogrammen dels förbättrar möjligheterna att lättare gå från ett studieprogram till ett annat, dels kan innebära ekonomiska besparingar, speciellt i "små" ämnen eller på mindre gymnasieskolor.

Vi föreslår också att ett statsbidragssystem som stimulerar till rationaliseringar skapas. Genom ett sådant blir det från ekonomisk synpunkt fördelaktigt för en skola att utnyttja samläsningsmöjligheterna där så är pedagogiskt motiverat.

Det nya språkprogram som vi föreslår och som presenteras i kapitel 15 innebär långtgående samläsningsmöjligheter och därmed en betydande rationalisering av skolorganisationen både från pedagogisk och ekonomisk synpunkt.

Vi begränsar tillvalsmöjligheterna jämfört med dagens gymnasieskola till sådana tillval som nu inte har en alltför liten frekvens. Vi anser att vi därigenom öppnat besparingsmöjligheter utan att vi för den skull behövt göra onödigt stora ingrepp i gymnasieskolans utbud av tillvalsämnen. För tillvalen råder goda samläsningsmöjligheter.

Det är ofrånkomligt att vissa organisatoriska initialsvårigheter kan komma att uppstå när man inför en så genomgripande gymnasieskolreform som den vi föreslår. Våra förslag innebär bl. a.

- ☐ att koncentrationsläsning av ett färre antal ämnen varje termin visserligen i sig innebär en "rensning" av schemat men att det samtidigt kan försvåra för skolledningen att åstadkomma en jämn tjänstefördelning för berörda lärare. Dessa problem kan dock begränsas genom att man i större utsträckning än i dag åstadkommer lärarsamarbete med en mer flexibel timfördelning. Ser man till större ämnesområden finner man också att den totala timfördelningen är betydligt jämnare än om man ser på de enskilda ämnena var för sig.
- ☐ att volymen skolarbetstid i ämnen med 21 veckotimmars undervisnings-skyldighet har ökat något både i de långa och de korta studieprogrammen. Genom att de tvååriga teoretiska linjerna i dagens gymnasieskola inte har direkta motsvarigheter i vårt förslag blir dock den totala timvolymen i dessa ämnen mindre än vad som gäller i dag. Samläsningsmöjligheterna gör också att timunderlaget reduceras.
- ☐ att timvolymen i ämnen med 27 eller 29 veckotimmars undervisnings-skyldighet ökar beroende bl. a. på de yrkesinriktade tillämpningsämnena för alla under de gemensamma två första terminerna.

Samarbete mellan gymnasieskola, kommunal vuxenutbildning och arbetsmarknadsutbildning (kapitel 22)

I våra direktiv framhålls att en framtida organisation för gymnasieskolan bör medföra möjligheter till ökad samverkan med vuxenutbildningen.

Sedan gymnasieutredningen tillkom, har ytterligare två utredningar tillsatts på detta område. År 1978 tillsattes komvux-utredningen och år 1980 tillkom kommittén för arbetsmarknadsutbildning och företagsutbildning (KAFU). Våren 1981 lade regeringen också fram prop. 1980/81:203 om läroplan för den kommunala vuxenutbildningen. Förutsättningarna för vårt arbete har på grund av dessa händelser till vissa delar förändrats.

Vi menar att ett samarbete kan ske på tre plan:

- ☐ Med *samverkan* menar vi samutnyttjande av lokaler och utrustning samt eventuellt också av personal. Det kan också gälla en mer direkt samläsning mellan ungdomar och vuxna. En samverkan av detta slag sker i olika former redan i dag.

Vi föreslår att samverkan ytterligare utvidgas och fördjupas. Den statliga skoladministrationen bör få regeringens uppdrag att verka för en närmare samverkan redan nu.

- ☐ Med *samplanering* menar vi att man inom en region försöker skaffa sig en gemensam överblick över hela utbildningsbehovet i regionen. Olika former av utbildningsdubblingar är då lätta att uppmärksamma så att åtgärder för en rationellare planering kan sättas in.

Vi menar att en samplanering mellan de olika utbildningsanordnarna är en angelägen uppgift, som måste fullgöras på ett bättre sätt än vad som sker i dag. Den nya planeringsordning som är en följd av riksdagens beslut om den statliga skoladministrationen är också ett motiv till samplanering med denna inriktning.

- Med *samordning* menar vi att kurser och studievägar som leder till samma slutmål inom två eller tre utbildningsformer slås samman. De studerande ingår enligt detta alternativ i samma grupp, där vuxna och ungdomar kan läsa tillsammans.
- Vi föreslår i åtgärdsprogrammet i kapitel 26 att formerna för samarbetet skall bli föremål för fortsatt beredningsarbete.
- Det bör hållas i minnet att arbetsmarknadsutbildningen allt framgent måste vara ett led i arbetsmarknadspolitiken och att samarbetet inte kan drivas så långt att detta grundläggande mål eftersätts. Vidare bör samarbetets omfattning kunna drivas längre i glesbygdskommuner än i storstadsområden eller i kommuner med medelstora samhällen.

Slutligen vill vi framhålla

- att det statsbidragssystem som vi förordar bör utformas bl. a. så att det stimulerar till samarbete mellan utbildningsformerna.
- att vårt samlade förslag till ny studieorganisation innehåller ett flertal delförslag som öppnar nya möjligheter för ett samarbete med vuxenutbildningen. Vårt kurssystem, möjligheterna till studier på deltid, kyt-kurser och kompletteringsutbildning är exempel på detta.
- att vi medverkat till att regeringen bemyndigat Årjängs kommun att bedriva försöksverksamhet med samverkan mellan gymnasieskolan och kommunal vuxenutbildning. Avsikten är att i försöket belysa möjligheterna till en sådan samverkan och ett rationellare utnyttjande av givna resurser på en liten skolort.

Lokaliserings- och dimensioneringsfrågor (kapitel 23)

Det är inte meningsfullt att i ett principtankande ta ställning till exakt vilka orter som skall ha gymnasieskola och inte heller till planeringsramar för olika studieprogramms dimensionering. Däremot finner vi anledning att behandla lokaliserings- och dimensioneringsfrågorna ur två principiella aspekter, nämligen vad förändringarna i befolkningsutvecklingen och vad en samverkan med vuxenutbildningen kan innebära.

Vad den förstnämnda frågan beträffar gäller

- att det under de närmaste 15 åren kommer att inträffa en kraftig minskning av elevkullarna i gymnasieskolan. De stora elevkullarna når sin kulmen 1985 och börjar därefter att minska. I mitten av 1990-talet har kullen 16-åringar gått ner med 15–30 %, jämfört med dagsläget. För Stockholms stad och skogslänen ligger minskningen i närheten av 35 %.
- att antalet gymnasierregioner med ett lägre elevantal än 500 elever kommer att öka med en tredjedel fram till 1990 och att man på många orter kommer att ha problem att behålla sin gymnasieskola med den nuvarande organisationen
- att vårt förslag till studieorganisation genom sina utbildningsområden och sina stora samläsningsmöjligheter kraftigt bör förbättra för gymnasierregioner med sjunkande elevantal att kunna ha kvar sin gymnasieskola.

Vad beträffar samverkan med vuxenutbildningen vill vi framhålla det principiellt intressanta i att man på mindre orter med litet elevunderlag åstadkommer en samverkan som gör det möjligt att behålla utbudet av gymnasieskolutbildning på orten. Försöksverksamheten i Årjäng är, sett i detta perspektiv, av stort intresse.

I betänkandet (DsU 1981:7) En flexiblare skolplanering föreslås bl. a. ett system med sekundära gymnasieorter som skall kunna upprättas bl. a. i glesbygd. Den studieorganisation som vi föreslår är väl ägnad att utgöra grund för ett sådant system. Den gemensamma ingången till breda utbildningsområden gör det möjligt att även på mindre orter kunna erbjuda både långa och korta studieprogram. Det bör också gå att överväga en konstruktion av filialkaraktär som innebär att man på den mindre orten erbjuder vissa korta studieprogram medan man till den större orten centraliserar de långa programmens andra och tredje år.

Kostnader för genomförandet av en ny gymnasieorganisation (kapitel 24)

- ☐ Vissa av våra förslag innebär, tagna var för sig, en ökning av gymnasieskolans driftkostnader, nämligen förslagen om
 - en förlängning av läsåret med åtta läsdagar,
 - en utökning av elevernas skolarbetsid till motsvarande 43 studiepass à 40 minuter per vecka, totalt 1 720 minuter per vecka,
 - ett stort mått av yrkesteknik för alla under de två första terminerna av det första läsåret.
- ☐ Andra förslag innebär en minskning av driftkostnaderna, nämligen förslag om
 - ett minskat antal ingångar i gymnasieskolan, vilket innebär fler helt fyllda klassavdelningar i skolstarten,
 - en väsentligt ökad grad av samläsning,
 - en minskad lärartäthet under den del av den ökade skolarbetsiden som skall ägnas åt eget studicarbete, grupparbete och fördjupningsstudier,
 - ett mer rationellt utnyttjande av befintliga yrkeslokaler.
- ☐ En sammanvägning av ovan nämnda delförslag har gjorts genom ekonomiska "simuleringar" på två gymnasieskolor av olika karaktär. Sammanvägningen visar att förslagen tillsammans inte leder till kostnadsökningar vad gäller kostnaden för lärartimmar, om den pedagogiskt motiverade reduceringen av lärartätheten enligt ovan är av storleksordningen 7–17 % av den totala undervisningstiden.
- ☐ Ökade driftkostnader kommer att uppstå genom att vi föreslår åtgärder för en utökad rekrytering av elever som i dag inte söker till gymnasieskolan. Kostnaderna rör ökade syo-insatser, speciellt anpassade studiealternativ och olika stödinsatser för den aktuella elevgruppen. Den ökade elevrekryteringen balanseras dock av en väntad minskning i rekryteringen till gymnasieskolan till följd av de minskade årskullarna av 16-åringar som efter 1985 skall passera genom gymnasieskolan. Totalt innebär alltså inte vårt förslag en ökning av driftkostnaderna. Förslaget innebär dessutom en avlastning av andra budgetposter.

- ☐ Den utökning av praktikinslagen som vi föreslår innebär ökade kostnader för
 - skolans handledning och tillsyn av eleverna på praktikplatserna
 - arbetsplatsernas handledning av praktikanterna
 - ackvisition av praktikplatser.
- ☐ Vårt förslag innebär att det i jämförelse med dagens studieorganisation på en normalskola finns dels en resurs motsvarande 100–200 lärarledda årsveckotimmar, dels nuvarande resurs för inbyggd utbildning, vilka tillsammans i huvudsak torde kunna täcka kostnaderna för handledning och tillsyn. Hur arbetsplatsernas kostnader för att de tar emot praktikanter i övrigt skall täckas, kan lösas först sedan bl. a. KAFU-utredningen har lagt fram sitt förslag.
 Vad ackvisitionen av praktikplatser beträffar föreslår vi att en genomföranderesurs avsätts, ur vilken kostnader för att ackvirera och bygga upp ett system av praktikplatser kan täckas.
- ☐ Utöver vad som ovan sagts räknar vi med vissa inledande kostnader av investeringskaraktär för
 - komplettering av yrkeslokaler med vissa förrådsutrymmen och elevutrymmen
 - en förändring av vissa klassrum till rum för grupparbete och enskilt studiearbete
 - komplettering och upprustning av skolornas maskinella utrustning och undervisningsmateriel, något som torde vara påkallat oberoende av en gymnasireform
 - komplettering av skolbibliotekens lokaler och bokbestånd.
- ☐ Därutöver räknar vi med att genomföranderesursen under den första femårsperioden även skall kunna användas till att
 - stärka skolledaresursen
 - ackvirera praktikplatser och organisera praktikinslagen
 - ge lärare och skolledare den grund-, fortbildning och vidareutbildning som föranleds av reformen.

Avdelning V. Fortsatt utveckling av förslagen

Försöksverksamhet (kapitel 25)

Den försöksverksamhet som vi har beslutat att engagera oss i bygger på lokalt och regionalt tagna initiativ och berör områden som är av principiellt intresse för våra förslag. Vi har inte själva bedrivit någon försöksverksamhet utan vi har gett stöd åt vissa för oss intressanta försök. Det slutgiltiga ansvaret för försökens planering och genomförande åvilar de lokala och regionala myndigheterna.

De problemområden som försöken berör är följande:

1. I 1976 års direktiv talas det om att olika utbildningsvägar mot skilda yrken inom breda sektorer borde kunna sammanföras i gemensamma studiegångar. Hur kan en sådan "sektorsindelning" av gymnasieskolan se ut?

2. De ovan nämnda direktiven talar om att vi skall föreslå åtgärder som ökar kontakten mellan skola och arbetsliv och som skapar möjligheter till att varva studier och praktik. Hur kan detta bäst åstadkommas?
3. Under rubriken "motiven för översyn av det gymnasiala utbildningsutbudet" sägs i direktiven att många ungdomar inte finner gymnasieskolan tillräckligt attraktiv eller lämpad för deras studieförutsättningar. Vilka krav bör ställas på en gymnasieskola för *alla*?
4. I tilläggsdirektiv 2 år 1979 åläggs vi att ta initiativ till försöksverksamhet som berör samverkan mellan gymnasieskola, kommunal vuxenutbildning och arbetsmarknadsutbildning. Hur bör en sådan samverkan utformas?

I samarbete med läns skolnämnden i Kopparbergs län och flera av gymnasieskolorna i länet har vi planerat försök som innebär att man för samman studieförberedande och yrkesförberedande utbildningar till gemensamma utbildningsområden med gemensam studiestart. Försöken planeras starta höstterminen 1982.

Regeringen har medgivit att försök som belyser hur man kan öka inslagen av praktik och varva studier och praktik på olika studievägar får startas i Göteborg och Motala. Försöket i Göteborg omfattar flera gymnasieskolor och berör flera av de nuvarande studieförberedande och yrkesförberedande utbildningsvägarna. Försöket i Motala är koncentrerat till vårdlinjen.

Regeringen har också medgivit att försök som berör frågan hur alternativa studievägar bör utformas för den ungdomsgrupp som i dag inte söker sig till gymnasieskolan får starta i Södertälje och Västerås kommuner.

Försöksverksamhet har efter medgivande av regeringen påbörjats i Årjängs kommun rörande samverkan mellan gymnasieskolan och den kommunala vuxenutbildningen i en utpräglad glesbygd.

I samverkan med läns skolnämnden i Malmöhus län pågår planering av en försöksverksamhet som berör samverkan mellan gymnasieskolan, den kommunala vuxenutbildningen och arbetsmarknadsutbildningen i storstadsregioner. Försöket kan tidigast starta höstterminen 1982.

Vår medverkan i de ovan nämnda försöken har givit oss värdefulla erfarenheter i vårt arbete med att utforma en ny gymnasieskola. Vi räknar med att försöksverksamheten – tillsammans med SÖ:s försöksverksamhet och lokalt bedrivit utvecklingsarbete – under flera år framåt skall ge värdefulla resultat som kan nyttiggöras under den tid våra förslag står under debatt och viktiga skolpolitiska beslut skall fattas.

Åtgärdsprogram för fortsatt detaljplanering (kapitel 26)

Vi har tidigare flera gånger betonat, att detta är ett principbetänkande och har också utformat förslagen i enlighet med detta. Samtidigt har vi på en rad punkter försökt konkretisera vårt förslag till en ny gymnasieskola. Självklart återstår emellertid mycket arbete innan en ny studicorganisation kan träda i kraft. Detta arbete avser i stora delar en uppföljning av våra förslag men rymmer också vissa principfrågor.

Vi skisserar följande tidsordning enligt vilken våra förslag bör bearbetas vidare.

- Betänkandena remitteras. Remisstiden bör vara så lång att alla inblandade hinner sätta sig in i frågorna grundligt.
- Det förnyelsearbete som centrala, regionala och lokala skolmyndigheter normalt bedriver medför att fortlöpande förändringar i dagens studieorganisation kommer – och skall – inträffa jämfört med det ”utgångsläge” vi har angett för skilda företag. Resultatet av sådant arbete ger ytterligare beslutsunderlag.
- I vissa frågor måste regeringen ta initiativ till ett kompletterande beredningsarbete. Sådana initiativ bör tas omgående, eftersom det gäller specialfrågor som bör belysas ytterligare innan politiska beslut kan fattas. Vi pekar i kapitlet ut sådana frågor.
- På grundval av det samlade underlaget i form av våra förslag, remissynpunkter och det ytterligare beredningsarbete som vi angett lägger regeringen fram en proposition med riktlinjer för en ny gymnasieskola.
- I anslutning till detta arbete beslutas om de eventuella övergångsåtgärder som krävs när den första årgången elever enligt 1980 års läroplan lämnar grundskolan.
- Efter riksdagsbeslut om en ny gymnasieskola vidtar en ny fas av beredningsarbete för att utforma detaljförslag i fråga om läroplaner, statsbidrag och administrativa bestämmelser. Vi kommer i det följande att ge exempel på frågor som måste belysas ytterligare. Detta arbete kan utföras i skilda former.
- Under hela den tid som vi nu angett – från hösten 1981 – löper den försöksverksamhet som vi beskrivit i kapitel 25. Den utvärderas och ger fortlöpande erfarenheter som är avsedda att påverka den slutliga utformningen av en ny studieorganisation.

Vi har i detta betänkande sagt att våra förslag kan genomföras tidigast 1985, när den nya grundskolan lämnar ifrån sig sina första elever. Det är dock möjligt att en reform på bred front bör genomföras först något år senare. Vi har då räknat med ungefär följande tidsomfång för de faser i det fortsatta arbetet som vi skisserat ovan.

Remisstiden löper till någon tidpunkt under 1982. En proposition förbereds därefter i sådan tid att riksdagen fattar sitt principbeslut om en ny gymnasieskola under våren 1983. Efter denna tidpunkt skall ett mera konkret planeringsarbete bedrivas. Regeringen skall på grundval av detta utarbeta en proposition i de delar som behöver underställas riksdagens prövning. När en gymnasieskolreform därefter kan träda i kraft beror också på hur lång tid som måste sättas av för sådana nödvändiga förberedelser som utbildningsinsatser av skilda slag, läromedelsproduktion m. m. Åtskilliga sådana aktiviteter bör dock påbörjas redan efter ett principbeslut.

Tabell 15.1 Förslag till timplan för elevernas skolarbetsid i humanistiskt studieprogram (H) med klassisk variant (K) (se nästa sida)

Antal veckotimmar (vtr) om 40 min. under perioder som inte utgörs av praktik. För estetisk variant se tabell 15.2

Ämne/kurs	Termin								
	1 ^a	2	3	4	5	6 ^a	7	8 ^a	9
Studiegruppens planering	1,5	1,5	1	1	1	1	1	1	1
Idrott ^b	3	3	3	3	3	3	1,5	1,5	1,5
Estetisk-praktiska ämnen ^c	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	^d	^d
Svenska	3	3	6,5	6,5	6,5	5	3	^d	^d
Moderna språk ^c	8	8	12	13	13	13	10/8	10/8	10/8
Allmän språkkunskap	–	–	–	–	–	4,5	4,5	–	–
Inledande tillämpnings- ämnen ^c	26 ^e	18 ^e	–	–	–	–	–	–	–
Historia	–	5	9	9	7	–	–	–	–
Religionskunskap	–	–	–	–	6	3	–	–	–
Filosofi	–	–	–	–	–	–	–	4,5	4,5
Kulturkunskap	–	–	–	–	–	–	–	4,5	4,5
Geografi	–	3	5	4	–	–	–	–	–
Samhällskunskap	–	–	–	–	–	8,5	6,5	7,5	–
Psykologi	–	–	–	–	–	–	6	–	–
HS-fördjupning/Kyt	–	–	–	–	–	–	2/4	4/6	12/14
Matematik	–	–	5	5	5	–	–	–	–
Naturkunskap	–	–	–	–	–	3,5	7	10	9,5
Summa	43	43	43	43	43	43	43	43	43

^a I denna termin ingår dessutom en praktikperiod om 3 veckor.^b Med ergonomi och friskvård.^c Se kapitel 9 för detaljer.^d Kan ingå i HS-fördjupningen.^e Se kapitel 13 för detaljer.

Klassisk variant (K) (se föregående sida)

Ämne/kurs	Termin								
	1 ^a	2	3	4	5	6 ^a	7	8 ^a	9
Estetisk-praktiska	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	—	—	—
Moderna språk	8	8	12	8	8	8	8	8	5
Allmän språkkunskap	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Latin	—	—	—	5	5	9,5	8	6	9
HS-fördjupn./Kyt	—	—	—	—	—	—	—	—	7
<i>"Finansieringen" av latinet:</i>									
Estetisk-praktiska							—1,5		
Moderna språk				—5	—5	—5	—2	—2	—5
Allmän språkkunskap						—4,5	—4,5		
HS-fördjupn./Kyt								—4	—4
Latin				5	5	9,5	8	6	9

Tabell 15.2 Förslag till timplan för elevernas skolarbetsid i samhällsvetenskapligt studieprogram (S)

Antal veckotimmar (vtr) om 40 min. under perioder som inte utgörs av praktik

Ämne/kurs	Termin								
	1 ^a	2	3	4	5	6 ^a	7	8 ^a	9
Studiegruppens planering	1,5	1,5	1	1	1	1	1	1	1
Idrott ^b	3	3	3	3	3	3	1,5	1,5	1,5
Estetisk-praktiska ämnen ^c	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	^c	^c
Svenska	3	3	6,5	6,5	6,5	5	3	^d	^d
Moderna språk ^e	8	8	12	13	13	13	5	5	5
Inledande tillämpnings- ämnen ^c	26 ^c	18 ^c	—	—	—	—	—	—	—
Historia	—	5	9	9	7	—	—	—	—
Religionskunskap	—	—	—	—	6	3	—	—	—
Filosofi	—	—	—	—	—	—	—	4,5	4,5
Kulturkunskap	—	—	—	—	—	—	—	4,5	4,5
Geografi	—	3	5	4	—	—	—	—	—
Samhällskunskap	—	—	—	—	—	8,5	6,5	7,5	—
Psykologi	—	—	—	—	—	—	6	—	—
HIS-fördjupning/Kyt	—	—	—	—	—	—	2	5	17
Matematik	—	—	5	5	5	4,5	9,5	4	—
Naturkunskap	—	—	—	—	—	3,5	7	10	9,5
Summa	43	43	43	43	43	43	43	43	43

^a I denna termin ingår dessutom en praktikperiod om tre veckor.^b Med ergonomi och friskvård.^c Se kapitel 9 för detaljer.^d Kan ingå i HIS-fördjupningen.^e Se kapitel 13 för detaljer.

8 Riksdagen 1983/84, I samf. Nr 116

Estetisk specialisering ¹									
Ämne/kurs	Termin								
	1 ^a	2	3	4	5	6 ^a	7	8 ^a	9
<i>Elever med B-språk</i>									
Estet.-prakt. ämne	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	—	—
Estet. specialisering	—	—	4	5	5	5	5	5	5
Moderna språk	8	8	8	8	8	8	5	5	5
<i>Elever utan B-språk</i>									
Estet.-prakt. ämne	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	—	—
Estet. specialisering	3,4	3,5	4	5	5	5	— ^e	— ^e	— ^e
Moderna språk	4,5	4,5	8	8	8	8	5/10 ^b	5/10 ^b	5/10 ^b

¹ Avser både humanistiskt och samhällsvetenskapligt program.

^e Efter överenskommelse kan här ytterligare tid disponeras inom ramen för fördjupningsstudierna.

^b Härvid avser 5 vtr samhällsvetenskapligt program och 10 vtr humanistiskt.

Tabell 15.3 Förslag till timplan för elevernas skolarbetstid i ekonomiskt studieprogram (E)

Antal veckotimmar (vtr) om 40 min. under perioder som inte utgörs av praktik

Ämne/kurs	Termin								
	1 ^a	2	3	4	5	6 ^a	7	8 ^a	9
Studiegruppens planering	1,5	1,5	1	1	1	1	1	1	1
Idrott ^b	3	3	3	3	3	3	1,5	1,5	1,5
Estetisk-praktiska ämnen	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	—	—
Svenska	3	3	6,5	6,5	6,5	5	—	—	—
Moderna språk	8	8	12	13	13	13	5	5	5
Inledande tillämpnings- ämnen ^c	26 ^c	18 ^c	—	—	—	—	—	—	—
Företagsekonomi	—	5	9	9	13	6,5	—	—	—
Ekonomiska specialämnen	—	—	—	—	—	—	—	12,5	14
Rättskunskap	—	—	—	—	—	—	6	—	—
Geografi	—	3	5	4	—	—	—	—	—
Samhällskunskap	—	—	—	—	—	8,5	6,5	7,5	—
Psykologi	—	—	—	—	—	—	6	—	—
Religionskunskap	—	—	—	—	—	—	6	—	—
Historia	—	—	—	—	—	—	—	7,5	7,5
Kulturskunskap	—	—	—	—	—	—	—	—	6
Matematik	—	—	5	5	5	4,5	9,5	4	—
Naturkunskap	—	—	—	—	—	—	—	4	8
Summa	43	43	43	43	43	43	43	43	43

^a I denna termin ingår dessutom en praktikperiod om tre veckor.^b Med ergonomi och friskvård.^c Se kapitel 9 för detaljer.^d Se kapitel 13 för detaljer.

Tabell 15.4 Förslag till timplan för elevernas skolarbetstid i tekniskt studieprogram (T)

Antal veckotimmar (vtr) om 40 min. under perioder som inte utgörs av praktik.

Ämne/Kurs	Termin									
	1 ^a	2	3	4	5	6 ^a	7	8 ^a	9	10-12
Studiegruppens planering	1,5	1,5	1	1	1	1	1	1	1	—
Idrott ^b	3	3	3	3	3	3	1,5	1,5	1,5	—
Estetisk-praktiska ämnen ^c	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	—	—	—	—
Svenska	3	3	6,5	6,5	6,5	5	—	—	—	—
Moderna språk ^d	8	8	8	8	8	8	5/0	—	—	—
Inled. tillämpningsämnen	26 ^e	18 ^e	—	—	—	—	—	—	—	—
Teknologi	—	5	8	8	—	—	—	—	—	—
Kemi	—	3	6	6	9	—	—	—	—	—
Matematik	—	—	9	9	9	9	9	6,5	—	—
Fysik	—	—	—	—	5	7	11	8,5	5,5 ^e	—
Tekniska specialämnena	—	—	—	—	—	—	5/10	7,5	14	38
Företagsekonomi	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3
Arbetsmiljölära	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
Biologi/Ekologi	—	—	—	—	—	—	—	6	6	—
Geografi	—	—	—	—	—	—	—	6	—	—
Samhällskunskap	—	—	—	—	—	—	—	6	4	—
Psykologi	—	—	—	—	—	—	—	—	5	—
Historia	—	—	—	—	—	8,5	4,5	—	—	—
Religionskunskap	—	—	—	—	—	—	6	—	—	—
Kulturkunskap	—	—	—	—	—	—	—	—	6	—
Summa	43	43	43	43	43	43	43	43	43	43

^a I denna termin ingår dessutom en praktikperiod om tre veckor.^b Med ergonomi och friskvård.^c Se kapitel 9 för detaljer.^d Se kapitel 13 för detaljer.^e Fördjupningskurs.

Tabell 15.5 Förslag till timplan för elevernas skolarbetsid i naturvetenskapligt-tekniskt studieprogram (N_T)

Antal veckotimmar (vtr) om 40 min under perioder som inte utgörs av praktik

Ämne/Kurs	Termin								
	1 ^a	2	3	4	5	6 ^a	7	8 ^a	9
Studiegruppens planering	1,5	1,5	1	1	1	1	1	1	1
Idrott ^b	3	3	3	3	3	3	1,5	1,5	1,5
Estetisk-praktiska ämnen ^c	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	—	—	—
Svenska	3	3	6,5	6,5	6,5	5	—	—	—
Moderna språk ^d	8	8	8	8	8	8	5	—	—
Inledande tillämpningsämnen	26 ^e	18 ^e	—	—	—	—	—	—	—
Teknologi	—	5	8	8	—	—	—	—	—
Kemi	—	3	6	6	9	—	—	—	—
Matematik	—	—	9	9	9	9	9	6,5	—
Fysik	—	—	—	—	5	7	11	8,5	—
Fördjupn. i Ma-Fy	—	—	—	—	—	—	—	7,5	13,5
Biologi/Ekologi	—	—	—	—	—	—	—	6	6
Geografi	—	—	—	—	—	—	—	6	—
Samhällskunskap	—	—	—	—	—	—	—	6	4
Psykologi	—	—	—	—	—	—	—	—	5
Historia	—	—	—	—	—	8,5	9,5	—	—
Religionskunskap	—	—	—	—	—	—	6	—	—
Filosofi	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Kulturkunskap	—	—	—	—	—	—	—	—	6
Summa	43	43	43	43	43	43	43	43	43

^a I denna termin ingår dessutom en praktikperiod om tre veckor.^b Med ergonomi och friskvård.^c Se kapitel 9 för detaljer.^d Se kapitel 13 för detaljer.

Tabell 15.6 Förslag till timplan för elevernas skolarbets-tid i naturvetenskapligt-biologiskt studieprogram (NB¹)
 Antal veckotimmar (vtr) om 40 min. under perioder som inte utgörs av praktik

Ämne/Kurs	Termin								
	1 ^a	2	3	4	5	6 ^a	7	8 ^a	9
Studiegruppens planering	1,5	1,5	1	1	1	1	1	1	1
Idrott ^b	3	3	3	3	3	3	1,5	1,5	1,5
Estetisk-praktiska ämnen ^c	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	—	—
Svenska	3	3	6,5	6,5	6,5	5	—	—	—
Moderna språk ^d	8	8	8	8	8	8	5	5	5
Inledande tillämpnings- ämnen ^c	26 ^e	18 ^c	—	—	—	—	—	—	—
Biologi	—	5	8	8	—	—	—	—	—
Kemi	—	3	6	6	9	—	—	—	—
Matematik	—	—	9	9	9	9	6	—	—
Fysik	—	—	—	—	5	7	11	8,5	—
Matem.-naturv. fördjupn.	—	—	—	—	—	—	1,5	10,5	16
Geografi	—	—	—	—	—	—	—	6	—
Samhällskunskap	—	—	—	—	—	—	—	6	4
Psykologi	—	—	—	—	—	—	—	—	5
Historia	—	—	—	—	—	8,5	9,5	—	—
Religionskunskap	—	—	—	—	—	—	6	—	—
Filosofi	—	—	—	—	—	—	—	4,5	4,5
Kulturskunskap	—	—	—	—	—	—	—	—	6
Summa	43	43	43	43	43	43	43	43	43

^a I denna termin ingår dessutom en praktikperiod om tre veckor.

^b Med ergonomi och friskvård.

^c Se kapitel 9 för detaljer.

^d Se kapitel 13 för detaljer.

Remissinstanser och sammanställning av remissyttrandena i vissa frågor i gymnasieutredningens betänkande (SOU 1981: 96) En reformerad gymnasieskola

1 Remissinstanserna

Över betänkandet (SOU 1981: 96) En reformerad gymnasieskola har efter remiss yttranden avgivits av socialstyrelsen (SoS), statens handikappråd (SHR), statistiska centralbyrån (SCB), statskontoret, riksrevisionsverket (RRV), statens arbetsgivarverk (SAV), statens arbetsmarknadsnämnd (SAMN), statens institut för personaladministration och personalutbildning (SIPU), universitets- och högskoleämbetet (UHÄ), centrala studie-stödsnämnden (CSN), skolöverstyrelsen (SÖ), statens institut för läromedelsinformation (SIL), statens kulturråd, arbetsmarknadsstyrelsen (AMS), statens invandrarverk (SIV), länsskolnämnderna i Stockholms, Uppsala, Södermanlands, Östergötlands, Jönköpings, Kronobergs, Kalmar, Gotlands, Blekinge, Kristianstads, Malmöhus, Hallands, Göteborgs och Bohus, Älvsborgs, Skaraborgs, Värmlands, Örebro, Västmanlands, Kopparbergs, Gävleborgs, Västernorrlands, Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län, statens ungdomsråd, kommittén om kommunal vuxenutbildning, skolförfattningsutredningen, jämställdhetskommittén, diskrimineringsutredningen, språk- och kulturarvsutredningen, utbildningsekonomiska utredningen, Svenska kommunförbundet, Landstingsförbundet, Svenska arbetsgivareföreningen (SAF), Landsorganisationen i Sverige (LO), Centralorganisationen SACO/SR (SACO/SR), Tjänstemännens centralorganisation (TCO), Lantbrukarnas riksförbund (LRF), Elevförbundet, Sveriges elevers centralorganisation, Sveriges sjuksköterskeelevers förbund, Sveriges Förenade Studentkårer (SFS), Riksförbundet Hem och Skola (RHS), Handikappförbundens centralkommitté (HCK), Sveriges folkhögskoleelevers förbund, Sveriges hantverks- och industriorganisation – Familjeföretagen (SHIO), Fredrika Bremerförbundet, Stockholms, Uppsala, Östergötlands, Jönköpings, Kronobergs, Kalmar, Blekinge, Kristianstads, Malmöhus, Hallands, Göteborgs och Bohus, Värmlands, Örebro, Västmanlands, Kopparbergs, Gävleborgs, Västernorrlands, Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens läns landstingskommuner, Göteborgs och Bohus läns vårdskoleförbund, Arvika, Bräcke, Båstads, Eskilstuna, Falköpings, Gotlands, Gävle, Göteborgs, Hallstahammars, Halmstads, Haninge, Helsingborgs, Härnösands, Kalmar, Karlshamns, Kungälv, Köpings, Ludvika, Luleå, Malmö, Mölndals, Norrköpings, Norrtälje, Nässjö, Rättviks, Stockholms, Strängnäs, Sundbybergs, Södertälje, Torsby, Umeå, Älmhults, Ödeslövs, Örebro och Östersunds kommuner.

Därutöver har ett stort antal synpunkter lämnats av ämnes- och intresseföreningar, organisationer, föräldrar, skolpersonal och elever.

2 Reformstrategi, tidsplan

Gymnasieutredningens förslag

Gymnasieutredningen (GU) betonar att man lagt fram ett principbetänkande och att förslagen också utformats i enlighet med detta. Samtidigt har man dock på en rad punkter försökt konkretisera sina förslag. Mycket arbete återstår enligt GU innan en ny studieorganisation kan träda i kraft. Detta arbete innebär dels att man tar ställning i vissa principfrågor, dels att de framförda förslagen följs upp och utvecklas vidare.

Det förnyelsearbete som centrala, regionala och lokala skolmyndigheter normalt bedriver medför att fortlöpande förändringar i dagens studieorganisation sker jämfört med det "utgångsläge" utredningen har angett för skilda förslag. Resultatet av sådant arbete ger ytterligare beslutsunderlag.

På grundval av det samlade underlaget i form av GU:s förslag, remissynpunkter och ytterligare beredningsarbete bör en proposition med riktlinjer för en ny gymnasieskola läggas fram. Efter riksdagsbeslut vidtar en ny fas av beredningsarbete för att utforma detaljförslag i fråga om läroplaner, statsbidrag och administrativa bestämmelser.

Under hela denna tid löper den av GU initierade försöksverksamheten som utvärderas och fortlöpande ger erfarenheter, avsedda att påverka den slutliga utformningen av en ny studieorganisation.

Remissinstanserna

En majoritet av remissinstanserna framhåller fördelarna med en successiv reformering av gymnasieskolan stödd av en kontinuerligt utvärderad försöksverksamhet. Hit hör bl. a. AMS, UHÄ, Svenska kommunförbundet, SACO/SR, SAF samt en majoritet av länskolnämnder och kommuner.

AMS delar i stort sett de bedömningar som GU gör av den nuvarande gymnasieskolan och anser att vägande skäl talar för en successiv reformering av densamma. En brist i det aktuella beslutsunderlaget är dock att resultat ännu inte föreligger från den försöksverksamhet, som skall pröva GU:s förslag om utbildningsorganisation. En kontinuerlig utvärdering av försöksverksamheten bör ske och läggas till grund för de successiva förändringar i gymnasieskolan som bör genomföras.

Även SoS finner de erfarenheter försöksverksamheterna hittills givit alltför begränsade för att ligga till grund för genomförande av en total reform. SoS förordar därför en inriktning av reformpolitiken inom utbildningsområdet som tar sikte på successiva rullande reformer byggda på lokal och utvärderad försöksverksamhet. En sådan försiktigare reformtakt är även motiverad av kostnadsskäl.

Statskontoret delar utredningens bedömning att gymnasieskolan – utöver den löpande förnyelse och det "rullande" läroplansarbete som hela tiden pågår – måste förändras, framför allt genom studieorganisatoriska

reformer. Däremot anser statskontoret att detta reformkrav endast kan förverkligas i ett mer långsiktigt perspektiv. Med den samhällsekonomiska och statsfinansiella situation som vi i dag upplever bedömer statskontoret att det i nuläget saknas såväl budgetmässiga som psykologiska förutsättningar inom stat, kommun och skola för ett genomförande av en så omfattande och genomgripande skolreform. Även om statskontoret således finner starka utbildningspolitiska skäl för reformer inom gymnasieskolan, i allt väsentligt enligt utredningens principförslag, avstyrker statskontoret *nu* ett beslut av regering och riksdag som innebär annat än allmänna riktlinjer till grund för ett fortsatt, långsiktigt reformarbete på detta område.

SAF avstyrker att GU:s principförslag läggs till grund för en samlad reformering av gymnasieskolan. Huvudskälet för avstyrkande är enligt SAF att stora skolreformer nu bör avlösas av en stegvis och successiv utveckling som ger skolledare, lärare och kommuner och företrädare för olika arbetslivs- och yrkesområden de viktiga roller som de bör ha i utvecklingsarbetet. Det är vidare enligt SAF nödvändigt att en avsevärd utveckling och expansion av svenskt näringsliv kan komma till stånd under 1980-talet. Näringslivets försörjning med välutbildade ungdomar får under denna period inte äventyras genom en gymnasiereform baserad på oprövade lösningar. Arbetet för successiv utveckling av gymnasieskolan bör nu återupptas i full utsträckning och ges ökat stöd. Den nuvarande gymnasieskolan kan väsentligt utvecklas. En successiv reformering av gymnasieskolan måste i ett inledningsskede innefatta en översyn av vissa av de nuvarande linjerna och kurserna. Några linjer bör avvecklas och ersättas genom utbyggnad av närliggande linjer. Vissa tvååriga grundskolebaserade specialkurser bör ges linjestatus och andra sådana specialkurser bör läggas samman med närliggande linjer och bli grenar inom resp. linje. Som tidigare har betonats finns det även ett betydande behov av att utveckla utbildningar som i olika former är företagsförlagda. Utvecklingsarbetet bör enligt SAF bedrivas i nära samverkan med företrädare för resp. arbetslivs- och yrkesområden.

Svenska kommunförbundet förordar ett samlat reformbeslut om gymnasieskolans framtid. Emellertid ger främst reformkostnaderna enligt förbundets bedömning anledning att överväga om inte förnyelsearbetet i vissa delar skulle kunna förverkligas i mindre steg under ett antal år. Det skulle också ge större tidsmässigt utrymme för personalens fortbildning och vidareutbildning för den nya skolan. Personalens positiva medverkan och engagemang torde vara så värdefull för reformens framgång, att det kan vara fördelaktigt att arbeta med en något förlängd genomförandetid. En sådan uppläggning skulle dessutom stämma väl överens med grundtankarna i reformen om lokalt utvecklingsarbete i skolan.

Gymnasieskolan är enligt *SACO/SR* en skolform som i sina huvuddrag fungerar väl. De problem som finns är inte av den karaktären och storleken

att de påkallar en totalreform. SACO/SR är övertygad om att successiva, lokalt förankrade reformer kan ge större effekter i verkligheten än stora genomgripande systemförändringar.

RHS anser att en utveckling av gymnasieskolan i enlighet med utredningens förslag är fullt möjlig inom ramen för den nuvarande organisationen. Det är således i första hand fråga om en inre reformering med sikte på arbetslivets krav och framtidens utbildningsbehov. Utredningens eget konstaterande att den nuvarande gymnasieskolan i stort sett fungerar bra stöder enligt *RHS* detta. Dessutom har ingen omfattande försöksverksamhet bedrivits och det är därför svårt att överblicka de praktiska följderna av en helt ny studieorganisation. De förändringar som genomförts inom gymnasieskolan sedan utredningen tillsattes har delvis förändrat förutsättningarna.

Göteborgs kommun anser det lämpligt att ett eventuellt principbeslut om gymnasieskolans framtida utformning förenas med beslut om successivt genomförande i en takt som baseras på de reella ekonomiska och praktiska möjligheterna. Genomförandet kan på så sätt också lättare sammankopplas med erfarenheter av olika försöksverksamheter.

TCO understryker behovet av en genomgripande reform av gymnasieskolan i huvudsak enligt de riktlinjer som *GU* förordar. Samtidigt framhåller organisationen att en sådan reform kräver vidgade ekonomiska ramar, som bl. a. medger att alla elever skall kunna erbjudas minst treåriga gymnasiala studiegångar. Det är i första hand genom sådana förändringar som erforderligt utrymme för en utökad ambitionsnivå i gymnasieskolan bör tillskapas. Sammanfattningsvis understryker *TCO* att de förändringar av gymnasieskolan som nu bör ske förutsätter en genomgripande gymnasiereform. *TCO* förordar därför att ett principbeslut snarast fattas om en sådan.

GU:s förslag kan enligt *länsskolnämnden i Malmöhus län* genomföras antingen i en successiv förnyelse av den nuvarande gymnasieskolan eller genom en ny läroplan vid ett tillfälle. Nämnden förordar en reform i ett sammanhang, manifesterad i en ny läroplan. Skälen till detta är i första hand de anspråk utredningen ställer på en framtida skola och de brister i den nuvarande den påvisat. En sådan reform måste emellertid beakta de konsekvenser, inte minst ekonomiska men också andra, som nämnden belyst. I det fortsatta arbetet bör redan pågående och kommande försöksverksamhet såvitt möjligt förankra de slutgiltiga förslagen och besluten i en praktiskt genomförbar skolutveckling.

3 Gemensam start

GU:s förslag

GU föreslår att de inledande två terminerna (i ett treterminssystem) blir gemensamma för korta och långa studieprogram inom vart och ett av tre

föreslagna utbildningsområden, nämligen det ekonomiska, det sociala och det tekniska. Härigenom minskas antalet ingångar till gymnasieskolan samtidigt som möjligheter ges till en period under vilken skolan genom stöd i olika former kan verka för att göra vidare utbildningsval så realistiskt som möjligt sett både från elevers och samhällets synpunkt. Den skarpa gränsen mellan yrkesförberedande och studieförberedande utbildningar tonas ned genom att de allmänna inslagen ökar i de yrkesförberedande programmen och de yrkesförberedande inslagen ökar i de studieförberedande. För att skapa tidsmässigt utrymme för sina förslag föreslår utredningen att läsåret förlängs med åtta läsdagar och att den schemalagda tiden utökas så att den motsvarar 43 veckotimmar.

Remissinstanserna

GU:s förslag om gemensamma ingångar för vart och ett av de tre föreslagna utbildningsområdena är en av de frågor som mest uppmärksammas i remissinstansernas yttranden. En majoritet av remissinstanserna ställer sig bakom principen om en gemensam start i gymnasieskolan. Hit hör bl. a. AMS, UHÄ, Svenska kommunförbundet, Landstingsförbundet, LO, TCO, flertalet länskolnämnder och landstingskommuner samt 20 primärkommuner. Bland de remissinstanser som är positiva till principen om en gemensam start finns det dock flera som inte ansluter sig till utredningens förslag till utformning av denna.

Flera remissinstanser konstaterar att det råder en inbyggd konflikt mellan de övergripande mål som en gemensam ingång avser att främja och andra mål för gymnasieskolan. Denna målkonflikt måste enligt UHÄ lösas genom en balanserad avvägning. UHÄ framhåller att GU:s förslag till utformning av den gemensamma starten är en kompromiss som inte är tillfredsställande för vare sig de skoltrötta eller de målinriktade eleverna. Den förra gruppen önskar framför allt få ägna sig åt praktiskt arbete och är inte motiverade för vidare skolgång, även om den innehåller tillämpade ämnen. För de målinriktade eleverna innebär den gemensamma starten bara ett ytterligare dröjsmål innan de kan starta med det valda studieprogrammet. Detta kan i värsta fall innebära att deras ursprungliga studiemotivation försvinner.

Enligt UHÄ kan en gemensam start innebära såväl fördelar som nackdelar. En gemensam ingång kan dock sägas vara det som ger begreppet utbildningsområde en reell innebörd. Utan den gemensamma ingången blir det i huvudsak fråga om en administrativ indelning av studieprogrammen.

Även SÖ diskuterar för- och nackdelar med utredningens förslag och framhåller att den gemensamma starten med breda ingångar i gymnasieskolan kan innebära stora fördelar för de elever som är osäkra eller riskerar att i nuvarande system inte få sitt förstahandsval tillgodosett. Viktiga val görs enligt utredningens förslag redan i årskurs 9 och under den första terminen i gymnasieskolan, varför ingångarna i praktiken inte kom-

mer att bli så breda. En avgörande punkt blir enligt SÖ urvalet till studieprogram efter den andra terminen och de urvalsprinciper som tillämpas om antalet sökande överstiger antalet platser. Här finns risk för samma utslagningstendenser för svagare elever som i nuvarande system. Att gymnasieskolan startar med praktiskt inriktade ämnen och att praktikinslag finns i alla studieprogram är dock till fördel för skoltrötta elever.

AMS anser att många skäl talar för att utbildningen i gymnasieskolan organiseras i utbildningsområden som också ger en naturlig anknytning till högskolans utbildningssektorer liksom till arbetsmarknaden. Den gemensamma introduktionsperioden inom det utbildningsområde som eleven väljer har det dubbla syftet att både ge vägledning inför det fortsatta utbildningsvalet och samtidigt vara en första etapp i en yrkesutbildning, där bl. a. visst gemensamt stoff för de olika utbildningsprogrammen är sammanfört.

Eleverorganisationen anser att tanken om en gemensam start för korta och långa program är ett steg i rätt riktning. En förutsättning är dock att den utformas så att det blir en verklig gemensam start utan tillvalssystem som delar upp eleverna i grupper som antingen siktar mot korta eller långa studieprogram samt att man vid starten i gymnasieskolan skall kunna veta vilket program man kommer in på. Möjligheterna att i mån av plats byta studieprogram måste vara stora.

SAF, SACO/SR, åtta länsskolnämnder och tolv primärkommuner motsätter sig principen om gemensam start. Enligt SAF skulle ett genomförande av förslaget till gemensam studiegång under två tredjedels år för studieförberedande och yrkesförberedande utbildningar medföra avsevärda nackdelar. Gymnasieskolan saknar visserligen goda utbildningsalternativ för ungdomar som önskar kombinationer av dessa slag av utbildningar. SAF anser det emellertid inte vara rimligt att tillgodose detta behov till priset av att den majoritet ungdomar som har relativt klar inriktning mot studieförberedande eller yrkesförberedande utbildning tvingas välja en kombinerad utbildning. Enligt SAF skulle såväl de yrkesförberedande som de studieförberedande utbildningarna bli uttunnade.

Enligt länsskolnämnden i *Kopparbergs län* ger breda utbildningsområden med gemensam start också andra effekter. Grundskolans nya läroplan, Lgr 80, innebär att elevernas val av språk- och matematikkurs i grundskolan inte längre blir styrande för deras valmöjligheter till gymnasieskolan. Som en följd av detta blir heterogeniteten stor inom sektorerna då det tidigare språkvalet fungerat som en sorteringsmekanism till olika linjer. Redan nu kan svårigheter förutses som måste åtgärdas i gymnasieskolan, såvida kompetensen hos elever i avgångsklasser skall ha samma nivå som i dag. Risk finns att studietakten inledningsvis blir lägre i heterogena sektorsgrupper än i dagens linjesystem. Med bibehållet kvalitetskrav måste farten enligt nämnden säkert ökas i senare delen i de längre utbildningsprogrammen. Arbetssituationen kan härigenom blir mer pressande än i dag.

GU:s förslag att utöka studietiden genom en ökad veckoarbetstid och ett förlängt läsår garanterar inte självklart att kvaliteten kan bibehållas.

Den utökning av studietiden, antingen i form av förlängda terminer eller ökat veckotimal, som utredningens förslag förutsätter avvisas av ett stort antal remissinstanser (se avsnitt 10). Många remissinstanser framhåller slutligen att det är svårt att överblicka effekterna av den gemensamma starten och studieprogrammets utformning eftersom förslaget i sin helhet inte prövats i försöksverksamhet.

4 En mjukare övergång

GU:s förslag

GU föreslår att insatser görs för att åstadkomma en mjukare övergång mellan grundskolan och gymnasieskolan. En mjukare övergång mellan de båda skolformerna kan endast åstadkommas genom att samarbetet mellan grundskolan och gymnasieskolan förbättras. Redan under vårterminen i årskurs 9 måste konkreta åtgärder enligt utredningen sättas in för att underlätta övergången.

Remissinstanserna

Ett antal remissinstanser, däribland UHÄ, SAF, TCO, flera länskolnämnder samt kommuner, har synpunkter i fråga om samverkan mellan grundskolans årskurs 9 och ett inledande skede i gymnasieskolan.

TCO, länskolnämnderna i Gävleborgs, Jönköpings, Västernorrlands och Örebro län samt Bräcke, Ludvika, Malmö och Nässjö kommuner framför som en allmän uppfattning att åtgärder måste vidtas redan i årskurs 9 för att underlätta övergången mellan grundskola och gymnasieskola och att samarbetet mellan dessa skolformer måste intensifieras.

Svenska kommunförbundet finner en mjuk övergång från grundskolan till gymnasieskolan vara i flertalet elevers intresse. Övergången till gymnasieskolan kännetecknas enligt utredningens förslag av en lång valprocess. Grundskolan knyts på detta sätt närmare till gymnasieskolan utan att grundskolans konstruktion rubbas eller dess mål eftersätts. Den nya läroplanen (Lgr 80) ger också stora möjligheter att organisera olika förberedande verksamheter. Svenska kommunförbundet menar att dessa möjligheter är speciellt värdefulla för elever som t. ex. tappat tron på sin egen förmåga eller av andra orsaker upplever problem och som därför inte går direkt över till gymnasial utbildning.

SAF anser att "gymnasiereformen måste börja i högstadiet" och menar därmed att grundskolans högstadium bör anpassas så att det bättre än nu kan förbereda för studier i gymnasieskolan. Intagningen på höstterminsbedyg, förbättrad syo etc. innebär att vårterminen i årskurs 9 kan anpassas till den valda gymnasieutbildningen.

Kalmar, Halmstads och Helsingborgs kommuner anser att man borde

betrakta den sista terminen i årskurs 9 och inledningen av gymnasieskolans första årskurs som en planeringsenhet.

Kulmar kommun framhåller att det under termin 3 (treterminssystem) i gymnasieskolan kommer att finnas ledig kapacitet med avseende på yrkeslärare och verkstäder m. m. Detta förhållande skulle kunna utnyttjas för att orientera eleverna i årskurs 9 om kommande arbetsplatser och studier.

Halmstad kommun anser att delar av vårterminen i årskurs 9 skulle kunna användas till fördjupningsstudier som för alla elever skulle innebära att en god grund lades för kommande gymnasiestudier. Samtidigt skulle då en termin lösgöras i gymnasiet och sålunda ge möjlighet till att lätta upp en komprimering av arbetet som de föreslagna 43 veckotimmarna innebär.

Helsingborgs kommun menar att de förberedelser som i dag i begränsad utsträckning sker inför gymnasiestudierna i vissa grundskolor borde utvecklas till en generell studiegång under större delen av terminen och utgöra en del av den gymnasiala inskolningen.

Enligt *länskolnämnden i Göteborgs och Bohus län* bör förberedelserna för övergång till gymnasieskolan börja tidigt i årskurs 9. Egentligen får resonemanget om övergång till gymnasieskolan enligt nämnden till slutprodukt, att grundskola och gymnasieskola bör förenas. Den åtgärden kan tyckas bli självklar, då gymnasieskolan blir en skola för alla. Den långsamma inskolningen i gymnasieskolan väcker tankar om var utbildningen bör ligga, i grundskolan eller gymnasieskolan. Den nya läroplanen för grundskolan bör inte hindra överväganden om en eventuell samordning.

Länsskolnämnden i Västmanlands län finner utredningens strävan mot en mjukare övergång från grundskolan till gymnasieskolan med konsekvenser för studierna både under vårterminen i årskurs 9 och i gymnasieskolans start mycket positiv. Fördelarna är att man kan underlätta för mindre studiemedvetna elever att fortsätta med studier efter grundskolan, ett fullföljande av den sociala målinriktning som kännetecknar svensk skolpolitik. Kritiker har befarat att studieinriktade elever hindras att snabbt börja den studiebanan de är intresserade av, kanske också att de tröttnar på att vänta på de studieprogram de är inställda på. Nämnden finner dessa farhågor överdrivna. Den mjukare övergången ger även dessa studiebegåvade vissa fördelar i form av en bredare samhällsorientering och ökade kontakter med studiekamrater som valt andra studievägar.

Genom att antagningen till gymnasieskolan görs på höstterminsbetyget i grundskolans årskurs 9 menar *UHÄ* att vårterminen i denna årskurs kan utnyttjas för syo-insatser och andra gymnasieförberedande inslag. Genom en sådan förflyttning skulle omfattningen av den gemensamma ingången kunna reduceras. Det fortsatta arbetet med konkretisering av reformens innehåll får enligt *UHÄ:s* mening ge underlag för mera precisa överväganden om hur den ovan diskuterade avvägningen skall göras.

5 Successiva val

GU:s förslag

GU föreslår att eleverna gör sitt val av utbildningsområde vid kalenderårets slut i årskurs 9 och att de samtidigt gör en preliminär, inte bindande, intresseanmälan om studieprogram samt om tillvalsämnen och praktik under terminerna 1 och 2. Mot slutet av vårterminen i årskurs 9 görs bindande val av tillvalsämnen. Bindande val av studieprogram görs slutligen i december efter sex perioders studier i gymnasieskolan (i mitten av termin 2 i ett treterminssystem). Under hela "valperioden" erbjuder skolan stöd i olika former för att göra valet så realistiskt som möjligt både från elevens och samhällets synpunkt.

Remissinstanserna

Flertalet remissinstanser som yttrat sig i frågan är positiva till principen om successiva val till gymnasieskolan.

AMS ansluter sig till utredningens förslag om successiva val av utbildningsväg inom gymnasieskolan. Val i årskurs 9 av utbildningsområde samt ett definitivt val av studieprogram först efter en introduktionsperiod i gymnasieskolan ger enligt AMS bättre förutsättningar för ett övervägt utbildningsval än nuvarande system.

Även LO tillstyrker att det definitiva valet av utbildningsinriktning görs vid en tidpunkt när eleven har provat på såväl praktiska som teoretiska moment i utbildningen. Därigenom kan ett mera realistiskt val ske grundat på en djupare kunskap om den valda utbildningen.

Länsskolnämnden i Kopparbergs län framhåller att erfarenheter från försöksverksamheten vid S:t Mikaelsskolan i Mora pekar på att flertalet elever ser fördelar i att få göra ett successivt val. Effekterna av uppskjutet val har studerats även vid försöksverksamheten på Högbergsskolan i Ludvika. Det finns ett samband mellan osäkerhet i valet och positiv inställning till uppskjutet val.

SÖ anser liksom utredningen att en successiv valprocess, utsträckt över ungefär ett år, borde bidra till att valet blir säkrare än i dag, då det sker vid ett enda tillfälle och före inträdet i gymnasieskolan. Kanske kommer ett sådant val också att minska de styreffekter som vi vet att elevernas sociala bakgrund och hemförhållanden har på valet. Det är enligt SÖ dockorealistiskt att anta att elevernas önskemål om studieväg kommer att sammanfalla med den dimensionering av studievägarna som myndigheter och arbetsmarknad önskar. Vidare finner SÖ att studiealternativen i den föreslagna organisationen och möjligheterna att ändra studieinriktning är avsevärt mycket större för elever med intresse för en studieförberedande utbildning än för den som vill gå en yrkesförberedande studieväg. Den urvalssituation som kan uppstå inför termin 3 på vissa utbildningsvägar kan leda till att det blir elever med studiesvårigheter som slås ut. SÖ ser f. n. inte någon annan

lösning på detta problem än att det definitiva valet av studieprogram liksom i dag görs före inträdet i gymnasieskolan.

Lärarnas riksförbund (LR) anser den modell för en mjuk övergång som utredningen föreslår vara olämplig. En avgörande svaghet är att den skär alla elever över en kam. Elever som redan vid slutet av höstterminen i årskurs 9 vet att de kommer att välja en treårig studiegång, måste under lång tid invänta de kamrater som har svårare att bestämma sig eller som måste komplettera sina baskunskaper i matematik och/eller engelska. De tvingas därför enligt LR till en för dem föga engagerande och kravlös verksamhet i mer än ett år av sin kanske mest receptiva period i väntan på att få börja sina gymnasiestudier på allvar. Detta torde gälla majoriteten av de elever som slutligen hamnar på vad utredningen kallar längre studieprogram.

Länsskolnämnden i Malmöhus län menar att grundskolleeven i sin valsituation knappast skulle få det lättare med utredningens förslag. I stället för att välja mellan i stort sett likartat uppbyggda linjer och specialkurser måste ställning tas till en mera invecklad organisation med utbildningsområde, utbildningsblock och studieprogram.

Svenska föreningen för studie- och yrkesvägledning menar att mödellen för de upprepade valen är så komplicerad att den torde vara ogenomförbar av såväl arbetsmässiga och tekniska som psykologiska skäl.

6 Särskilda stödåtgärder

GU:s förslag

GU har sett som en av sina mest angelägna uppgifter att föreslå en studieorganisation som bättre än dagens förmår erbjuda alla ungdomar en utbildning som är attraktiv till innehåll och arbetsformer.

Trots inslag som mjukare studiestart och praktik i alla studieprogram m. m. i den nya studieorganisationen anser utredningen det vara realistiskt att räkna med att vissa elever ändå inte finner åtgärderna tillräckliga. Därför föreslås att studiestarten i gymnasieskolan skall kunna erbjudas på alternativa sätt som underlättar för en elev att efter en tid kunna följa de mer reguljära studieprogrammen. Detta bör prövas i försöksverksamhet så att de konkreta lösningarna får växa fram fortlöpande.

En typ av utbildning kan vara *studier på halvfart* med praktiska inslag. Parallellt med praktik och praktiskt arbete följer eleven kurser inom gymnasieskolan. Kurserna utgör delar av ett speciellt studieprogram och möjligheten ges att efter hand studera hela programmens kurser och uppnå full kompetens. Strävan skall vara att eleven efter en tids varvade studier skall kunna övergå till att studera i normal takt och följa de vanliga studieprogrammen. I enstaka fall behöver helt individualiserade utbildningsgångar byggas upp.

Remissinstanserna

Att det föreligger ett behov av särskilda stödåtgärder för att alla elever skall kunna tas emot i gymnasieskolan är remissinstanserna eniga om. Däremot råder det delade meningar om hur dessa stödsatser skall se ut. Många förordar exempelvis en flexibel uppsättning av stödmedel.

TCO delar utredningens uppfattning att man kan organisera en typ av utbildning med studier på halvfart med större inslag av praktik eller praktiskt arbete. Andra sätt är att utöka kurstiden och lägga ökad vikt vid elevvårdande omsorger. Även utbildningar av typen praktisk verksamhet med utbildningsinslag bör kunna övervägas. I enstaka fall behövs säkerligen helt individualiserade utbildningsgångar. Syftet med dessa utbildningar måste enligt TCO självfallet vara att de ungdomar som genomgått dem skall nå de för resp. studieprogram uppsatta utbildningsmålen. Detta torde dock inte alltid vara möjligt. En differentiering av utbildningsmöjligheterna måste i vissa fall kombineras med differentierade individuella utbildningsmål.

En väsentlig fråga i detta sammanhang, som utredningen inte har behandlat och som inte heller ingått i utredningens arbete, är enligt TCO att klargöra sambanden mellan utbildningar av här framfört slag och elevernas möjlighet att få arbete. TCO är väl medveten om de svårösta arbetsmarknadspolitiska frågor som här aktualiseras. Dessa problem får dock inte förhindra en utveckling mot en gymnasieskola, som kan ge alla elever en utbildning som är av betydelse för deras egen utveckling.

Även LO delar utredningens uppfattning att studieorganisationen måste göras betydligt mer anpassad för svagmotiverade elever. Detta kan bl. a. ske genom att en extraresurs satsas på de elever som inte väljer någon gymnasial utbildning. Dessutom föreslås kommunerna få en förstärkningsresurs för de elever som behöver en mer individuellt upplagd studiegång. LO menar även att studiestödsutredningens förslag om bättre studiehjälp för denna grupp av ungdomar bör provas.

Ett av utredningens förslag är att införa en form av deltidsstudier för dessa ungdomar med förhoppning om att de skall genomföra studier i kombination med arbete. Enligt LO är risken uppenbar att ungdomarna då hamnar utanför skolans möjlighet att ge ordentligt stöd. Kombinationen av utbildning och arbete ställer större krav än vad heltidsstudier gör. Förslaget leder i bästa fall fram till en gymnasial delkompetens. I stället öppnas möjligheten till en sämre sorts gymnasieskola än den nuvarande.

Sveriges lärarförbund (SL) anser i likhet med utredningen att skolan måste ta hänsyn till varje elevgrupps eller varje elevs särpräglade önskemål och behov. Ett sådant synsätt kräver ökade resurser. På en del utbildningslinjer bör det vara möjligt att bilda en särskild elevgrupp för vissa studieprogram och handikappgrupper.

Det är vidare enligt SL väsentligt att det finns utbildad lärarpersonal som kan ta ett särskilt ansvar för de lågpresterande eleverna. Det kommer att

finnas behov såväl av lärare med erfarenhet från undervisning i grundläggande färdigheter som av specialpedagogiskt utbildade ämneslärare.

Flera länskolnämnder, bl. a. i *Stockholms, Uppsala, Södermanlands, Östergötlands, Örebro och Västernorrlands län*, framhåller att utredningens förslag svarar mot ett länge upplevt behov av större flexibilitet i studieuppläggningsen för gymnasieskolan.

Länskolnämnden i *Södermanlands län* konstaterar vidare att de särskilda stödåtgärderna i en "skola för alla" har behandlats mycket knapphändigt av utredningen. Detta gäller såväl försöken att definiera målgruppen "allmänt skoltrötta" som förslagen till åtgärder. Viktiga grupper som invandrarelever och elever med hörsel-, rörelse- och synhandikapp har överhuvudtaget inte nämnts.

Länskolnämnden vill understryka betydelsen av att de åtgärder som sätts in inte mer eller mindre automatiskt separerar vissa elever från sina naturliga grupper. Trots allt föreligger en viss risk för svagt studiemotiverade elever.

Behovet av förstärkningsresurser för den aktuella målgruppen framhålls av ett stort antal primärkommuner och landstingskommuner i bl. a. *Göteborgs, Malmö, Falköpings, Karlshamns och Uppsala län*.

Negativa inställningar till utredningens förslag redovisas också. Så t. ex. avvisar *Elevorganisationen* förslaget om helt individualiserade, skraddarsydd utbildningar. Ett sådant förslag leder ofelbart tankarna till anpassad studiegång på grundskolan. Förslaget, och ännu mer det sätt som anpassad studiegång används på, vittnar enligt *Elevorganisationen* om en grav felsyn på skolans problem. Det absoluta flertalet elever som i dag inte "passar in i systemet" är inte så "särpräglade" och speciella att de inte kan gå en utbildning tillsammans med andra elever. I stället skall orsaken till utstötningen självfallet sökas i skolan, i dess arbetssätt och för övrigt i den situation som eleven befinner sig i.

LR avvisar utredningens förslag om ensidiga satsningar på fortsatt skolgång för svagmotiverade elever och förordar att särskilda resurser också satsas på andra åtgärder såsom ungdomspraktik, inbyggd utbildning och lärlingsutbildning, vilka ger eleverna möjlighet att välja och därmed att med större motivation ägna sig åt sin utbildning.

Under den tid som utredningsarbetet pågått, har en del förbättringar skett för just de elever som betecknas som "utsatta", varför utgångspunkterna för förslaget till fullständig omorganisation av gymnasieskolan delvis har ändrats. Som exempel kan nämnas att lokalt arbetsmarknadsanknutna kurser startats till hjälp för skoltrötta elever. Sådana åtgärder är helt i linje med LR:s uppfattning att inte enbart fortsatt skolgång bör erbjudas skoltrötta elever.

7 Kurssystem, fördjupningsstudier och påbyggnadsutbildning

Av stor betydelse för studiernas uppläggning är uppdelningen av ämnen i kurser. Allmänna färdighetsämnen och karaktärsämnen delas upp i *grundkurser och tilläggskurser*. Grundkurserna är gemensamma för alla som läser ämnet i det aktuella studieprogrammet och kan vara en eller flera beroende på ämnets karaktär. Tilläggskurserna är i regel flera och har till uppgift att befästa och belysa centrala begrepp och problem i grundkurserna genom mer djupgående tillämpningsstudier, ge ökad bredd genom tillägg av nya moment samt ge fördjupning i sådana moment som behandlats mindre ingående i grundkurserna.

Utöver ämnesstudier skall varje studieprogram erbjuda möjligheter till *fördjupningsstudier*. Dessa studier skall gå längre i fördjupning än vad man i dag kan nå i de vanliga ämnena.

För dem som inte önskar fördjupningsstudier skall *koncentrerade yrkestekniska kurser* (kyt-kurser) finnas på de långa studieprogrammen. På förhållandevis kort tid skall dessa kurser ge en "yrkestopp" och kunna fungera som något av en sluss ut mot arbetsmarknaden för de ungdomar på de långa studieprogrammen som inte avser att direkt fortsätta studierna vid högskolan. Vidare föreslås att de korta studieprogrammen på motsvarande sätt skall kunna följas av *kompletteringsutbildning* som leder till kompetenser motsvarande de långa programmen.

Remissinstanserna

En majoritet av de remissinstanser som yttrat sig om en kursindelning i *grund- och tilläggskurser* är positiva till förslaget. Bland dessa finns UHÄ, tio länsskolnämnder och nio kommuner.

UHÄ framhåller att man tillstyrker kurssystemet med dess större möjligheter till valfrihet och fördjupning. Man är visserligen medveten om att vissa anpassningssvårigheter kan uppstå mellan gymnasieskolan och högskolan bl. a. till följd av att de studerande kommer till högskolan med olika förkunskaper. I förhållande till den variation i förkunskaperna som finns redan i dag anser dock UHÄ att detta inte är någon avgörande olägenhet från högskolans synpunkt.

Kungsbacka kommun anser att systemet med grundkurser och tilläggskurser ingående bör prövas och utvecklas i försöksverksamhet.

Skolstyrelsen i Luleå kommun uttrycker tveksamhet inför systemet med tilläggskurser. Man befarar att det i systemet ligger en risk att eleverna stressas till att försöka hinna med så många tilläggskurser som möjligt. Elever och lärare bör dock gemensamt kunna använda systemet så att det kan bli ett positivt redskap i uppbyggnaden av studiegången för enskild elev.

Härnösands kommun anser att förslaget har givna fördelar eftersom det tillfredsställer behovet av individualiserad svårighetsgrad i studierna. Sy-

stemet kan dock bli administrativt krävande och komma att medföra behov av ökade administrativa personalresurser.

Länsskolnämnden i Skaraborgs län menar att systemet med grund- och tilläggskurser leder till en ytterst individualiserad undervisning, vilken kan vara svår att genomföra. Tillräckliga resurser i form av lokaler, undervisningsmateriel och lärare kanske inte heller finns att tillgå.

I fråga om *fördjupningsstudier, kyt-kurser och kompletteringsutbildning* är de remissinstanser som uttalar sig om dessa förslag genomgående positiva. Dessa utbildningsmöjligheter kan på ett verksamt sätt bidra till större flexibilitet i gymnasieskolan och de kan lätt anpassas till elevernas intresseinriktning, arbetsmarknadens behov och lokala förutsättningar, framhåller bl. a. *SÖ* och *länsskolnämnden i Uppsala län*.

AMS anser det värdefullt att det inom gymnasieskolans ram finns reguljära möjligheter till kompletteringsutbildning för dem som genomgått korta studieprogram. Vidare anser *AMS* att olika inslag av yrkesförberedelser på de långa, huvudsakligen teoretiskt inriktade studieprogrammen är angelägna och utgör en möjlighet att ge mer handfast information om arbete och yrkesliv. *AMS* finner det dock inte möjligt att med nuvarande underlag närmare ta ställning till kyt-kursernas värde på arbetsmarknaden och förhållandet till jämförbara kompetenser på de korta studieprogrammen. Det är enligt *AMS* angeläget att man vid utveckling av kompletterande utbildning i den nya gymnasieskolan tar till vara de positiva erfarenheter som vissa specialkurser, t. ex. ekonomisk specialkurs, f. n. ger.

Kyt-kurserna skall enligt *SÖ* ge eleverna på de studieförberedande programmen en möjlighet att byta studieriktning under sin tid i gymnasieskolan och kan därigenom komma att utgöra goda utbildningsalternativ till högskolan. Under de närmaste åren kommer en sådan "avlänkning" att behövas. Liksom utredningen är *SÖ* medveten om att den anslagna tiden kan vara alltför begränsad för att ge en verklig yrkeskompetens.

Avvägningen mellan yrkesförberedelse och förberedelse för högskoleutbildning behandlas även av *UHÄ*. Det är enligt *UHÄ* angeläget att huvuddelen av gymnasieskolans elever får en utbildning som ger dem reella möjligheter att söka ett permanent arbete, så att inte stora delar av ungdomskullen först tvingas genomgå högskoleutbildning eller annan utbildning. Jämsides med de breda yrkesförberedande utbildningarna är det viktigt att gymnasieskolan även kan tillgodose mera exklusiva yrkesutbildningsbehov på gymnasial nivå, eftersom dessa annars måste tillgodoses inom andra utbildningsformer. *UHÄ* vill därför betona vikten av att utbudet av de föreslagna kyt-kurserna blir så brett som möjligt.

8 Den inre arbetsmiljön

GU:s förslag

En viktig princip för studieprogrammets uppläggning är att i ökad utsträckning tillämpa *koncentrationsläsning*. Dagens ämnessplittring minskas därigenom samtidigt som antalet studiepass per ämne och vecka ökar under de tider då ämnet finns på schemat. Undervisningstiden samlas till längre sammanhängande studiepass. Tiden används dels till normalt lektionsarbete under lärares ledning och dels till projektarbete enskilt eller i grupp. Under viss tid kommer lärarens roll mer att bli handledarens.

Utredningen föreslår också att en ordning med *studiekontrakt* mellan elev och skola införs. Studiekontraktet innebär en formaliserad dialog varvid ett individuellt handlingsprogram bestäms. Vidare föreslås att handledningen av eleverna förstärks och att vissa lärare får ett särskilt ansvar som handledare.

Eleverna föreslås få bilda studiegrupper om ca åtta elever, inom vilka arbetet bedrivs i former som tränar den sociala förmågan. Studiegrupperna utgör en grund för ett *aktivt handledarskap*.

Remissinstanserna

Samtliga remissinstanser som yttrat sig i frågan (33 stycken) är positiva till utredningens förslag om *koncentrationsläsning* och längre sammanhängande studiepass.

SÖ liksom flera kommuner och länskolnämnder framhåller de övervägande positiva erfarenheterna av försöksverksamheten med *koncentrationsläsning* på tre- och fyraåriga linjer.

Såväl SÖ som UHÄ framhåller dock att alla ämnen inte är lika väl lämpade för *koncentrationsläsning*. Det gäller främst färdighetsämnen som matematik och språk, där det behövs en kontinuerlig träning under hela skoltiden. SÖ pekar också på de problem som kan uppstå med att erhålla en rationell och ekonomisk organisation i fråga om lärartjänstgöring och lokalbeläggning ifall det blir stora skillnader i timtal mellan läsårets terminer. SÖ anser att försöksverksamheten med *koncentrationsläsning* bör vidgas ytterligare för att kunna ge information och underlag för vidare insatser.

Viss tveksamhet till förslaget om *koncentrationsläsning* anför LR som anser att utredningen dragit för vittgående slutsatser av erfarenheterna från de relativt begränsade försöken. LR framhåller att resultaten inte nödvändigtvis blir lika positiva vid en centralt styrd, obligatorisk *koncentrationsläsning* som vid lokalt planerad, frivillig sådan. LR förordar att en utvärdering av den utökade verksamheten med *koncentrationsläsning* görs före beslut.

Flertalet remissinstanser, bl. a. SÖ, AMS, SIL, LO, TCO och Elevorganisationen, flertalet länskolnämnder samt ett antal kommuner är positiva till tanken på en ordning med *studiekontrakt* mellan elev och skola.

Enligt SÖ kan ett sådant studiekontrakt rätt utnyttjat medföra åtskilliga fördelar. En viktig sådan är att lärare och elever förs närmare varandra, eftersom lärarna engageras i samtal med den enskilde eleven om hans framgångar och misslyckanden i skolan och om hans planer för framtiden. En annan är att studiekontraktet ger anledning till en utvärdering av skolans och elevens arbete. En tredje är att alla lärare i skolan engageras i elevvårds- och syo-arbetet. Förändringen kan därför komma att kräva vissa fortbildningsinsatser på det lokala planet för lärarna i årskurs 9 och i gymnasieskolan.

TCO tillstyrker förslaget om studiekontrakt även om själva ordet "kontrakt" kan uppfattas negativt. TCO anser att det är viktigt att eleverna i denna åldersgrupp får större medinflytande över arbetets uppläggning och därmed inflytande över sin egen och sina kamraters studiesituation och får träning i att ställa krav på skolan och sig själva samt att ta ansvar. Dialogen lärare-elev är också viktig. Genom kontraktet måste eleven sätta sig in i vad olika utbildningsalternativ egentligen innebär. Det utgör en positiv utgångspunkt för en ökad studie- och yrkesorientering och bättre kontakter med representanter för arbetslivet. Eleverna får också en plan för sin praktik. Kontraktet får emellertid inte bli alltför bindande utan måste kunna ändras i takt med elevens utveckling och ändrade utbildningsplaner.

Skolstyrelsen i Kalmar kommun anser att förslaget om formaliserade studiekontrakt är värt att stödja även om en viss risk för en ytterligare byråkratisering föreligger. Styrelsen finner det nämligen angeläget att en verklig diskussion kontinuerligt etableras mellan eleven och handledaren via kontrakten. Enligt skolstyrelsens mening förutsätter kontrakten såväl fortbildning för som attitydförändringar hos lärarkåren på gymnasieskolan. Det är vidare ytterst tveksamt om antalet lärare i karaktärsämnen kommer att räcka till. Skolstyrelsen vill understryka kravet på lärarfortbildning eftersom den föreslagna handledarfunktionen delvis innefattar vad som i dag är att hänföra till syo-funktionärens arbetsområde.

LR avvisar däremot förslaget om studiekontrakt, eftersom det kommer att bli alltför resurskrävande och i brist på resurser schabloniserat och byråkratiserat.

Förslagen om *studiehandledning* och *studiegrupper* tillstyrks av en majoritet av de remissinstanser som yttrat sig om dessa förslag. Många synpunkter ges dock på det praktiska genomförandet av förslagen samt inte minst på dess ekonomiska konsekvenser.

TCO finner förslagen intressanta och som principförslag väl värda ett fortsatt utvecklingsarbete. Tanken med studiegrupper bestående av åtta elever och med vissa angivna funktioner är bra men effekterna av studiegruppsprincipen kan bli mycket olika bl. a. beroende av hur grupperna sätts samman och fungerar. På denna punkt har utredningen enligt TCO inte lämnat ett tillfredsställande underlag för ett mer definitivt ställningstagande. Ett sådant kan för TCO:s del inte komma förrän principerna för

studiegruppernas sammansättning, förändringar under studieåren och funktioner klarlagts genom kompletterande utredningsarbete.

Utredningens förslag i fråga om elevernas möjligheter att välja studiegång, studiekontrakt och studiegrupper kräver ökad handledning. TCO delar utredningens uppfattning på denna punkt och vill särskilt understryka betydelsen av att denna handledning skall kunna räknas in som en fullvärdig del av arbetsuppgifterna i tjänst som lärare.

SL kan i huvudsak tillstyrka utredningens förslag beträffande studiekontrakt, handledning och studiegrupper. En stor fördel är om studiegruppen kan hållas samman under hela studiegången och om samma handledare kan följa gruppen under hela gymnasietiden. En förutsättning för att förslaget skall kunna genomföras i praktiken och få ett kvalitativt innehåll är dock att berörda lärares undervisningsskyldighet minskar.

Utredningen har inte närmare preciserat förslagen om studiegrupper och handledning. Så är exempelvis studiegruppernas sammansättning oklar. Det är väsentligt att olika modeller prövas i kommande försöksverksamhet.

Länsskolnämnden i Västerbottens län tillstyrker i princip förslagen. Systemet med studiekontrakt, studiegrupper och personligt-sociala inslag är kopplade till varandra och tanken att en lärare skall ha handledar- och klassföreståndaruppgifter i en studiegrupp med åtta elever är en bra förstärkning i skolans inre arbete. Nämnden vill dock markera sin uppfattning att förstärkningen sannolikt har kostnadskonsekvenser.

Samma uppfattning framhålls av flera länsskolnämnder och kommuner, t. ex. *skolstyrelsen i Kalmar kommun*, som framhåller att utredningen tyvärr har nonchalerat de praktiska konsekvenserna i form av ändamålsenliga lokaler för verksamheten. Redan en normalstor gymnasieskola torde få svårigheter att anvisa lokaler i tillräcklig omfattning.

Däremot framhåller skolstyrelsen att införandet av handledning inom studiegrupperna ersätter klassföreståndarskapet och innebär en klar förbättring med avseende på såväl kvalitet som kvantitet när det gäller kontaktytorna mellan lärare och elever.

SAF kan acceptera utredningens förslag om studiekontrakt, om handledning och om gruppering av elever i studiegrupper som exempel på i vissa situationer lämpliga arbetsformer. Däremot anser SAF det inte rimligt med föreskrivna regler i dessa hänseenden. Det måste ankomma på varje enskild skolas rektor och lärare att tillsammans med eleverna utveckla de arbetsformer som bäst svarar mot de lokala förhållandena.

9 Praktik

GU:s förslag

GU föreslår att praktik införs för alla elever i gymnasieskolan. I såväl korta som långa studieprogram bör praktiken omfatta minst tre kalender-

veckor per läsår. Praktiken skall vara en del av skolans samlade undervisning och skall därför samordnas med den ämnesmässiga undervisningen. Två typer av praktik skall finnas, arbetslivspraktik och yrkespraktik, av vilka den senare skall ge direkt yrkesträning. För att få fram praktikplatser i tillräcklig omfattning lägger utredningen fram två alternativa förslag, antingen att det sker en reglering genom avtal (alt. A), vilket utredningens majoritet förordar, eller att en lag stiftas (alt. B).

Remissinstanserna

Flertalet remissinstanser som yttrat sig i frågan (81 stycken) lämnar en allmän tillstyrkan till utredningens förslag om praktik.

SAF, SACO/SR, länsskolnämnden i Stockholms län, Göteborgs och Bohus läns vårdskoleförbund samt Gotlands kommun avvisar däremot förslagen.

Många remissinstanser (50 stycken) har i sin allmänna tillstyrkan behandlat problem i samband med anskaffande och administration av praktikplatserna. Flera menar att det inom näringsliv och förvaltningar inte är möjligt att tillmötesgå det stora behov av praktikplatser som utredningens förslag leder till.

I syfte att säkerställa tillgången på praktikplatser stöder en majoritet av de remissinstanser som berört frågan utredningens alt. B, dvs. lagstiftning. Hit hör bl. a. *LO, TCO, LRF* och 12 kommuner. *Statens ungdomsråd* föreslår en försöksperiod där praktikplatserna regleras genom avtal. Skulle detta misslyckas föreslås lagstiftning. En lösning genom avtal förordas även av *SAMN* och fem kommuner.

Några remissinstanser diskuterar i detta sammanhang också behovet av samordning i fråga om skolväsendets totala praktikplatsanskaffning. Bland de remissinstanser som uttalat sig i frågan finns en majoritet för att grundskolans praktiska yrkesorientering och gymnasieskolans yrkespraktik vid brist på praktikplatser bör prioriteras framför den mer allmänna praktiken (GU:s arbetslivspraktik). Hit hör t. ex. *AMS, Landstingsförbundet, SAF* och *länsskolnämnden i Örebro län*.

Andra hävdar dock att den föreslagna arbetslivspraktiken i gymnasieskolan bör sättas främst, t. ex. *statens kulturråd, länsskolnämnden i Kronobergs län* samt *Helsingborgs kommun*. *Västerbottens* och *Norrbottens läns landstingskommuner* framhåller att praktikplatserna inom vårdområdet måste förbehållas studerande i vårdutbildningar, oavsett skolform.

Vikten av ett väl fungerande samarbete mellan skola och praktikarbetsplats liksom praktikens betydelse som en integrerad del av undervisningen betonas av ett antal remissinstanser, bl. a. *SAMN, LO, RHS, Värmlands läns landstingskommun*, tretton länsskolnämnder och sex kommuner.

AMS, SACO/SR, SAF, LRF, RHS m. fl. anser att fericarbete skall räknas in under utredningens praktikbegrepp.

I fråga om elevernas ställning under praktiken avvisar *LO* utredningens

förslag att elev i praktik utanför skolan ej skall betraktas som anställd. LO menar vidare att elever som vistas på företag inte bör undantas från arbetsmiljölagens minderårighetsanvisningar och betonar att elever på praktik skall garanteras samma försäkringsskydd som anställda. *Svenska kommunförbundet* hävdar att hittillsvarande oklarheter i fråga om elevernas ställning under praktik måste undanröjas genom en entydig lagstiftning.

AMS pekar på den regionala obalansen i fråga om tillgången på praktikplatser och menar att vid brist på hemorten bör möjligheten att få yrkespraktik i andra regioner prövas. Däremot bör man inte ersätta praktik med studiebesök, projektarbete e. d.

AMS liksom *länsskolnämnderna i Uppsala, Södermanlands, Östergötlands, Jönköpings, Göteborgs och Bohus, Älvsborgs och Norrbottens län, Svenska kommunförbundet*, sju landsting och sju kommuner menar att ett fortsatt beredningsarbete krävs för att lösa frågan om hur praktiken skall organiseras och finansieras.

10 Tidsramar

GU:s förslag

För att få utrymme bl. a. för praktik i alla studieprogram samt för vissa nya ämnen föreslår utredningen att *läsåret förlängs med åtta dagar*. Dessutom föreslås att *läsåret delas i tre terminer* samt att terminerna delas i perioder om i medeltal sexton läsdagar.

En bättre utnyttjad arbetsvecka föreslås också bli införd, vilken skall ge utrymme för *studietid motsvarande 43 lektionstimmar per vecka* av vilka dock ej alla skall vara lärarledda. Genom koncentrationsläsning och längre sammanhängande arbetspass minskas "spilltiden", vilket dels minskar schemats håltimmar, dels gör det möjligt att anordna prov och friluftsinslag utan att andra ämnen i så stor utsträckning som i dag drabbas av lektionsbortfall.

De föreslagna åtgärderna innebär enligt utredningen för de korta studieprogrammen en ökning med ca 18 % av den schemalagda tiden för studiebete. Åtgärderna för de långa studieprogrammen innebär att det trots införandet av gemensam start och praktik finns ett ökat tidsutrymme i schemat i förhållande till dagens treåriga linjer.

Remissinstanserna

Remissopinionen är i fråga om inställningen till utredningens förslag om tidsramar mycket splittrad.

I huvudsak negativ är remissinstansernas inställning till att veckostudietiden utökas till en omfattning som svarar emot 43 veckotimmar.

SÖ framhåller att det schemaxempel som presenteras av utredningen och som skall visa att den utökade lektionstiden ryms mellan klockan 8.10

och 15.30, kan betecknas som ett idealt schema som inte tar hänsyn till samläsning, lokaltillgång, lärartjänstgöring m. m. Insatt i ett sammanhang och som en del i en skolas schema är det troligt att ytterligare minst en schemaposition kommer att behövas per dag, dvs. att skoldagen måste förlängas med en eller två lektioner.

Även om självstudiernas och hemarbetets omfattning är osäkra moment i utredningens förslag synes det SÖ ofrånkomligt att förslaget medför en inte oväsentlig ökning av elevernas arbetstid. Detta kan medföra problem för elever som måste förvärvsarbeta parallellt med studierna. Om utredningens förslag förverkligas, bör därför en översyn av studiehjälpssystemet göras.

Ett antal länskolnämnder, bl. a. de i *Uppsala, Östergötlands, Jönköpings, Kronobergs, Kalmar, Hallands, Göteborgs och Bohus, Skaraborgs, Västerbottens och Norrbottens län* anser det inte realistiskt med 43 lektionstimmar per vecka för en tonåring. Inkl. hemarbete skulle detta för många gymnasieelever innebära en arbetsvecka som överstiger den normala för en vuxen arbetstagare.

Länsskolnämnden i Kalmar län påpekar att skoldagen för många elever med lång resväg redan kan vara 11 till 12 timmar lång. En förlängning kan inte accepteras med mindre än att man först utreder behovet av nya kommunikationer, extra skolmåltider m. m. Vidare vill nämnden ifrågasätta det för många svagpresterande elever opedagogiska i att förlägga all teoretisk undervisning till den ena hälften av en skolvecka.

Innan man ökar antalet veckotimmar så som GU föreslår bör detta först noggrant utredas genom försöksverksamhet, framhåller bl. a. *länsskolnämnderna i Södermanlands och Jönköpings län*. Det är tveksamt om eleverna orkar med det kompakta schemat och de långa arbetspassen som föreslagits. Ett sådant schema kan inte åstadkommas om man vill ge eleverna fortsatta valmöjligheter. De håltimmar som nu förekommer i gymnasieskolorna beror främst på att eleverna inom varje klass har olika språkprogram. De nya timplanerna som skall gälla från höstterminen 1982 kommer förhoppningsvis att minska antalet håltimmar. *Länsskolnämnden i Jönköpings län* menar att en översyn av elevernas arbetsvecka för att skapa ökad effektivitet dock synes vara befogad.

Många kommuner samt *LR* framhåller att 43 schemalagda veckotimmar för samtliga elever även innebär ett starkt ökat lokalbehov. *Falköpings kommun* menar att förläggning av viss läsläsning till skolan knappast motiverar en längre skoldag. Förlängd skoldag till kl. 16.00 och skiftgång blir i stället nödvändigt. Vidare konstaterar kommunen att utredningen ej berör frågan om behov av ytterligare en skolmåltid. Problem med samordning av kommunens skolskjutsar framhålls också av flera kommuner.

Elevorganisationen avvisar också förslaget om en utökning av timtalet. Man menar att långa resor och hemarbete ofta gör arbetsdagen orimligt lång redan i nuläget.

TCO finner däremot i likhet med utredningen att arbetsveckan för gymnasieskolans elever inte bör avvika alltför mycket från arbetstiderna i arbetslivet. En fortsatt utredning bör dock få visa hur en sådan skolarbetsvecka lämpligen kan anordnas.

Utredningens förslag om en *förlängning av terminerna med åtta dagar* accepteras av flertalet remissinstanser som yttrat sig i frågan, däribland LO och Landstingsförbundet samt flertalet läns skolnämnder och kommuner.

LO anser att elevernas behov av ett långt sommarlov får stå tillbaka för att bl. a. ge utrymme för den obligatoriska praktiken. Mycket talar för att de ungdomar som har ett reellt behov av sommararbete inte får detta tillgodosett. LO anser därför att studiehjälpen måste förbättras för elever som kommer från hem med svag ekonomi. För att klara utbildningens kvalitet bör läsåret enligt LO utökas med 23 dagar.

Elevorganisationen kan acceptera en förlängning av läsåret under förutsättning att denna tid används för avtalsenligt betalt praktikarbete. För att möjlighet skall finnas för eleven att ta ut semester tillsammans med sin familj bör dock en sådan obligatorisk praktik av eleven själv kunna förläggas till en tid som motsvaras av det nuvarande sommarlovet. Skolan/arbetsförmedlingen måste också ges sådana resurser att tillräckligt med meningsfulla praktikarbeten kan anskaffas.

Bl. a. SAF, TCO och SACO/SR motsätter sig förslaget.

SAF anser att läsårets längd bör behållas oförändrad och att det ordinarie skolarbetet för elevernas del bör påbörjas omkring den 20 augusti och avslutas omkring den 10 juni. Lärarna bör därutöver tjänstgöra för planering någon vecka efter vårterminens slut och ett par dagar före höstterminens början.

Det är enligt TCO oklart på vad sätt en förlängning med åtta dagar påverkar lärarnas arbetsförhållanden. TCO anser att en förlängning av läsåret är olämplig av flera skäl och att det fortsatta utredningsarbetet skall utgå från en oförändrad omfattning av läsåret.

Flertalet remissinstanser som yttrat sig i frågan är principiellt positiva till en *treterminsindelning*. Många framhåller dock att praktiska svårigheter kan uppstå vars konsekvenser är svåra att överblicka utan betydande försöksverksamhet.

SÖ anser det vara av stor betydelse att man prövar en annorlunda indelning av läsåret men då inte bara i gymnasieskolan utan också i grundskolan. Endast de största gymnasieskolorna i landet har emellertid ett så stort elevunderlag att man kan göra tre intagningar per år. I den konstruktion utredningen föreslår räcker det enligt SÖ inte att en eller ett par linjer kan starta termin 2 och 3. För att eleverna skall få acceptabla valmöjligheter fordras att ett någorlunda stort antal studieprogram, både långa och korta, kan komma igång, helst inom alla tre utbildningsområdena. SÖ anser att ytterligare överväganden och försöksverksamhet är nödvändiga innan ett definitivt ställningstagande i frågan kan ske.

Terminsindelningen medför enligt *Svenska kommunförbundet* inte alltför stora problem. Fler än en intagning per år skulle medföra att eleverna lämnar skolan vid flera tillfällen på året, vilket skulle vara till fördel för arbetsmarknaden. Endast de största gymnasieskolorna synes dock med bibehållande av ett rimligt utbud av studievägar kunna genomföra tre intagningar per år.

Fler än en intagning medför också den olägenheten, att alla elever inte får gymnasieplats vid början av höstterminen det aktuella läsåret. För dessa elever skulle behöva anordnas meningsfulla verksamheter under den tid de väntar på att få påbörja sin utbildning. Detta ställer också anspråk på samhällsresurser.

SAF finner det inte praktiskt möjligt att i någon större utsträckning starta utbildningar på gymnasielinje annat än vid höstterminens början. Övergång till treterminssystem ändrar inte detta förhållande. I den utsträckning start av gymnasielinjer kan ske även vid andra tidpunkter under året bör dock denna möjlighet tas till vara. Fler ungdomar kan på detta sätt fås att välja gymnasieutbildning och det är av vikt att utnyttja detta sätt att sprida gymnasieelevernas utträde på arbetsmarknaden till flera tillfällen. Det bör dock vara möjligt att i andra former utnyttja ett treterminssystem så att elever på ett naturligt sätt kan börja i gymnasieskolan eller lämna den vid andra tillfällen än vårterminens slut.

Trots de positiva värden med treterminsindelningen som utredningen pekat på, anser TCO att utredningen inte på ett övertygande sätt kunnat argumentera för denna mycket genomgripande förändring av läsårsindelningen. Den har således inte beaktat de problem som uppstår vid övergången från grundskolan till gymnasieskolan liksom konsekvenserna för grundskolan och högskolan. Inte heller har utredningen beaktat ungdomsarbetslösheten och svårigheterna för ungdomar som måste vänta på ett senare intag i gymnasieskolan. Utredningen har inte heller redovisat efter vilka principer eleverna skall fördelas på de tre möjliga intagningstillfällena under ett läsår. Den har inte heller beaktat de skillnader som kan uppstå i olika gymnasieskolor. TCO anser också att de administrativa problemen med ett treterminssystem blir betydligt större än vad utredningen räknat med.

11 Samarbete mellan gymnasieskolan, komvux och AMU

GU:s förslag

GU menar att samarbete kan ske på tre plan; samverkan, samplanering och samordning. Samverkan och samplanering förekommer i växlande omfattning redan i dag, men kan ytterligare förbättras på många områden. Den statliga skoladministrationen bör få i uppdrag att verka för ett närmare samarbete mellan utbildningsområdena. Formerna för samarbete bör bli föremål för fortsatt beredningsarbete. Statsbidragssystem och studieor-

ganisation enligt utredningens förslag bör öppna nya möjligheter till ett samarbete med vuxenutbildningen.

Remissinstanserna

En stor majoritet av remissinstanserna är positiva till ett utvidgat samarbete mellan gymnasieskola, komvux och arbetsmarknadsutbildning. Flera länskolnämnder, bl. a. i *Södermanlands*, *Malmöhus*, *Skaraborgs* och *Jämtlands län*, rapporterar om regionala och lokala initiativ i fråga om samverkansprojekt mellan olika utbildningsanordnare. *Länskolnämnden i Hallands län* framhåller som en brist i dagens situation att planeringen av verksamheten inom de olika utbildningsformerna sker på olika sätt. Kommuner och länskolnämnd samordnar gymnasieskolutbudet, kommuner och SÖ samordnar komvux-utbudet och kursstyrelserna sköter planeringen av AMU i samarbete med länsarbetsnämnden och SÖ. Statsbidragssystemets olika utformning för de tre utbildningsformerna framhålls också.

Länskolnämnden i Kalmar län anser att man i fråga om utökat samarbete speciellt bör beakta möjligheterna för glesbygder att behålla någon form av utbildning efter grundskolan även sedan den s. k. 16-årspuckeln är över. Liknande tankar framförs av *SL*. Även *länskolnämnden i Örebro län* framhåller att ett vidgat samarbete underlättar möjligheterna att anordna gymnasieutbildning utanför gymnasieorterna.

Länskolnämnden i Kronobergs län ställer sig mycket tveksam till möjligheten av en mera generell samläsning mellan vuxna och ungdomar. Erfarenheterna från samläsning av detta slag inom länet är inte goda. De flesta av de vuxna eleverna har inte möjlighet att tillbringa så mycket tid i skolan som ungdomsskolans undervisningstid kräver. En effektivare resursanvändning skall kunna uppnås genom en regional samplanering mellan skolformerna.

Några länskolnämnder framhåller att även folkhögskolorna bör delta i samarbetet.

Elevorganisationen betonar vikten av att särskilja målen för de olika utbildningsformerna, främst gymnasieskolan, komvux och folkhögskolan. De senare måste ha en skarp profil gentemot gymnasieskolan så att man inte som i dag får en viss överlappning med risk för A- och B-utbildningar. Komvux bör främst användas för att ge kortutbildade vuxna en grundskolekompetens och för att ge möjlighet till komplettering av enstaka ämnen på gymnasienivå.

AMS framhåller att samordningen inte får ske på bekostnad av arbetsmarknadsutbildningens funktion som ett arbetsmarknadspolitiskt instrument. AMU-kurserna är inriktade mot individualyrken och har i regel mindre bredd och mindre inslag av allmänna ämnen än motsvarande utbildning i ungdomsutbildningen. Först när även KAFU-utredningen remissbehandlats kan man enligt *AMS* påbörja ett konkret beredningsarbete om förutsättningarna för ett mer utvecklat samarbete mellan de olika anordnarna av utbildning.

Innehållsförteckning

Regeringens proposition	1
Propositionens huvudsakliga innehåll	1
1 Inledning	3
2 Utgångspunkter	4
2.1 Tidigare reformarbete	4
2.2 Behovet av förnyelse inom gymnasieskolan	6
Förändringar inom skolväsendet	6
Vissa utvecklingstendenser	7
Livslångt lärande	9
En gymnasieskola för alla	10
Skolan som arbetsplats	11
2.3 Ett fortsatt reformarbete	13
3 En mer flexibel gymnasieskola	15
3.1 Inledning	15
3.2 En mjukare övergång	17
GU:s förslag om gemensam start	18
Åtgärder inom grundskolan	19
Åtgärder i övrigt	21
3.3 Ämnesindelning och kurssystem m. m.	24
3.4 Fördjupningsstudier	28
Specialämnena	28
Specialarbete	29
3.5 Påbyggnadsutbildning	30
Påbyggnadsutbildning efter studieförberedande utbildningar	31
Påbyggnadsutbildning efter yrkesinriktade utbildningar	32
Försöks- och utvecklingsarbete	33
4 Den inre arbetsmiljön	35
4.1 Inledning	35
4.2 Koncentrationsläsning	37
4.3 Ansvar och medinflytande	39
5 Praktik	41
5.1 Inledning	41
5.2 Behovet av praktik	44
5.3 Praktikens omfattning	46
5.4 Försöksverksamhet med praktik	47
Att anskaffa praktikplatser	49
6 Gymnasieskolans yrkesinriktade utbildning	50
7 Tidsramar	55
Arbetsveckans omfattning	55
Läsårets längd	56
Läsårets terminsindelning	56

8	Samarbete mellan gymnasieskolan, komvux och AMU	57
8.1	Utgångspunkter	57
8.2	Samarbete mellan gymnasieskolan och komvux	58
	Komvux utveckling och särdrag	58
	Samarbete rörande yrkesinriktad utbildning	61
	Samarbete i glesbygd	62
	Utvidgad samverkan vad gäller lokaler för yrkesinriktad utbildning	63
	Samarbete i form av samplanering	64
8.3	Samarbete med AMU	65
8.4	Samarbete i ett mer långsiktigt perspektiv	65
9	Genomförande	66
10	Anslagsberäkningar för budgetåret 1984/85 m. m.	67
11	Gymnasieskolans planeringssystem och dimensioneringsramarna för budgetåren 1984/85, 1985/86 och 1986/87	68
11.1	Förslag till slutliga ramar för budgetåret 1984/85	68
11.2	Ändringar i systemet med elevplatsramar fr. o. m. budgetåret 1985/86	70
11.3	Förslag till slutliga ramar för budgetåret 1985/86	72
11.4	Förslag till nya planeringsramar för budgetåret 1986/87	74
12	Hemställan	74
13	Beslut	76
Bilaga 1	Sammanfattning av gymnasieutredningens betänkande (SOU 1981:96) En reformerad gymnasieskola	77
Bilaga 2	Remissinstanser och sammanställning av remissyttrandena i vissa frågor i gymnasieutredningens betänkande (SOU 1981:96) En reformerad gymnasieskola	118